

**Specifika integrace nezletilých
dětí cizinců žijících na území
České republiky**

Danica Schebelle

Jan Kubát

Pavel Bareš

VÚPSV, v. v. i. Praha

2018

Publikace byla schválena Ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)
doc. Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)
doc. Ing. Olga Poláková, CSc. (Metropolitní univerzita Praha)

Monografie byla finančně podpořena z institucionální podpory na rozvoj výzkumné organizace a vychází z projektu „Specifika integrace nezletilých dětí cizinců na území České republiky“, který byl financován Ministerstvem vnitra ČR.

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7
jako svou 537. publikaci
Vyšlo v roce 2018, 1. vydání, počet stran 109
Tisk: VÚPSV, v. v. i.

Recenze: Mgr. Rut Kolínská
Mgr. Selma Muhič Dizarevič, Ph.D.
Bc. Milada Šnajdrová

ISBN 978-80-7416-322-7

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Základním cílem monografie zpracované v rámci projektu financovaného z prostředků Ministerstva vnitra České republiky bylo mapování specifík procesu integrace nezletilých dětí cizinců z třetích zemí ve vybraných krajích České republiky, a to v Hlavním městě Praha, Plzeňském, Jihomoravském, Ústeckém, Libereckém, Karlovarském a Jihočeském kraji. V průběhu mapování specifík procesu integrace byl brán zřetel na preference rodičů cizinců ve výchově jejich dětí a na preference ve tvorbě hodnotových rámců dětí, s jejichž pomocí byly stanoveny oblasti výzkumu. V rámci metodického přístupu bylo nejdříve realizováno a vyhodnoceno expertní dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo 29 expertů vybraných institucí státní správy, samosprávy a NNO. Následně bylo realizováno online dotazování odborných pracovníků školství, samosprávy, státní správy a nestátního neziskového sektoru, kterého se zúčastnilo 373 respondentů, kteří se v rámci své odborné praxe setkávali s problematikou integrace nezletilých dětí cizinců. Rovněž byly provedeny focusní skupiny s třídními kolektivy žáků a studentů ve vybraných krajských městech, mezi něž patřila Praha, Ústí nad Labem, Karlovy Vary a Brno. Výsledky šetření byly obohaceny o poznatky získané na základě sekundární analýzy dostupných relevantních zdrojů a statistických dat. Součástí projektu bylo navržení vhodných opatření zaměřených na podporu a posílení procesu integrace nezletilých dětí cizinců z třetích zemí nejen v rámci vzdělávacího systému České republiky, ale především v rámci majoritní společnosti České republiky jako takové.

Klíčová slova: cizinci; nezletilé děti cizinců z třetích zemí; integrace dětí cizinců z třetích zemí; cizinci z třetích zemí; migrace; integrace; vzdělávání dětí cizinců; integrace rodin cizinců; integrační výzkum; expertní dotazníkové šetření; online dotazování; výzkum cizinců

Abstract

The main objective of the monograph processed within the project funded by the Ministry of the Interior of the Czech Republic was to map out the specifics of the process of integration of minors of Third Country Nationals (TCNs) in selected regions of the Czech Republic, namely in the Capital City of Prague, Pilsen Region, South Moravian Region, Usti Region, Liberec Region, Karlovy Vary Region, South Bohemia Region. During the mapping of the specifics of the integration process, consideration was given to the preferences of parents of foreigners in the education of their children and to the preferences in the creation of value frames of children, through which research areas were determined. As part of the methodological approach, an expert questionnaire survey was first carried out and evaluated, attended by 29 experts of selected institution of state administration, self-government and NGOs. Subsequently, the online questioning of specialists of education, self-government, state administration and non-governmental non-profit sector was carried out, which was attended by 373 respondents who met with the issue of integration of minors of (TCNs) within their professional practice. Focus groups were also organized with pupils and students in selected regional towns, including Prague, Ústí nad Labem, Karlovy Vary and Brno. The survey results were enriched with knowledge acquired via secondary analysis of available relevant sources and statistical data. The part of the project was to propose appropriate measures aimed at supporting and strengthening the process of integration of minors of (TCNs) not only within the educational system of the Czech Republic, but mainly within the Czech Republic's majority society as such.

Key words: foreigners; minors of third country nationals; integration of foreign children of third countries; Third Country Nationals; migration; integration; education of foreign children, family integration of third country nationals; integration research; expert questionnaire survey; online questioning; research on foreigners

Obsah

Úvod	7
1. Teoretické a konceptuální ukotvení	9
1.1 Stručný legislativní přehled	10
1.2 Funkce školy v procesu integrace dětí cizinců	11
1.2.1 Problematika spojená se vzděláváním dětí cizinců.....	12
2. Statistiky MŠMT	14
2.1 Počty žáků z třetích zemí navštěvujících mateřské školy v letech 2011-2017.....	14
2.2 Počty žáků z třetích zemí navštěvujících základní školy v letech 2011-2017 ...	19
2.3 Počty studentů z třetích zemí navštěvujících střední školy v letech 2011-2017.....	27
3. Expertní dotazování.....	38
4. Online dotazování.....	51
4.1 Metodika a nástroje dotazování	51
4.2 Popis zkoumaného souboru.....	52
4.3 Frekvence osobního kontaktu s cizinci v rámci odborné praxe.....	54
4.4 Hodnocení současného stavu a vývoje integrace u vybraných skupin nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců	55
4.5 Skutečnosti ovlivňující děti a mladistvé cizince vybraných skupin.....	58
5. Bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR	62
5.1 Bariéry integrace na straně dětí-cizinců a jejich rodičů	62
5.2 Institucionální bariéry integrace cizinců	68
5.3 Bariéry integrace ze strany majority.....	76
5.4 Nejčastěji řešené problémy s nezletilými dětmi cizinců a mladými dospělými cizinci.....	80
5.4.1 Děti v předškolním věku	80
5.4.2 Děti školou povinné	83
5.4.3 Nezletilé děti po ukončení povinné školní docházky	89
5.4.4 Mladí dospělí.....	92
5.5 Skutečnosti negativně ovlivňující integraci nezletilých dětí vybraných skupin cizinců.....	96
6. Návrhy opatření pro další vývoj integrace nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců.....	99
Závěr	103
Literatura	106
Výtahy z oponentských posudků.....	108

Úvod

Projekt „Specifika integrace nezletilých dětí cizinců na území České republiky“ byl zaměřen na mapování specifik integrace nezletilých dětí cizinců ve vybraných krajích ČR. Mezi zvolené kraje patřilo Hlavní město Praha, Ústecký, Jihomoravský, Liberecký, Karlovarský, Jihočeský a Plzeňský kraj. Uvedené kraje byly vybrány na základě vyššího statistického zastoupení cizinců z třetích zemí¹. Specifika integrace nezletilých dětí cizinců byla mapována s ohledem jak na preference rodičů cizinců ve výchově jejich dětí, tak na preference ve tvorbě hodnotových rámců dětí cizinců. Výše uvedené zjišťované skutečnosti byly shrnuty v následujících výzkumných oblastech:

- vliv migračního procesu a samotné integrace rodičů cizinců na výchovu a tvorbu hodnotových rámců dětí,
- posouzení míry „kompatibility“ hodnotových rámců dětí s hodnotovými rámci hostitelské společnosti,
- vliv předškolních, školních a mimoškolních zařízení na socializaci a úspěšnou integraci dětí cizinců do hostitelské společnosti, vzhledem k dlouhotrvajícímu snižování výchovné úlohy a akcentaci úlohy vzdělávací

V rámci projektu byl při výzkumných šetřeních uplatněn kvalitativní výzkumný přístup, kde bylo realizováno nejprve expertní dotazování, zaměřené na mapování specifik integrace nezletilých dětí cizinců vybraných institucí státní správy, samosprávy a neziskových organizací. Expertního dotazování se zúčastnilo 29 expertů vybraných institucí, kteří měli praktické zkušenosti s rodinami CTZ v oblasti integrace, vzdělávání, sociálního vyloučení, sociálně-právní ochrany dětí a samosprávy. Následně byl na základě zjištění z expertního dotazování vytvořen online dotazník pro dotazování odborných pracovníků školství, sociálních služeb pro rodiny s dětmi, OSPOD, sociálních a školních odborů samosprávy, vybraných institucí státní správy a neziskového sektoru. V rámci online dotazování bylo osloveno celkem 837 odborných pracovníků, z nichž se online dotazování ve vybraných krajích zúčastnilo celkem 373 respondentů. Výzkumný tým následně realizoval šest focusních skupin s třídními kolektivy žáků a studentů ve čtyřech vybraných krajských městech, a to Praze, Brně, Karlových Varech a Ústí nad Labem. Focusní skupiny probíhaly podle předem vytvořeného scénáře a byly realizovány v mateřské škole, čtyřech základních školách a jednom odborném učilišti. Podmínkou pro výběr příslušných škol a třídních kolektivů bylo vyšší zastoupení dětí cizinců z třetích zemí. Příprava a realizace focusních skupin probíhala ve spolupráci s příslušnými krajskými odbory školství, zřizovateli a vedením škol. Focusních skupin se zúčastnily pouze děti, jejichž rodiče či zákonní zástupci dali příslušnému vzdělávacímu zařízení informovaný souhlas s účastí dítěte na focusní skupině. Výsledky expertního dotazování a online dotazování odborných pracovníků jsou součástí této studie. Výsledky zjištění z focusních skupin s třídními kolektivy nikoliv, a to z důvodu omezené výpovědní hodnoty způsobené jak rozdílným složením a zastoupením státních příslušností dětí cizinců v třídních kolektivech, tak regionálními specifiky vybraných krajských měst a rozdílnou situací v uplatňování integračních aktivit vůči dětem cizinců v rámci vybraných škol. Vzhledem k těmto objektivním skutečnostem nebylo možné poznatky a zjištění z focusních skupin jakkoliv zobecňovat. Zjištění z focusních skupin však posloužilo řešitelskému týmu k hlubšímu prohloubení poznatků, dokreslení a pochopení specifik integrace a dílčích problematik vzdělávání dětí cizinců v praxi.

¹ Cizincem z třetí země je státní příslušník státu, který není členem EU a zároveň není státním příslušníkem Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska. Dále v textu je používána zkratka CTZ.

Nástroje sběru dat (expertní dotazník, online dotazník a scénáře focusních skupin) byly vypracovány v součinnosti s dalšími experty na danou problematiku a zástupci poskytovatele dotace. Rovněž byly zohledněny poznatky a zjištění řešitelského týmu z odborné praxe v aplikovaném výzkumu integrace cizinců z předchozích projektů, zvláště „Průzkumu veřejného mínění cizinců z třetích zemí o otázkách integrace a jejich náhledů na majoritní společnost a život v ní“ (EIF 2013-02) a „Role žen-migrantek v procesu integrace rodin migrantů do majoritní společnosti ČR s ohledem na jejich socio-kulturní specifika“.

Rozborem poznatků a zjištění kvalitativních výzkumných šetření zaměřených na mapování specifik integrace nezletilých dětí cizinců, vyplývajících z dlouholetých odborných zkušeností vybraných expertů a odborníků obohacených o poznatky sekundární analýzy, byl vytvořen přehled efektů a vlivů, které integraci dětí cizinců posilují a které proces integrace naopak brzdí nebo mu brání. Prostřednictvím těchto zjištění byla formulována doporučení, která mohou v budoucnu vést k posílení procesu integrace nezletilých dětí cizinců nejen do vzdělávacího systému ČR, ale především do majoritní společnosti České republiky.

1. Teoretické a konceptuální ukotvení

Definice termínu děti cizinců a jejich používání v odborné literatuře i veřejném diskurzu má jak v mezinárodním kontextu, tak v českém národním kontextu jeho širokou řadu nuancí odpovídajících svým charakterem účelu a souvislostem, v rámci nichž je používán. Nelze tedy hovořit o jakémoliv jednotnosti definičního rámce. V rámci tohoto projektu byly cílovou skupinou nezletilé děti cizinců (z tzv. třetích zemí) žijící na území vybraných sedmi krajů ČR,² které pobývaly na území České republiky legálně v režimu zákona o pobytu cizinců 326/1999 Sb. nebo kterým byl udělen azyl na území ČR či doplňková ochrana.³

Hlavním cílem tohoto projektu bylo mapování specifik procesu integrace nezletilých dětí cizinců ve vybraných krajích ČR⁴ prostřednictvím široce vymezených výzkumných oblastí. Nicméně vzhledem k situaci v oblasti vzdělávání dětí cizinců v posledních několika letech a v souvislosti s nedávnými legislativními změnami školského zákona, týkajícími se rozšíření inkluze žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (viz níže), problematika vzdělávání nezletilých dětí cizinců dominovala mezi ostatními zkoumanými oblastmi v rámci kvalitativního výzkumu, zejména při dotazování expertů, ale i při online dotazování odborníků.

V souvislosti s definováním pojmu děti cizinců je v zahraniční odborné literatuře, jak již bylo výše naznačeno, používáno více termínů. „Lze hovořit o migrujících studentech, migrujících dětech nebo migrujících mladých. Tyto výrazy mají být synonymem pro studenty přistěhovalce. Děti/studenti s migračním pozadím jsou termíny, které jsou používány v literatuře, ale i v politickém a veřejném diskurzu. Termíny migrující děti nebo migrující mladí lidé znamenají, že přistěhovalectví hraje klíčovou roli v jejich biografii, ať jsou to oni sami nebo jejich rodiče, kteří migrovali. Docela často relevantní výzkumy také hovoří o studentech z etnických minorit. V některých zemích, například ve Spojeném království, tyto termíny odkazují na migranty a jejich potomky“ (Heckmann, F. 2008, str. 11). Z uvedeného vyplývá, že používané termíny jsou do velké míry nejednoznačné, co se týká identifikace uvedených osob podle pobytového statutu. Označují totiž shodně jak děti a studenty-cizince z třetích zemí, tak děti, které jsou občany EU („jeden a půltá“ nebo druhá generace). Termín „Migrationshintergrund“,⁵ tedy osoba s migračním původem nebo migračním pozadím je hojně používán ve Spolkové republice Německo ve spojení právě s dětmi cizinců. Migrační původ (pozadí) je vnímáno ještě „v užším“ a „širším“ smyslu. V širě užívaném smyslu se jedná o v Německu narozené děti cizinců a v Německu narozené děti, jejichž alespoň jeden rodič není občanem Spolkové republiky Německo.

V rámci české odborné literatury jsou v souvislosti s dětmi cizinců z třetích zemí používány termíny jako například „*děti z rodin migrantů nebo děti migrantů, které se do Česka přistěhovaly se svými rodiči nebo se migrantům v Česku narodily*“ (Jarkovská et al. 2015, str. 13). Národní institut pro další vzdělávání⁶ stejně jako Ministerstvo

² Mezi něž patřil kraj Ústecký, Jihomoravský, Liberecký, Karlovarský, Jihočeský, Plzeňský a Hlavní město Praha.

³ Dle zákona o azylu 325/1999 Sb. Nejednalo se tak ani o žadatele o mezinárodní ochranu v ČR či občany EU.

⁴ S ohledem na preference rodičů cizinců ve výchově jejich dětí a preference ve tvorbě hodnotových rámců dětí.

⁵ Viz Fick, P., Wöhler, T., Diehl, C., Hinz, T. *Integration gelungen? Die fünf größten Zuwanderergruppen in Baden-Württemberg im Generationenvergleich*, Universität Konstanz 2014.

⁶ Dále je v textu používána zkratka NIDV.

školství mládeže a tělovýchovy⁷ ve svých materiálech používají nejčastěji termín děti, žáci-cizinci, který zahrnuje jak děti-cizince vzdělávající se v rámci mateřských škol, tak žáky-cizince vzdělávající se v rámci základních škol. Stejnou terminologii používá také v rámci svých stanovisek Česká školní inspekce.⁸ Současná platná legislativa například školský zákon č. 561/2004 Sb. používá v souvislosti s dětmi cizinců z třetích zemí pouze označení „vzdělávání cizinců“⁹ nebo je charakterizuje jako osoby na základě pobytového statutu podle zákona o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb. Rovněž se v odborné literatuře i tematických zprávách běžně používá termín děti s odlišným mateřským jazykem (OMJ). Tento zvláště v posledních letech hojně používaný termín je však vzhledem k hlavní cílové skupině tohoto projektu zavádějící, protože definuje děti cizinců na základě odlišného mateřského jazyka od jazyka výuky, tedy jazyka českého. Děti s OMJ tak zahrnují nejen děti a žáky-cizince z třetích zemí, ale i „děti a žáky s českým občanstvím z migrantských rodin, potomky krajanů, kteří se navrátili zpět do ČR po dlouhodobém pobytu v zahraničí, děti z bilingvních rodin a děti z národnostních menšin.“ (ČSI, tematická zpráva 2015, str. 3) Termín děti s OMJ nebyl vzhledem ke svému širokému vymezení pro účely tohoto projektu používán.

1.1 Stručný legislativní přehled

Jak již bylo uvedeno výše, v rámci kvalitativního výzkumu vybraných oblastí specifik integrace nezletilých dětí cizinců jasně převládala problematika jejich vzdělávání a v širších souvislostech začleňování v rámci škol a školských zařízení, které upravuje zejména § 16 a § 20 školského zákona číslo 561/2004 Sb. Akcentace této problematiky je důsledkem jak statistického nárůstu četností dětí cizinců z třetích zemí v rámci škol a školských zařízení ČR (více viz kapitola 2. Statistiky MŠMT), souvisejícím s postupným celkovým nárůstem počtu CTZ a dlouhodobě uplatňovanou politikou slučování rodin cizinců. V reakci na tento vývoj byly jak legislativní změny školského zákona,¹⁰ zejména pak vyhláška číslo 147/2011 školského zákona¹¹, účinná od 1. 9. 2011, o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, kdy je mimo jiné za žáka se sociálním znevýhodněním považován i žák znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka.¹² V praxi škola může požádat o finanční podporu na pozici asistenta pedagoga, kterou podle školského zákona zřizuje ředitel školy se souhlasem krajského úřadu. V návaznosti na tyto legislativní změny vzniklo v praxi určité metodické a koncepční vakuum, v jehož důsledku došlo jak ke značnému nárůstu aktivit a vlivu NNO v této problematice (Metodika práce s žáky cizinci na základních školách 2012, str. 51- 52),¹³ tak k vysoce individualistickému

⁷ Dále je v textu používána zkratka MŠMT.

⁸ viz například <http://www.csicr.cz/getattachment/a11fb238-13ec-49e9-8b54-1e7cab1629c3>

⁹ § 20 školského zákona viz <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2017-do-31-8-2018>

¹⁰ V českých základních školách se ke vzdělávání všech žáků-cizinců přistupuje podle § 20, odst. 6 školského zákona (viz novelu č. 472/2011 Sb.) od 1. 1. 2012 stejným způsobem. (Metodika práce s žáky-cizinci na základních školách MŠMT 2012, str. 25)

¹¹ Viz <http://www.msmt.cz/file/16097>

¹² Jíž se upravuje čl. I § 1 (6) takto: „Za žáka se sociálním znevýhodněním se pro účely poskytování vyrovnávacích opatření považuje zejména žák z prostředí, kde se mu nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou, a žák znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka.“ (viz <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodika-prace-s-zaky-cizinci-na-zakladnich-skolach>, str. 27).

¹³ Viz například aktivity neziskové organizace Meta, o. p. s. v této problematice a vznik informačního portálu inkluzivní škola.

metodickému přístupu ve výuce českého jazyka jako cizího/druhého jazyka a vzdělávání dětí cizinců v rámci jednotlivých škol a školských zařízení. Další změnu přinesla novela školského zákona č. 82/2015 Sb. a vyhláška č. 27/2016. Díky nim byla zavedena tzv. podpůrná opatření rozdělená do pěti stupňů,¹⁴ kdy od druhého stupně je nezbytné doporučení školského poradenského zařízení.¹⁵ Druhý stupeň podpůrných opatření se týká dětí a žáků s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka na úrovni B1 a B2. Třetí stupeň podpůrných opatření se týká dětí cizinců s neznalostí vyučovacího jazyka na úrovni A0-A2. V reakci na legislativní vývoj v oblasti vzdělávání, především jazykovém vzdělávání dětí cizinců vznikla v praxi řada metodických materiálů výuky českého jazyka od různých subjektů a v této problematice přetrvává značná nesystémovost „vzdělávání dětí migrantů představuje složitý proces, ve kterém se setkává řada sociálních aktérů, z nichž každý sleduje své cíle (jenž nemusí být totožné), formuluje své strategie a jeho jednání může mít řadu nezamýšlených důsledků“ (Jarkovská et al. 2015, str. 182).

1.2 Funkce školy v procesu integrace dětí cizinců

Výchova je proces, v němž společnost v souladu se svými zájmy a cíli působí na jednotlivce. Utváří tak předpoklady k využití a rozvinutí hodnot dané kultury, osvojování morálky a celých vzorců chování a utváření hodnotových orientací. Vedle výchovy ovšem integrálně existuje i vzdělávání a tento pojmový dualismus navozuje spory o tom, zda se jedná o oddělené pojmy a případně který z nich je nadřazený (Velký sociologický slovník, str. 1402). Škola děti nejen vzdělává a poskytuje jim šanci k sociální mobilitě, ale nezastupitelnou úlohou je právě i její výchovná funkce. Běžně je výchova se vzděláváním chápána jako integrální součást socializace, jako záměrná socializace (Alan, J. 1989, str. 120). „Škola působí jako socializační instituce integrující děti do dané společnosti tím, že je seznamuje právě s hodnotami, normami a vzorci jednání, které v ní dominují“ (Jarkovská et al. 2015, str. 163). Socializace vychází z předpokladu, že charakter člověka je socializací během ontogeneze v podstatné míře vytvářen anebo spoluvytvářen a čím slabší je postavení rodiny (například neúplné rodiny), tím více rodina ztrácí v procesu socializace vliv a roli rodiny přebírá socializace mimorodinná, kterou plní například média či skupiny vrstevníků (Možný, I. 1999, str. 142 až 145). Kromě vzdělávací funkce jsou i výchovná a socializační funkce působením vrstevnických skupin a širokých sociálních vazeb v obecné rovině zásadní. Díky nim získávají sociální i kulturní kapitál, který jim pomáhá při orientaci v nové hostitelské společnosti a usnadňuje tak celkovou integraci nejen jich samotných. „Proces vzdělávání dětí z rodin migrantů na školách v České republice je současně procesem sociální reprodukce jejich rodin i procesem jejich integrace do české společnosti“ (Jarkovská et al. 2015, str. 163). V případě dětí migrantů tak lze považovat za hlavní funkci škol právě integraci do hostitelské společnosti (Heckmann, F. 2008, str. 24). Podobná zkušenost v rámci vzdělávacího procesu jak u dětí cizinců, tak jejich vrstevníků-spolužáků z majoritní společnosti může být předpokladem podobného přístupu, postojů a orientace v budoucích životních situacích, které jsou jednou z podmínek zachování sociální koheze, tedy soudržnosti a sociální důvěry umožňující koordinaci a kooperaci (Markus, A. 2014, str. 14). Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry jsou výchovná a socializační funkce v současné době naplňovány, vzhledem k akcentaci úlohy vzdělávací v současném školství.

¹⁴ Viz <http://katalogpo.upol.cz/obecna-cast/3-komu-jsou-podpurna-opatreni-urcena/3-1-stupne-podpurny-ch-opatreni/>

¹⁵ Školská poradenská zařízení (ŠPZ) se člení na pedagogicko-psychologické poradny (PPP) a speciálně pedagogická centra (SPC).

1.2.1 Problematika spojená se vzděláváním dětí cizinců

Problematika spojená se vzděláváním dětí cizinců je velmi rozsáhlá a komplikovaná. Cílem tohoto seznámení s problematikou vzdělávání dětí cizinců není komplexní rozbor tématu v celé jeho šíři, což by bylo nad rámec a možnosti tohoto projektu, ale přiblížení aktuálních problematik, které byly v rámci projektu řešeny.

Socializační a výchovná funkce školy spoluformující hodnotové rámce, vzorce jednání a chování ve společnosti ovšem může měnit do určité míry i identitu dětí a přináší odlišné vzorce chování, což může komplikovat vztahy v rodinách cizinců, kdy první generace rodičů dětí podobnou socializací v kolektivu vrstevníků z majoritní společnosti neprošla. Podobné situace ještě může zásadně komplikovat skutečnost rozdílné úrovně dosažené znalosti jazyka majority, kdy mezi cizinci a jejich potomky často tkví propastný rozdíl v úrovni používání českého jazyka.¹⁶ Situaci může komplikovat i skutečnost, kdy u dětí cizinců (zvláště u druhé generace narozené v ČR) může v některých případech docházet i k částečné ztrátě znalosti jazyka země původu, což ovlivňuje vztahy v širší rodině (například s prarodiči). To může být jedním z důvodů,¹⁷ proč děti cizinců častěji a na různě dlouhou dobu navštěvují širší rodinu v zemi původu.

Jak uvádějí výsledky mnoha odborných studií věnujících se problematice integrace cizinců do hostitelské společnosti, stejně jako výsledky všech empirických výzkumů VÚPSV, v. v. i. na téma integrace CTZ, tak právě nedostatečná znalost jazyka hostitelské společnosti představuje naprosto stěžejní bariéru pro úspěšnou integraci cizinců. Nejinak je tomu samozřejmě v případě úspěšné integrace dětí cizinců v rámci vzdělávacího systému hostitelské společnosti, potažmo třídního kolektivu a celé majoritní společnosti. Jazyk jako prostředek komunikace hraje ústřední roli v integračním procesu a vzdělávání jako klíčový prvek integrace probíhá právě především prostřednictvím jazyka (Heckmann, F. 2008, str. 75).

Přestože interakce s vrstevníky má silný vliv na úroveň dosažených znalostí vyučovacího jazyka dětí cizinců, například studie OECD 2015 jasně dokládá, že jazyková způsobilost dětí cizinců úzce souvisí s dosaženou jazykovou úrovní jejich rodičů, kdy důležitým místem pro zdokonalování jazykové úrovně představuje komunikace doma. Dosažená úroveň jazyka hostitelské společnosti u rodičů, je jednou ze zásadních příčin úspěchu dětí cizinců ve vzdělávacím procesu a souvisí i s celou vzdělanostní trajektorií a dosaženou úrovní vzdělání (OECD 2015, str. 45-46). Z výše uvedeného vyplývá, že dosažená úroveň znalosti jazyka hostitelské společnosti je v případě dětí cizinců zásadní podmínkou, která predikuje výkon dětí cizinců ve škole. Nejen studie OECD 2015 v tomto dokládá, že co nejvčasnější vystavení dětí cizinců jazyku hostitelské společnosti je pro celkový úspěch zásadní, protože existují silné důkazy, že vzdělávání v raném dětství, například v rámci předškolních vzdělávacích zařízení, je pro celkovou školní připravenost a dosažení jazykových dovedností stěžejní nezávisle na jazyce, kterým se mluví doma (OECD 2015, str. 109). Nedostatečná znalost jazyka hostitelské společnosti u rodičů cizinců je jedním z klíčových důvodů¹⁸ jejich nespolupráce na vzdělávacím procesu jejich dětí. Ten se projevuje především slabou nebo žádnou komunikací se školou, nezájmem a slabou podporou jejich dětí ve vzdělávacím procesu, především domácí přípravou (Jarkovská et al. 2015, str. 180). Slabý nebo neexistující vztah mezi vzdělávací institucí, učiteli a rodiči dětí cizinců je jedním z důsledků nedostatku

¹⁶ Takové situace mohou nastávat zvláště u uzavřených cizineckých komunit, rodin cizinců závislých na klientelistických strukturách a podobně.

¹⁷ Dalšími důvody samozřejmě mohou být zejména důvody čistě ekonomické.

¹⁸ Dalším významným důvodem je časová vytíženost v zaměstnání a další ekonomické důvody.

sociálního kapitálu rodičů cizinců, který je pro úspěch v oblasti vzdělávání zásadní (Heckmann, F. 2008, str. 32). Dalším problémem tak je fakt, že „migranti mají malou znalost toho, jak celý systém vzdělávání v ČR funguje a nedokážou stanovit efektivní trajektorii vzdělávání svých dětí (včetně výběru vhodných škol) ani odhadnout šance na jejich realizaci“ (Jarkovská et al. 2015, str. 171). To může být důsledkem jak jazykové bariéry a obecně slabé orientace rodičů dětí v systémech hostitelské společnosti, tak důsledkem kontextu sociální reprodukce a sociální mobility rodin cizinců. Výzkumu mezigeneračního přenosu nižšího dosaženého vzdělání u rodičů přistěhovalců na jejich děti se například mimo jiné zabývá studie OECD 2018.¹⁹ Mezigenerační přenos ve vzdělávání je srovnáván s dětmi z majoritní společnosti a úrovní dosaženého vzdělání jejich rodičů, která je obecně vyšší. Ze zjištění mimo jiné vyplývá, že děti imigrantů s vyšší pravděpodobností dosáhnou pouze nižšího sekundárního vzdělání a méně pravděpodobně dosáhnou jakékoliv úrovně terciárního vzdělání. Zároveň však studie uvádí, že značná část rozdílů může být současně způsobena také v důsledku sociálně-ekonomického pozadí rodin cizinců, které má tendenci být nižší než u rodin majoritní společnosti (OECD 2018, str. 90).

¹⁹ Viz Catching Up? Intergenerational Mobility and Children of immigrants OECD 2018

2. Statistiky MŠMT

Údaje o počtech žáků a studentů z třetích zemí navštěvujících mateřské, základní a střední školy byly získány k 30. 9. příslušného roku²⁰. Během školního roku se počty žáků a studentů mohou měnit. Uvedené údaje tak primárně zachycují počty žáků a studentů platné vždy k tomuto datu příslušného roku, lze je ale vnímat i jako údaje vypovídající o počtech žáků a studentů na začátku příslušného školního roku.

V této kapitole jsou data kvůli větší srozumitelnosti textu popisována striktně „jen“ jako „údaje platné k datu a v roce jejich získání“ (tj. je vždy uváděn pouze první rok příslušného školního roku), nicméně není chybné hovořit o nich jako o údajích o počtu žáků a studentů platných na začátku příslušného školního roku. Naopak, nesprávné by bylo, popisovat údaje jako počty žáků a studentů v příslušném školním roce.

Tato kapitola je rozdělena do čtyř částí, podle typu školy, jichž se příslušné údaje týkají. Rozlišeny přitom byly tyto typy škol: základní školy, střední školy, konzervatoře a vyšší odborné školy. Do vyhodnocení byly zahrnuty anonymizované individuální údaje škol shromážděné MŠMT v letech 2011-2017 sledované s roční periodicitou.

V každé kapitole byl sledován totožný okruh údajů, přičemž postupně byla pozornost věnována těmto údajům:

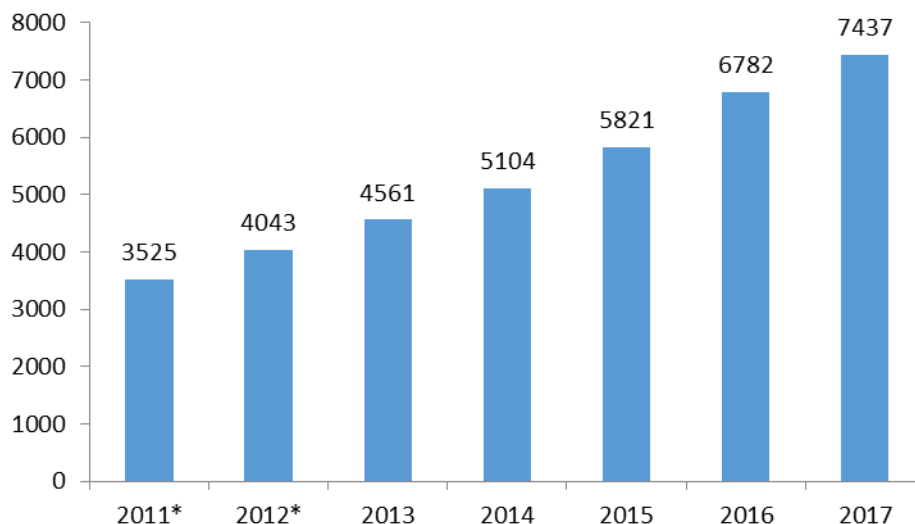
- vývoj (ve sledovaném období, tj. v letech 2011-2017) celkového počtu žáků/studentů cizinců (celkový počet, procentuální změna počtu žáků během celého sledovaného období, procentuální změna oproti předchozímu roku),
- vývoj celkového počtu žáků/studentů (procentuální změna oproti předchozímu roku, v absolutních číslech a v procentech vyjádřená změna počtu žáků během celého sledovaného období),
- vývoj podílů žáků/studentů cizinců z celkového počtu žáků/studentů,
- vývoj počtu žáků/studentů cizinců rozdělených do skupin podle vybraných parametrů (pohlaví, státní příslušnost, počet žáků sídlících ve vybraných krajích).

2.1 Počty žáků z třetích zemí navštěvujících mateřské školy v letech 2011-2017

Celkový počet dětí z třetích zemí v mateřských školách stoupl z 3 525 evidovaných v roce 2011 na 7 437 v roce 2017 (viz graf č. 1), tj. během sledovaného období se počet dětí cizinců navštěvujících mateřské školy více než zdvojnásobil (vyjádřeno v % došlo k nárůstu o 111 %). Počet dětí v mateřských školách vykazoval během celého sledovaného období setrvalý trend růstu, kdy během tohoto období v každém roce počet dětí v MŠ narostl o 10-17 % (nejvyšší nárůst o 17 %, byl zaznamenán mezi roky 2015 a 2016, nejnižší – o 10 % - mezi roky 2016 a 2017 (srov. graf č. 2).

²⁰ Statistické údaje byly vyhodnoceny výzkumným týmem VÚPSV, v. v. i. na základě dostupných statistik MŠMT viz <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.

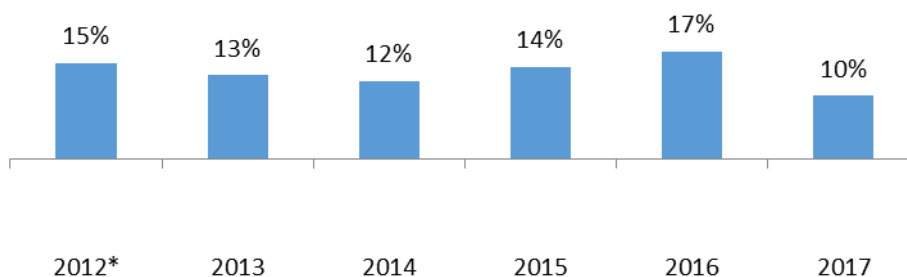
Graf č. 1 **Vývoj celkového počtu dětí z třetích zemí navštěvujících MŠ v letech 2011-2017**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i děti s chorvatským stáním občanstvím).

Graf č. 2 **Změna počtu dětí v MŠ oproti předchozímu roku během let 2011-2017 v %**

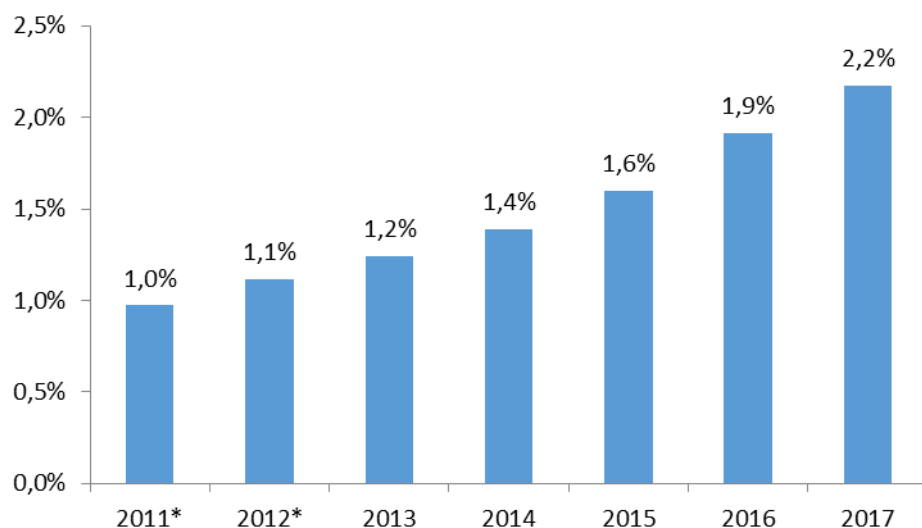

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i děti s chorvatským stáním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i děti s chorvatským stáním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Podíl dětí z třetích zemí v MŠ se během sledovaného období více než zdvojnásobil, což přirozeně odráží souběh toho, že zatímco počet dětí CTZ v MŠ se mezi roky 2011 a 2017 zdvojnásobil, počet všech dětí v MŠ se za tuto dobu zvýšil o 5,9 %. Zatímco v letech 2012 a 2013 narostl podíl dětí z třetích zemí oproti předchozímu roku o 0,1 %, v letech 2014 a 2015 se jednalo o nárůst o 0,2 % a v letech 2016 a 2017 o nárůst o 0,3 %.

Graf č. 3 **Vývoj podílu dětí z třetích zemí z celkového počtu dětí navštěvujících MŠ v letech 2011-2017**

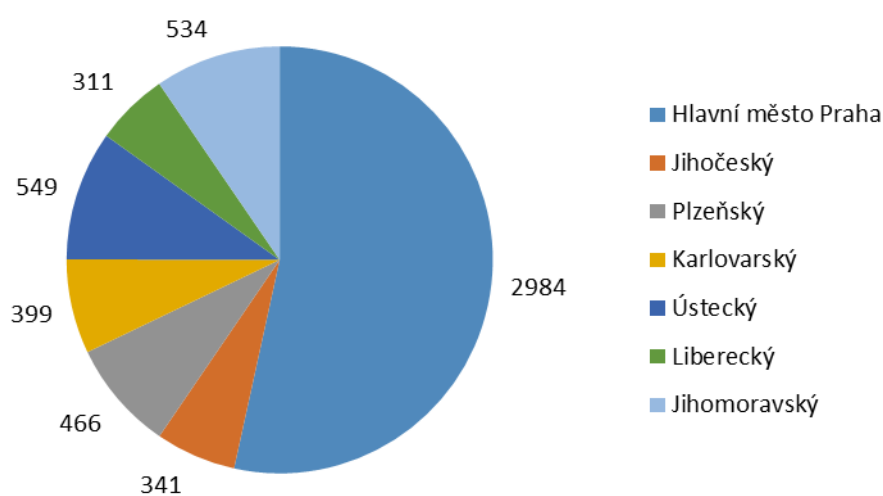

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Z celkového počtu dětí z třetích zemí v mateřských školách sídlících v sedmi vybraných krajích ČR jich na začátku školního roku 2017/2018 přibližně polovina (2984 dětí, 53 %) navštěvovala mateřské školy v Hlavním městě Praha. Ze sledovaných krajů byly nejnižší počty dětí z třetích zemí v mateřských školách v Libereckém a Jihočeském kraji (311, respektive 341), v dalších čtyřech krajích se celkový počet žáků CTZ pohyboval v rozpětí od necelých 400 do 550.

Graf č. 4 **Počet dětí z třetích zemí navštěvujících MŠ v roce 2017 podle kraje**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9.2017.

Počet dětí z třetích zemí v mateřských školách vzrostl mezi roky 2011 a 2017 ve všech sedmi sledovaných krajích.

Tabulka č. 1 **Změna počtu dětí z třetích zemí v MŠ během let 2011-2017 ve vybraných krajích v absolutním a procentuálním vyjádření**

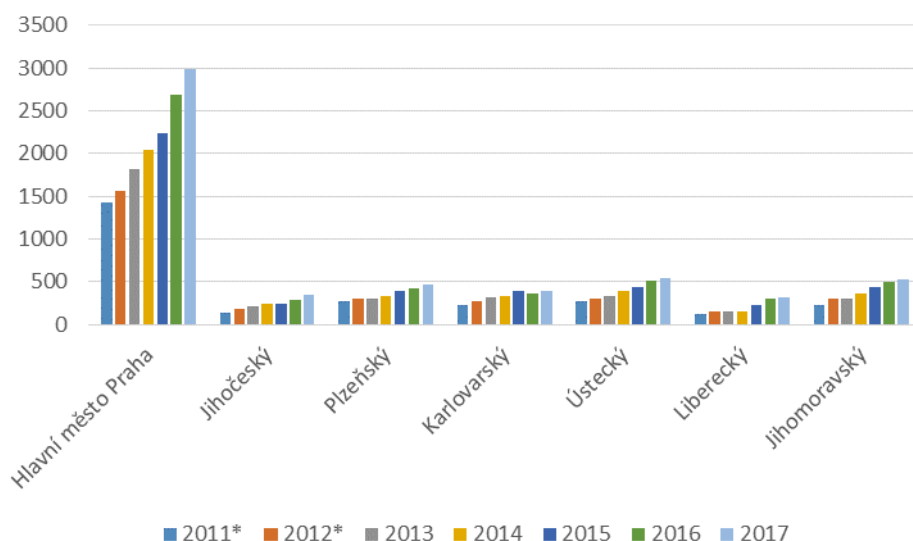
	změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017	změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017 v %
Hlavní město Praha	1 563	110%
Jihočeský kraj	202	145%
Plzeňský kraj	200	75%
Karlovarský kraj	169	73%
Ústecký kraj	279	103%
Liberecký kraj	194	166%
Jihomoravský kraj	301	129%
vybrané kraje celkem	2 908	109%
ČR celkem	3 912	111%

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9.2011 a 30.9.2017.

Pozn.: Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským stáním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

Jak bylo uvedeno výše, trend rostoucího počtu dětí z třetích zemí v mateřských školách byl zřejmý ve všech sedmi sledovaných krajích. Nejvýrazněji byl tento trend patrný v Hlavním městě Praha. Zatímco v Libereckém kraji byl počet dětí z třetích zemí v mateřských školách v prvních čtyřech sledovaných letech stabilní a rostl až v posledních čtyřech letech sledovaného období, v Karlovarském kraji naopak počet dětí narůstal v prvních pěti letech sledovaného období a v posledních třech letech sledovaného období byl stabilní. V dalších pěti sledovaných krajích byl patrný velmi stabilní trend pokračujícího zvyšování počtu dětí z třetích zemí.

Graf č. 5 **Vývoj počtu dětí CTZ navštěvujících MŠ v letech 2011-2017 podle kraje**

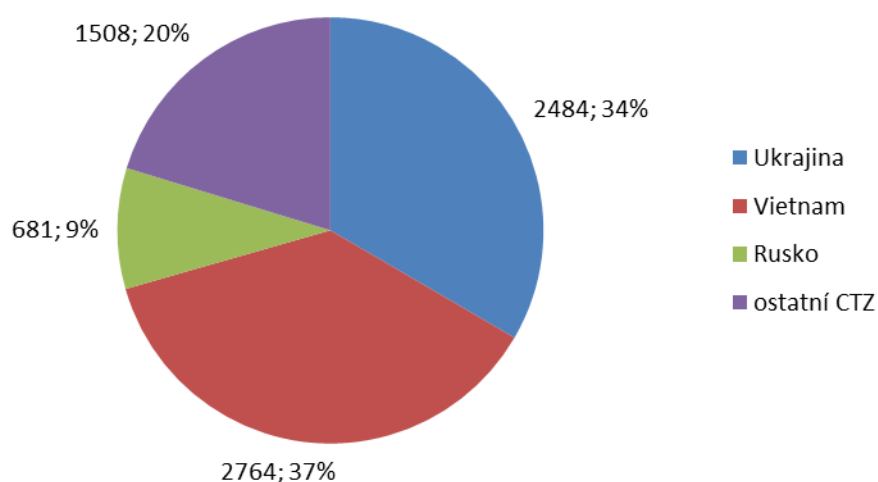
Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Z hlediska státní příslušnosti byly pro potřeby tohoto srovnání rozlišeny jen tři nejpočetnější skupiny studentů cizinců z třetích zemí (Ukrajina, Vietnam, Ruská federace). Kromě těchto tří skupin byla dále sledována skupina CTZ, do které byli zařazeni žáci ze všech ostatních třetích zemí.

Nejvíce početnou skupinou dětí z třetích zemí v MŠ byli v roce 2017 Vietnamci (2 764 dětí), následovali Ukrajinci (2 484), děti z ostatních třetích zemí (1 508) a Rusové (681).

Graf č. 6 **Počet dětí CTZ navštěvujících MŠ v roce 2017 podle státní příslušnosti**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9.2017.

V průběhu let 2011-2017 se u každé ze čtyř sledovaných skupin příslušníků třetích zemí počet dětí v MŠ zhruba zdvojnásobil. Více než dvojnásobný nárůst počtu dětí mateřských škol z řad CTZ bylo možné pozorovat u vietnamských a ukrajinských dětí (v prvním případě nárůst o 1466 dětí, tj. o 113 %, v druhém případě o 1395 dětí, tj. o 128 %), v případě ruských dětí a dětí z ostatních třetích zemí byl zaznamenán nižší, i když také téměř dvojnásobný rozdíl (ruských dětí bylo v roce 2017 oproti roku 2011 v mateřských školách více o 328, tj. o 93 %, dětí z ostatních třetích zemí bylo v roce 2017 o 723 více, tj. o 92 %).

Tabulka č. 2 **Změna počtu studentů SŠ z třetích zemí během let 2011-2017 podle státní příslušnosti v absolutním a procentuálním vyjádření**

	studenti celkem	z toho					
		studenti - občané ČR	třetí země celkem	z toho			
				Rusko	Ukrajina	Vietnam	ostatní třetí země
změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017	20 235	14 480	3 912	328	1 395	1 466	723
změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017 v %	6 %	4 %	111 %	93 %	128 %	113 %	92 %

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2011 a 30. 9. 2017.

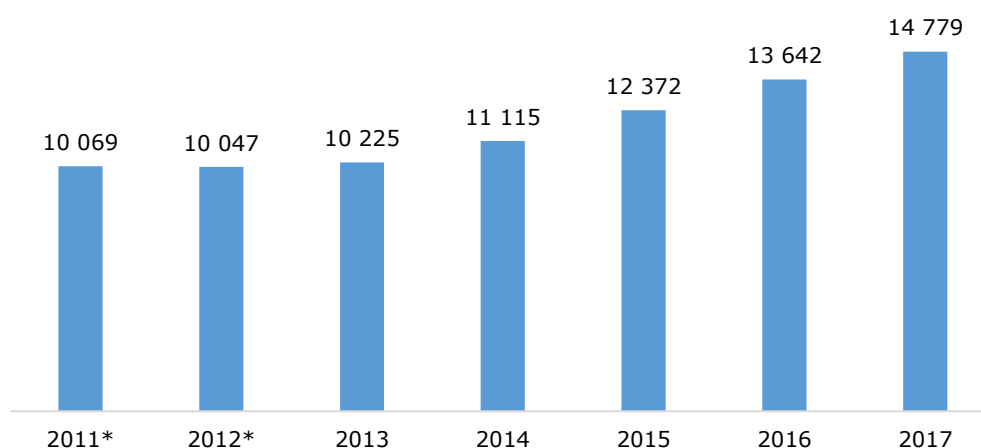
Pozn.: Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským stáním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

2.2 Počty žáků z třetích zemí navštěvujících základní školy v letech 2011-2017

Celkový počet žáků z třetích zemí vzrostl z 10 069 evidovaných v roce 2011 na 14 779 v roce 2017 (viz graf č. 7), tj. během sledovaného období se počet žáků z třetích zemí navštěvujících základních školy zvýšil o 46,8 %.

Zatímco v roce 2012 byl zaznamenán oproti roku 2011 mírný úbytek celkového počtu žáků CTZ a v roce 2013 došlo k nárůstu jejich počtu oproti předchozímu roku o necelá 2 %, v letech 2014-2017 počet žáků CTZ meziročně narůstal o 8,3-11,3 % (srov. graf č. 8).

Graf č. 7 **Vývoj celkového počtu žáků z třetích zemí navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017**

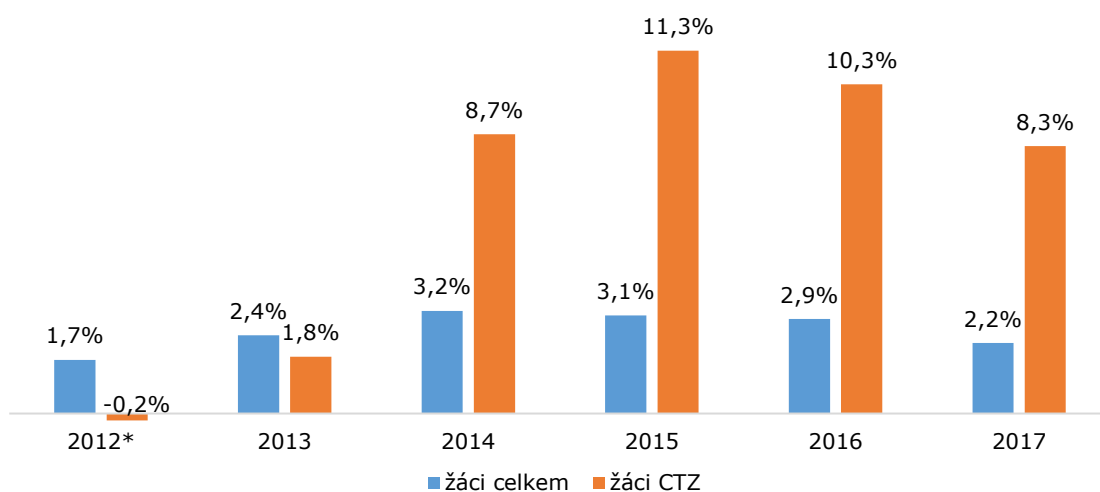
Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Počet všech žáků základních škol byl přitom v roce 2017 o 131 465 žáků vyšší než v roce 2011, tj. počet všech žáků základních škol narostl ve sledovaném období o 16,5 %. Porovnáme-li celkový nárůst počtu všech žáků základních škol i jednotlivé meziroční nárůsty počtu všech žáků základních škol s odpovídajícími údaji o počtu žáků CTZ, je zřejmé, že v letech 2014-2017 rostl počet žáků CTZ výrazně rychlejším tempem než počet všech žáků základních škol (srov. graf č. 2) a také v celém sledovaném období (2011-2017) byl nárůst počtu žáků CTZ výrazně vyšší, než tomu bylo u všech žáků základních škol (46,8 % oproti 16,5 %).

Graf č. 8 **Změna počtu žáků oproti předchozímu roku během let 2011-2017**

(v %)

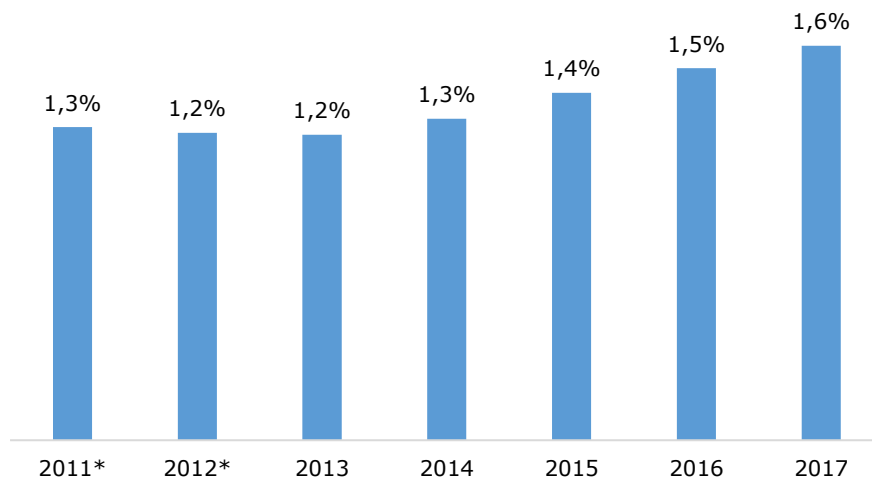

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským státním občanstvím, naopak do údajů za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Mezi žáky CTZ je tedy celkově patrná výrazně vyšší dynamika změn, než je tomu v případě všech žáků základních škol. Nicméně vzhledem k velmi malé výchozí proporci počtu žáků CTZ z celkového počtu žáků ZŠ (1,3 %) se tato větší dynamika ve sledovaném období projevila jen velmi pozvolnými změnami v poměrném zastoupení žáků CTZ: v letech 2011-2014 se tento podíl pohyboval v rozmezí 1,2-1,3 % a v letech 2015-2017 narůstal podíl žáků CTZ z celkového počtu žáků ZŠ meziročně o 0,1 procentního bodu. V roce 2016 tak podíl CTZ z celkového počtu žáků základních škol činil 1,6 %.

Graf č. 9 Vývoj podílu žáků CTZ z celkového počtu žáků navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017

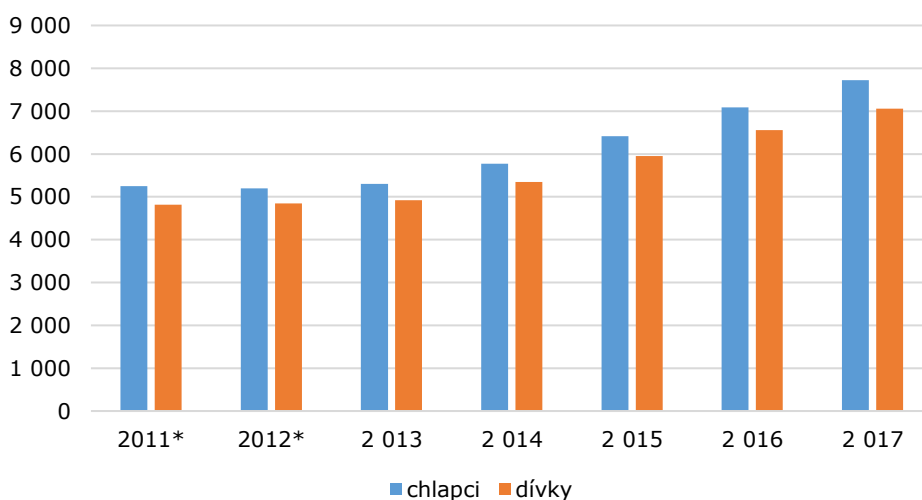
Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Počet chlapců CTZ navštěvujících základní školy se během sledovaného období zvýšil z 5 253 v roce 2011 na 7 725 v roce 2017 (tj. o 2 473 osob, respektive o 47,1 %). Počet dívek z třetích zemí vzrostl ze 4 816 v roce 2011 na 7 054 v roce 2017 (tj. nárůst o 2 238 osob, respektive 46,5 %).

V roce 2012 počet chlapců z třetích zemí navštěvujících základní školy mírně poklesl, v dalších letech sledovaného období naopak meziročně rostl. Počet dívek z třetích zemí navštěvujících základní školy rostl během celého sledovaného období.

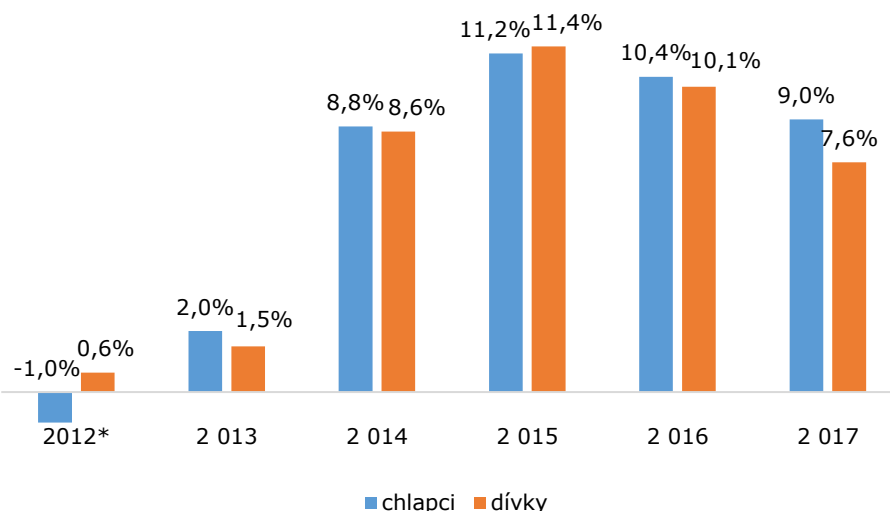
Graf č. 10 Vývoj počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle pohlaví

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Graf č. 11 **Změna počtu žáků ZŠ CTZ oproti předchozímu roku během období let 2011-2017** (v % podle pohlaví)

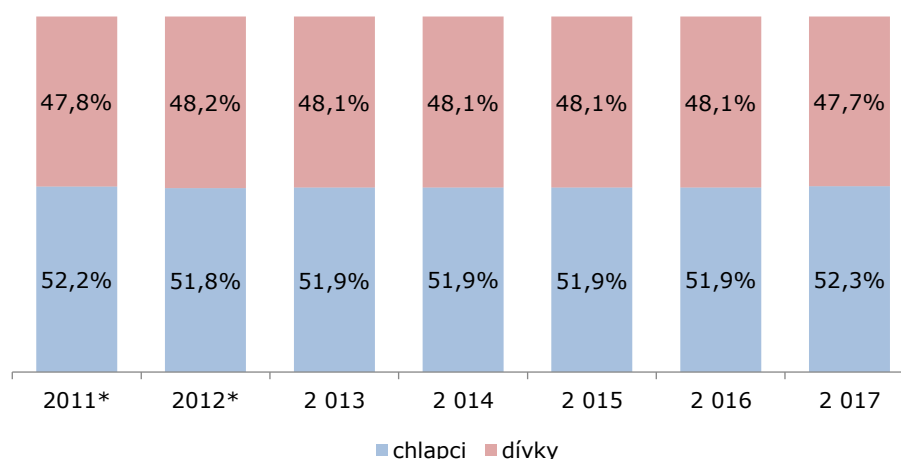

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským státním občanstvím, naopak do údajů za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Podíl chlapců a dívek z třetích zemí navštěvujících základní školy se během sledovaného období v podstatě neměnil. Z celkového počtu žáků z třetích zemí navštěvujících základní školy jich během sledovaného období přibližně 52 % reprezentovali chlapci a 48 % dívky.

Graf č. 12 **Vývoj podílu chlapců a dívek z třetích zemí navštěvujících základní školy během období let 2011-2017**

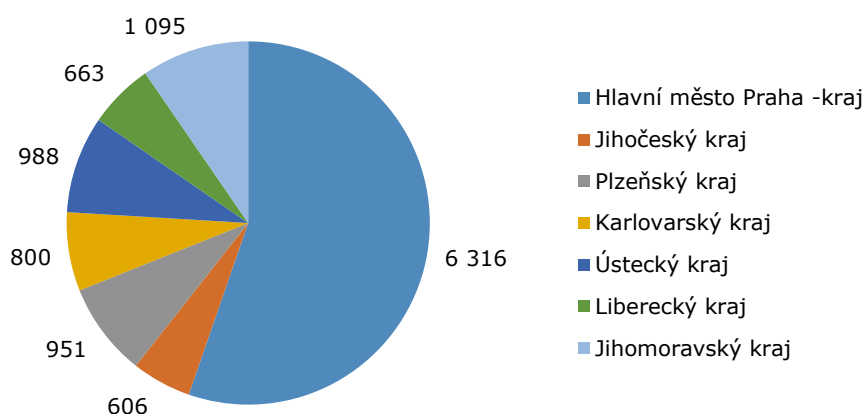

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím).

Z celkového počtu žáků CTZ navštěvujících základní školy sídlících v sedmi vybraných krajích jich na začátku školního roku 2017/2018 přibližně polovina (6 316 žáků) navštěvovala základní školy v Hlavním městě Praha. Ze sledovaných krajů byly nejnižší počty žáků CTZ v Jihočeském a Libereckém kraji (606, respektive 663), V dalších čtyřech krajích se celkový počet žáků CTZ pohyboval v rozpětí od 800 do 1 100.

Graf č. 13 **Počet žáků CTZ navštěvujících ZŠ v roce 2017 podle kraje**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2017.

Během sledovaného období narostl počet žáků z třetích zemí ve všech sedmi sledovaných krajích. V absolutním vyjádření nejvíce počet žáků CTZ narostl v Hlavním městě Praha (počet žáků byl v roce 2017 o 2 278 žáků vyšší než v roce 2011), v procentuálním vyjádření narostl počet žáků CTZ nejvíce v Plzeňském kraji (nárůst o téměř čtyři pětiny z jejich celkového počtu v roce 2011). Nejméně žáků CTZ během sledovaného období přibýlo (v absolutním i procentuálním vyjádření) v Ústeckém kraji.

Tabulka č. 3 **Změna počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ během let 2011-2017 ve vybraných krajích v absolutním a procentuálním vyjádření**

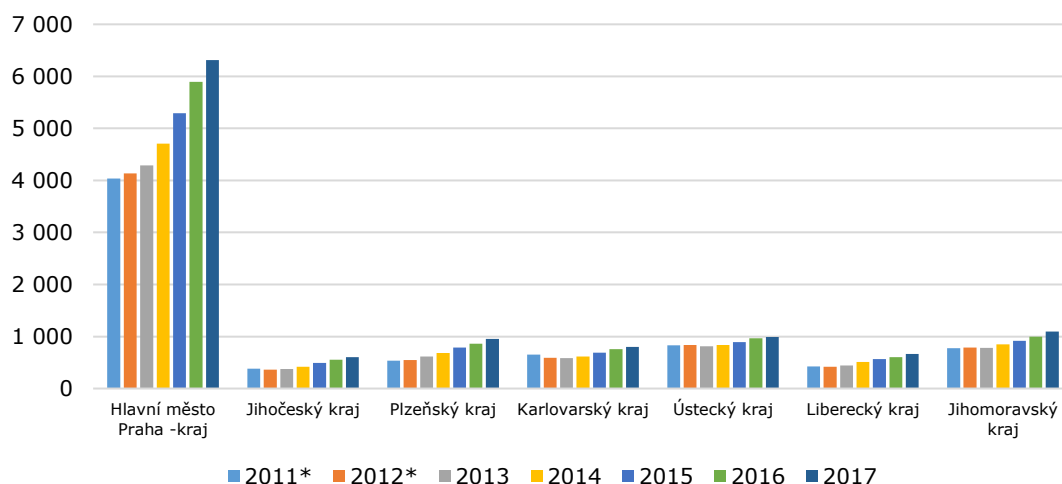
	změna počtu žáků CTZ během období let 2011-2017*	změna počtu žáků CTZ během období let 2011-2017 v %*
Hlavní město Praha	2 278	56,4 %
Jihočeský kraj	226	59,5 %
Plzeňský kraj	418	78,4 %
Karlovarský kraj	146	22,3 %
Ústecký kraj	160	19,3 %
Liberecký kraj	239	56,4 %
Jihomoravský kraj	318	40,9 %
vybrané kraje celkem	3 785	49,6 %
ČR celkem	4710	46,8 %

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2011 a 30. 9. 2017

* Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským stáním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

Z grafů č. 8 a 9 je patrné, že i přes určité výkyvy (pokles počtu žáků z třetích zemí v roce 2012 a v roce 2013 v některých krajích a v dalších letech, výkyvy v míře meziročního nárůstu ve většině sledovaných krajů) bylo možné ve sledovaných krajích během celého sledovaného období hovořit o trendu postupného nárůstu počtu žáků z třetích zemí.

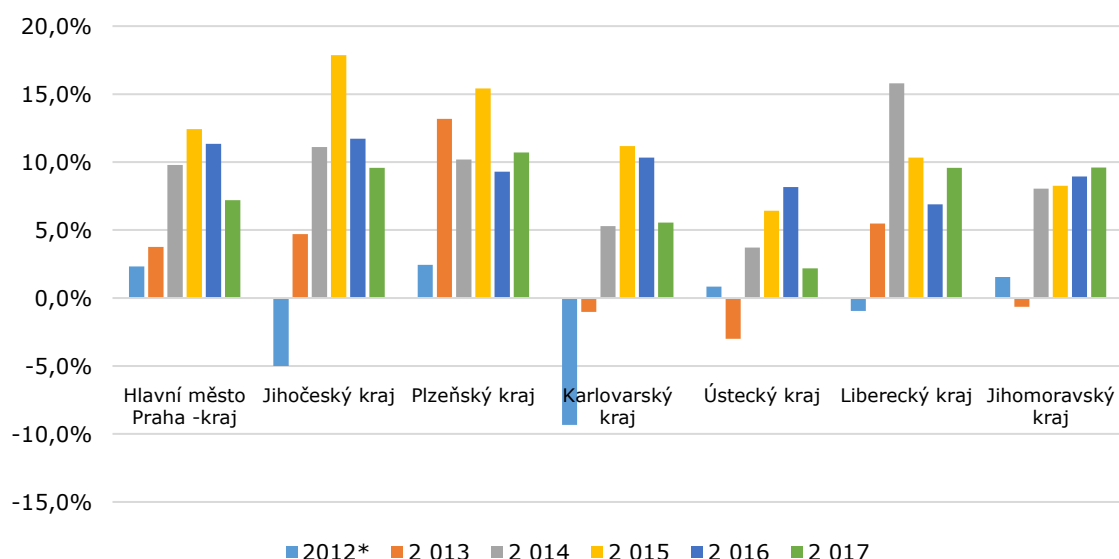
Graf č. 14 Vývoj počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle kraje

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Graf č. 15 Změna počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle kraje

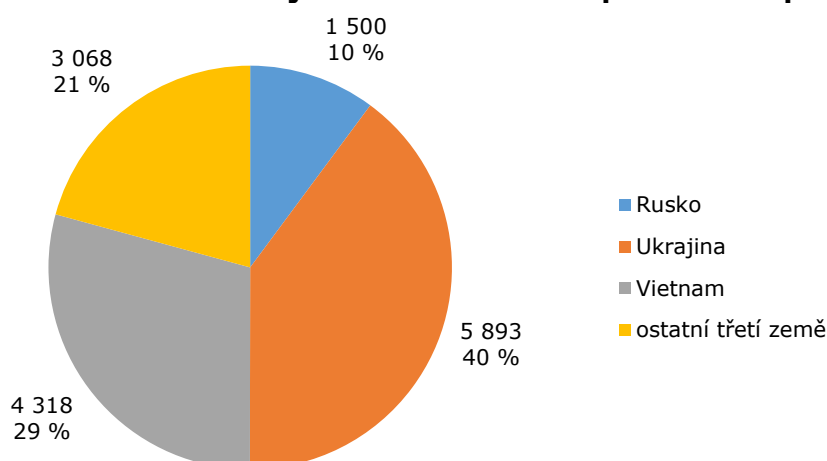
Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským stáním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Z hlediska státní příslušnosti byly pro potřeby tohoto srovnání rozlišeny jen tři nejpočetnější skupiny žáků cizinců z třetích zemí (Ukrajina, Vietnam, Rusko). Kromě těchto tří skupin byla dále sledována skupina CTZ, do které byli zařazeni žáci ze všech ostatních třetích zemí.

Nejvíce početnou skupinou žáků z třetích zemí byli v roce 2017 Ukrajinci (necelých 6 000 žáků), následovali Vietnamci (přibližně 4 300 žáků), děti z ostatních třetích zemí (přibližně 3 000 dětí) a Rusové (1 500).

Graf č. 16 **Počet žáků CTZ navštěvujících ZŠ v roce 2017 podle státní příslušnosti**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2017.

Skupinou žáků, jejichž počet mezi lety 2011 a 2017 narostl nejvíce, byli Ukrajinci (v absolutním vyjádření nárůst o 2 501 dětí, v procentuálním vyjádření nárůst téměř o tři čtvrtiny počtu žáků v roce 2011). U všech sledovaných skupin žáků CTZ byl procentuální nárůst jejich počtu vyšší než u žáků s českým občanstvím, nicméně u žáků s ruským státním občanstvím a žáků se státním občanstvím dalších třetích zemí nebyla míra procentuálního nárůstu jejich počtu výrazně odlišná od té, jež byla zjištěna u žáků s českým občanstvím.

Tabulka č. 4 **Změna počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ během let 2011-2017 podle státní příslušnosti v absolutním a procentuálním vyjádření**

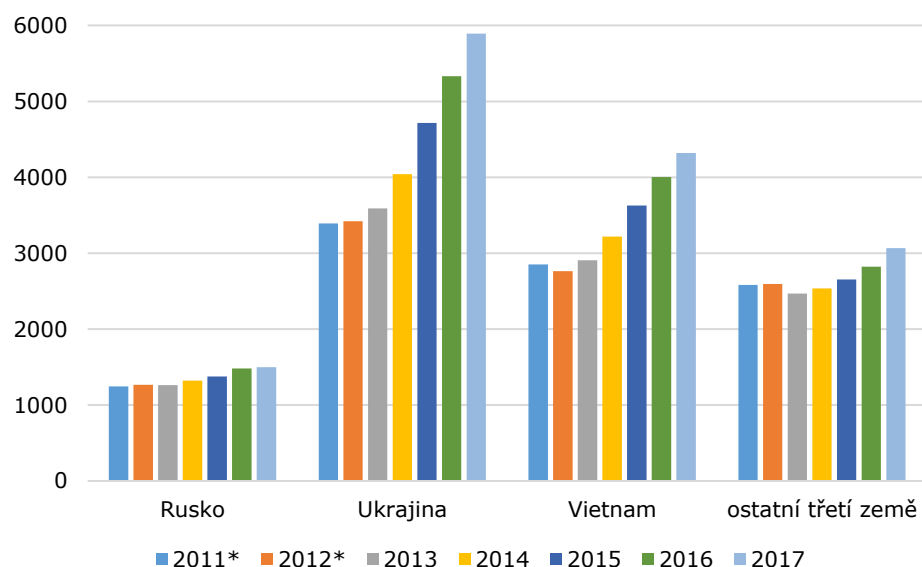
	žáci celkem	z toho					
		žáci - občané ČR	třetí země celkem	z toho			
				Rusko	Ukrajina	Vietnam	ostatní třetí země
změna počtu žáků během období let 2011-2017	131 465	123 817	4 710	256	2 501	1 466	487
změna počtu žáků během období let 2011-2017 v %	16,5 %	15,9 %	46,8 %	20,6 %	73,7 %	51,4 %	18,9 %

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2011 a 30. 9. 2017.

* Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským státním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

U jednotlivých sledovaných skupin žáků rozdělených dle jejich státní příslušnosti se velmi lišila meziroční dynamika vývoje jejich počtu (viz graf č. 18), u všech čtyř sledovaných skupin byl ale i přesto zřejmý trend zvyšování jejich počtu (viz graf č. 17).

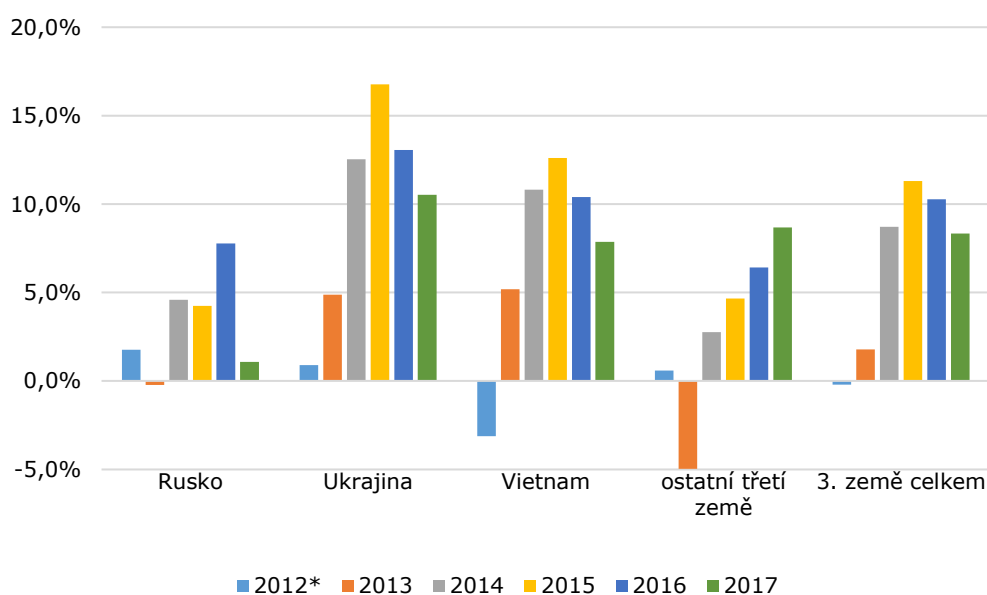
Graf č. 17 Vývoj počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti

Zdroj: MŠMT, údaje k 30.9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím).

Graf č. 18 Změna počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti

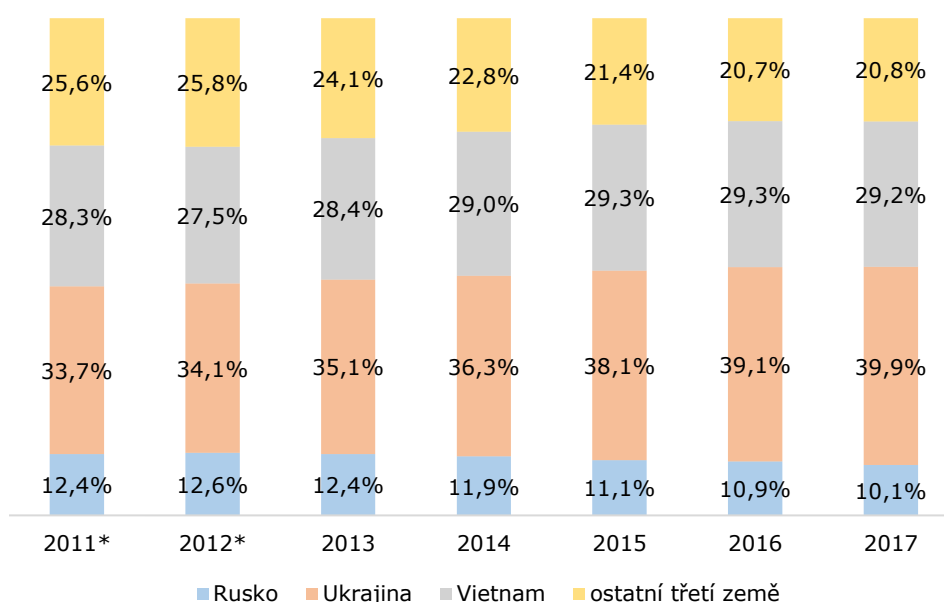

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským státním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Procentuální zastoupení všech čtyř sledovaných skupin žáků z třetích zemí se během sledovaného období měnilo spíše postupně, nicméně srovnání let 2011 a 2017 ukázalo, že se skladba žáků z třetích zemí během tohoto období proměnila: podíl žáků s ukrajinským státním občanstvím narostl o 6,2 % a podíl zástupců dalších třetích zemí poklesl o 4,8 %. Již pouze malé změny byly zaznamenány u žáků s ruským státním občanstvím (jejich zastoupení pokleslo o 2,3 %) a žáků s vietnamským státním občanstvím (nárůst o 0,9 %). Zatímco ale v případě Vietnamců je jejich podíl v podstatě stabilní, u Rusů je i přes malý rozdíl patrný trend jejich klesajícího poměrného zastoupení mezi žáky z třetích zemí.

Graf č. 19 **Podíl počtu žáků CTZ navštěvujících ZŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím).

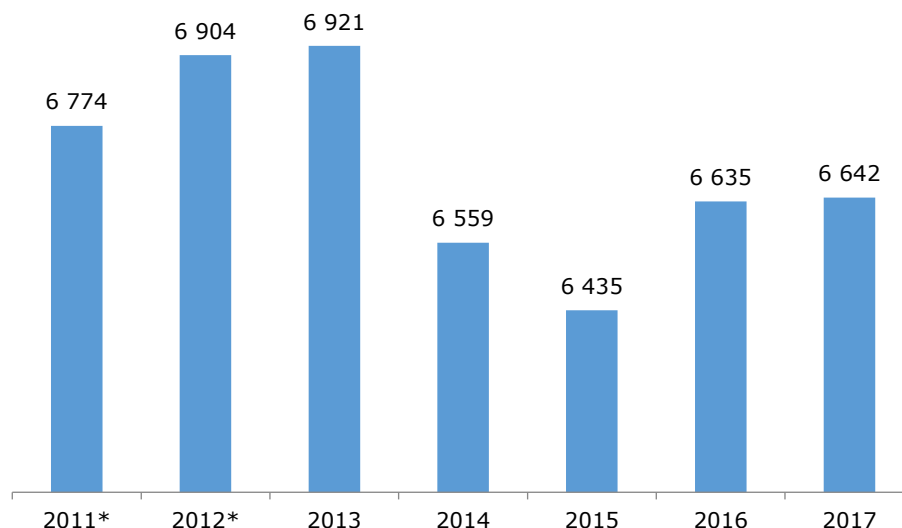
2.3 Počty studentů z třetích zemí navštěvujících střední školy v letech 2011-2017

Celkový počet studentů z třetích zemí poklesl ze 6 774 evidovaných v roce 2011 na 6 642 v roce 2017 (viz graf č. 20), tj. během sledovaného období se počet studentů cizinců navštěvujících střední školy snížil o 1,9 %.

V letech 2011-2013 celkový počet studentů CTZ mírně rostl, v roce 2013 ale došlo k poklesu jejich počtu oproti předchozímu roku přibližně o 5 % a o další necelá 2 % jejich počet poklesl i v následujícím roce. Naopak, v roce 2016 se počet studentů

středních škol z třetích zemí zvýšil přibližně o tři procenta a na této úrovni počet studentů středních škol z třetích zemí zůstal i v roce 2017 (srov. graf č. 21).

Graf č. 20 **Vývoj celkového počtu studentů středních škol z třetích zemí navštěvujících SŠ v letech 2011-2017**

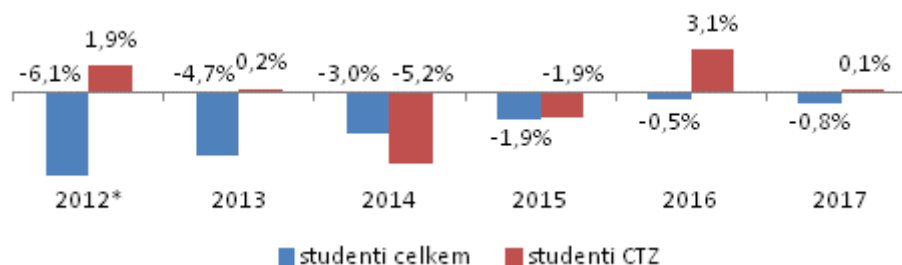

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Počet všech studentů středních škol byl v roce 2017 o 79 754 studentů nižší než v roce 2011, tj. počet všech studentů středních škol se ve sledovaném období snížil o 15,9 %. Porovnáme-li celkový pokles počtu všech studentů středních škol i jeho jednotlivé meziroční změny, je zřejmé, že v letech 2011-2017 se počet žáků CTZ snižoval výrazně pomalejším tempem (a během prvních tří sledovaných let i mírně rostl) než počet všech studentů středních škol (srov. graf č. 15). Také celkový pokles počtu studentů byl během sledovaného období (2011-2017) u studentů CTZ výrazně menší, než tomu bylo u všech studentů středních škol (1,9 % oproti 15,9 %).

Graf č. 21 **Změna počtu studentů SŠ oproti předchozímu roku během let 2011-2017 (v %)**

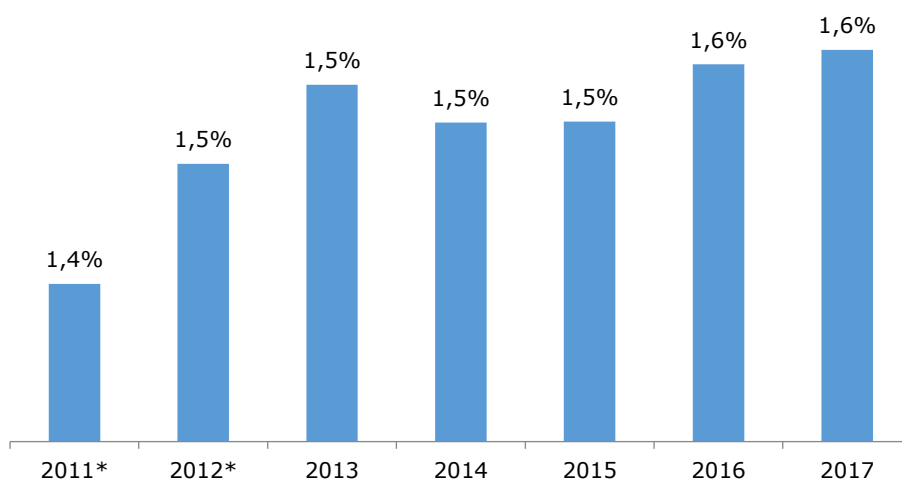

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským stáním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Vzhledem k tomu, že ve sledovaném období výrazně klesaly celkové počty všech studentů středních škol, se relativní podíl studentů CTZ z celkového počtu studentů středních škol mírně zvyšoval ve všech sledovaných letech, ve kterých počet studentů CTZ oproti předchozímu roku mírně vzrostl nebo zůstal na srovnatelné úrovni (tj. roky 2011-2013 a 2016-2017). Pouze v letech 2014 a 2015, kdy poklesl i počet studentů CTZ, se jejich podíl z celkového počtu studentů středních škol mírně snížil (rok 2014) nebo zůstal na stejné úrovni (rok 2015). Díky velmi malé výchozí proporcii počtu studentů CTZ z celkového počtu studentů středních škol (1,4 %) se ale poměrné zastoupení studentů CTZ v letech 2011-2017 měnilo jen velmi málo (jejich podíl se ve sledovaném období pohyboval v rozmezí hodnot 1,4-1,6 %).

Graf č. 22 **Vývoj podílu studentů středních škol z třetích zemí z celkového počtu studentů navštěvujících SŠ v letech 2011-2017**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

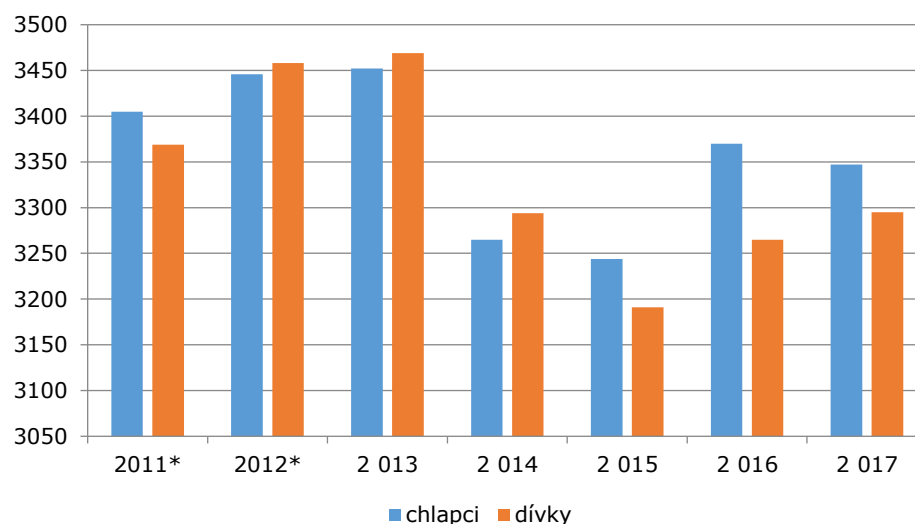
* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím).

Vývoj chlapců a dívek z třetích zemí byl ve sledovaném období velmi podobný. Počet chlapců navštěvujících střední školy během sledovaného období klesl z 3 405 v roce 2011 na 3 347 v roce 2017 (tj. o 58 osob, respektive o 1,7 %). Počet dívek z třetích zemí klesl z 3 369 v roce 2011 na 3 295 v roce 2017 (tj. pokles o 74 osob, respektive 2,2 %).

Meziroční srovnání změn v počtu chlapců a dívek z třetích zemí ukázalo tyto (ve všech případech ale nepříliš zásadní) odlišnosti mezi těmito dvěma skupinami studentů středních škol:

- v roce 2012 vzrostl počet studentů oproti předchozímu roku poněkud více u dívek než u chlapců,
- v roce 2015 počet dívek z třetích zemí naopak poklesl výrazněji, než tomu bylo u chlapců (u těch byl zaznamenán jen velmi malý pokles),
- v roce 2016 počet dívek oproti předchozímu roku vzrostl méně, než tomu bylo u chlapců a
- v roce 2017 počet dívek mírně poklesl, zatímco u chlapců mírně vzrostl.

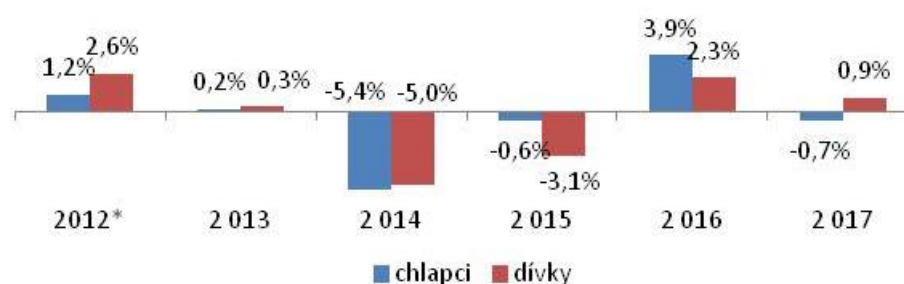
Graf č. 23 **Vývoj počtu studentů SŠ z třetích zemí v letech 2011-2017 podle pohlaví**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Graf č. 24 **Změna počtu studentů SŠ z třetích zemí oproti předchozímu roku během období let 2011-2017 (v % podle pohlaví)**

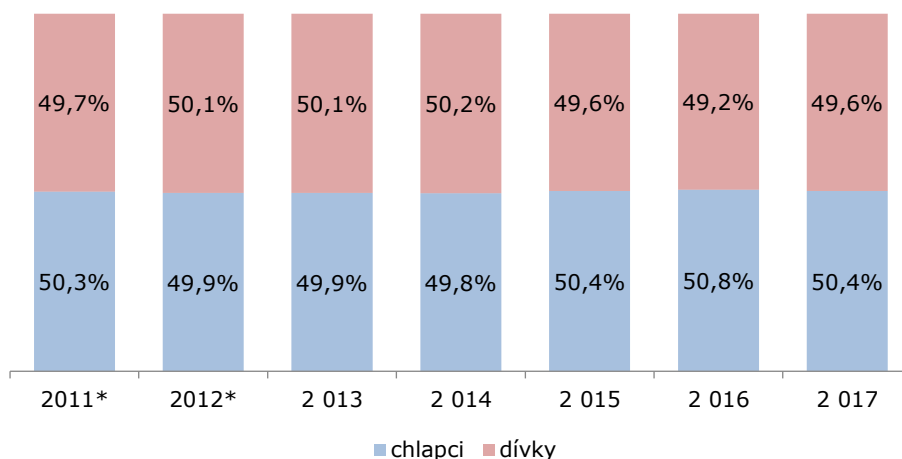

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským stáním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Uvedené odlišnosti ve vývoji počtu chlapců a dívek z třetích zemí se ale do celkového poměru chlapců a dívek z třetích zemí promítaly jen minimálně. Popsané odlišnosti totiž nebyly zásadní a navíc vždy odrážely určitý meziroční nebo jen krátkodobý výkyv, kdy u některých, bezprostředně po sobě následujících odlišností bylo možné hovořit o tom, že se vzájemně vyvažovaly a zaznamenané odlišnosti mezi chlapci a dívkami z třetích zemí představovaly spíše oscilaci kolem trendu, který byl pro obě pohlaví společný. Během celého sledovaného období tak byl podíl chlapců a dívek naprosto vyrovnaný (v letech 2011 a 2015-2017 mezi studenty středních škol z třetích zemí velmi mírně převažovaly dívky, v letech 2012-2014 naopak chlapci).

Graf č. 25 **Vývoj podílu chlapců a dívek z třetích zemí navštěvujících střední školy během období let 2011-2017**

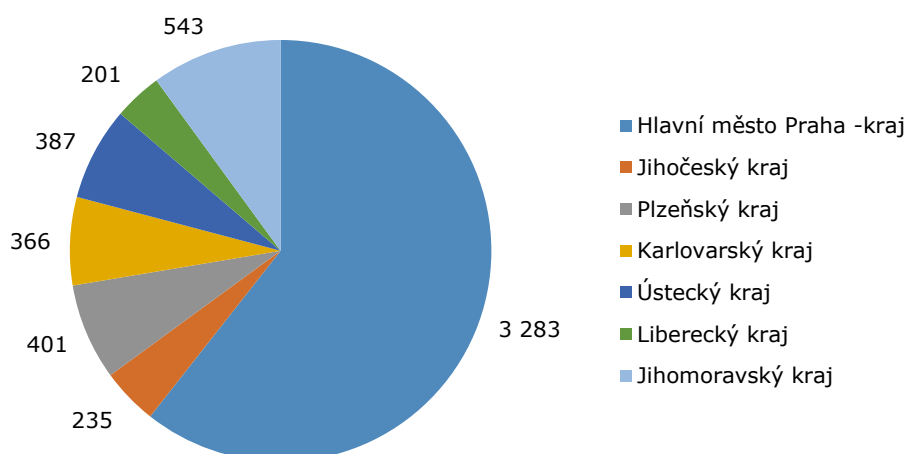

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Z celkového počtu studentů středních škol z třetích zemí navštěvujících školy sídlící v sedmi vybraných krajích jich na začátku školního roku 2017/2018 tři pětiny (3 283 studentů) navštěvovaly střední školy v Hlavním městě Praha. Ze sledovaných krajů byly nejnižší počty studentů z třetích zemí v Libereckém a Jihočeském kraji (201, respektive 235), V dalších čtyřech krajích se celkový počet žáků CTZ pohyboval v rozpětí od 350 do 550.

Graf č. 26 **Počet studentů z třetích zemí navštěvujících SŠ v roce 2017 podle kraje**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2017.

Ve čtyřech krajích (Liberecký, Jihočeský, Plzeňský a Jihomoravský) byl počet studentů z třetích zemí v roce 2017 přibližně srovnatelný s jejich počtem v roce 2011. V Ústeckém a Karlovarském kraji počet studentů středních škol z třetích zemí ve sledovaném období poklesl výrazně (v Ústeckém kraji o 230 studentů, tj. o 37,3 % z jejich počtu v roce 2011, v Karlovarském o 136 studentů, tj. o 27,1 %). Naopak, v Hlavním městě Praha počet studentů oproti roku 2011 výrazně narostl (o 490 osob, tj. o 17,5 %).

Tabulka č. 5 **Změna počtu studentů SŠ z třetích zemí během let 2011-2017 ve vybraných krajích v absolutním a procentuálním vyjádření**

	změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017	změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017 v %
Hlavní město Praha	490	17,5 %
Jihočeský kraj	-26	-10,0 %
Plzeňský kraj	-26	-6,1 %
Karlovarský kraj	-136	-27,1 %
Ústecký kraj	-230	-37,3 %
Liberecký kraj	-24	-10,7 %
Jihomoravský kraj	12	2,3 %
vybrané kraje celkem	60	1,1 %
ČR celkem	132	1,90 %

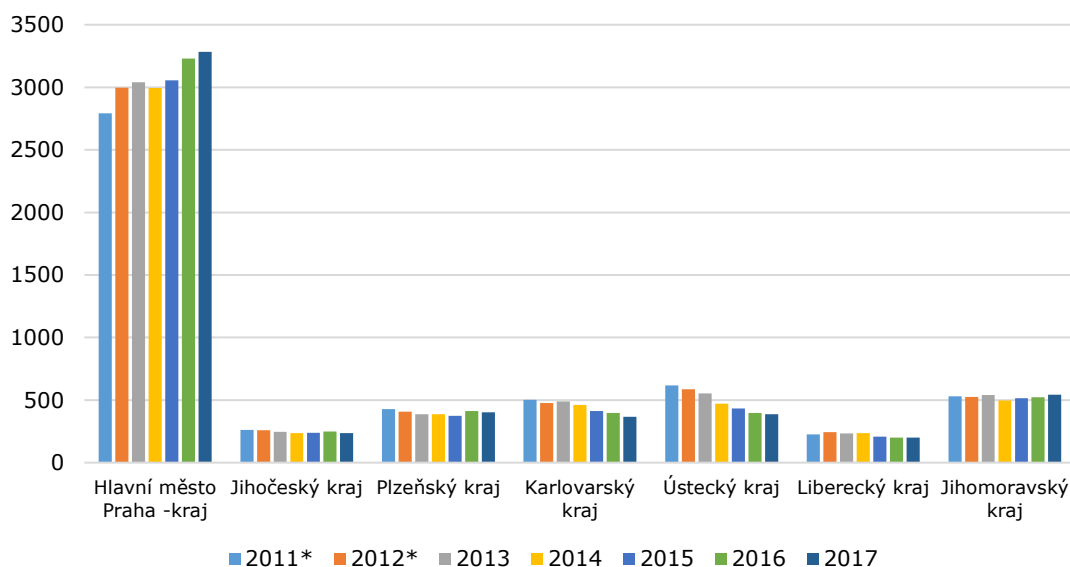
Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2011 a 30. 9. 2017.

Pozn.: Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským stáním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

Trendy vývoje počtu středoškolských studentů z třetích zemí se ve sledovaných krajích lišily velmi výrazně. Zatímco v Hlavním městě Praha byl jasně patrný trend jejich postupného nárůstu, v Karlovarském a Ústeckém kraji jejich počet během celého sledovaného období postupně klesal a ve čtyřech dalších krajích se jejich počet po celé sledované období i přes určité výkyvy²¹ udržoval přibližně na stejných hodnotách jako v roce 2011.

²¹ Pouze mezi roky 2015 a 2016 dosáhl meziroční nárůst počtu studentů z třetích zemí v Plzeňském kraji 10 % a mezi roky 2014 a 2015 poklesl počet studentů CTZ v Libereckém kraji o více než 10 %. Meziroční pokles překračující 10 % byl také zaznamenán mezi roky 2014 a 2015 v Karlovarském kraji a mezi roky 2013 a 2014 v Ústeckém kraji.

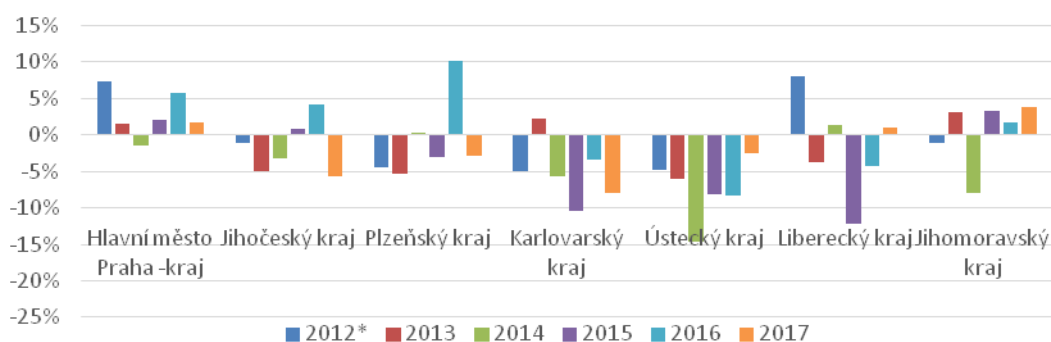
Graf č. 27 **Vývoj počtu studentů CTZ navštěvujících SŠ v letech 2011-2017 podle kraje**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

Graf č. 28 **Změna počtu studentů CTZ navštěvujících SŠ v letech 2011-2017 podle kraje**

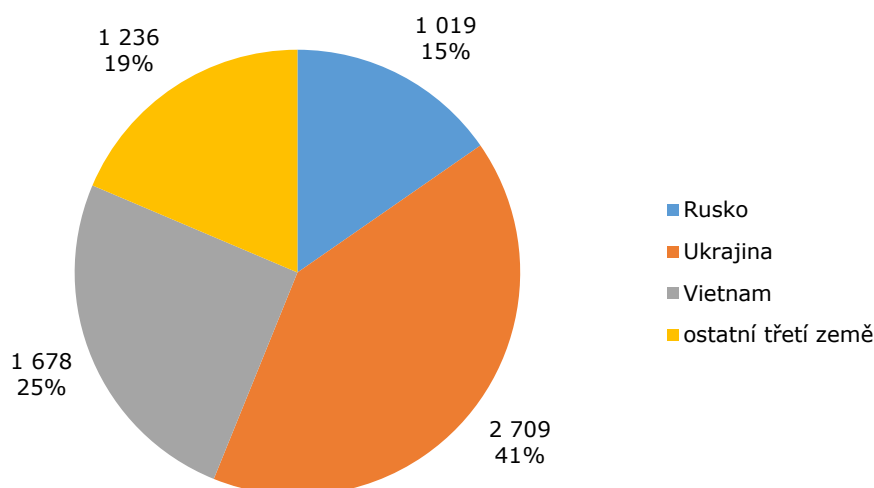

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským stáním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Z hlediska státní příslušnosti byly pro potřeby tohoto srovnání rozlišeny jen tři nejpočetnější skupiny studentů cizinců z třetích zemí (Ukrajina, Vietnam, Rusko). Kromě těchto tří skupin byla dále sledována skupina CTZ, do které byli zařazeni žáci ze všech ostatních třetích zemí.

Nejvíce početnou skupinou žáků z třetích zemí byli v roce 2017 Ukrajinci (2 709 studentů), následovali Vietnamci (1 678), děti z ostatních třetích zemí (1 236) a Rusové (1 019).

Graf č. 29 **Počet studentů CTZ navštěvujících SŠ v roce 2017 podle státní příslušnosti**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2017.

V průběhu let 2011-2017 se u každé ze čtyř sledovaných skupin příslušníků třetích zemí počet studentů výrazně změnil. Zatímco ale počet Rusů a zejména Ukrajinců studujících střední školy v tomto období vzrostl (v prvním případě o 118 studentů, tj. o 11,6 % oproti stavu v roce 2011, v případě druhém o 570 studentů, tj. o 21 %), počet studentů z dalších třetích zemí a zejména počet studentů s vietnamským státním občanstvím klesl (o 154 studentů, tj. o 12,5 % v prvním případě a o 666 studentů, tj. o 39,7 % v případě vietnamských studentů).

Tabulka č. 6 **Změna počtu studentů SŠ z třetích zemí během let 2011-2017 podle státní příslušnosti v absolutním a procentuálním vyjádření**

	studenti celkem	z toho					
		studenti - občané ČR	třetí země celkem	z toho			
				Rusko	Ukrajina	Vietnam	ostatní třetí země
změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017	-79 754	-80 096	-132	118	570	-666	-154
změna počtu studentů CTZ během období let 2011-2017 v %	15,9 %	-19,4 %	1,9 %	11,6 %	21,0 %	-39,7 %	-12,5 %

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. 2011 a 30. 9. 2017.

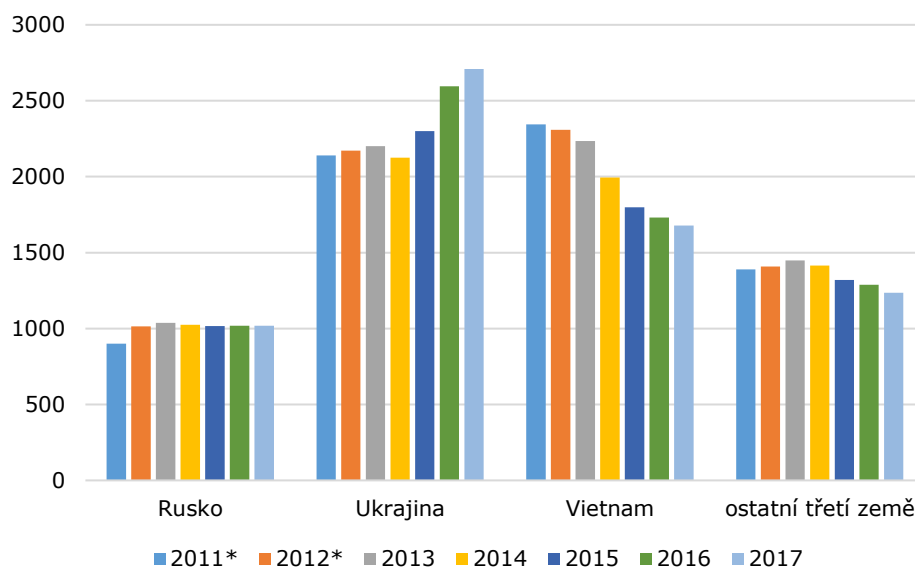
Pozn.: Výpočet zohledňuje, že v roce 2011 patřili žáci s chorvatským státním občanstvím mezi příslušníky třetích zemí.

U jednotlivých sledovaných skupin cizinců z třetích zemí rozdělených dle státní příslušnosti se celkové trendy vývoje počtu studentů lišily velmi výrazně (viz graf č. 30):

- u studentů s vietnamským občanstvím byl patrný celkový trend jejich poklesu (s nejvýraznějšími meziročními poklesy v letech 2013-2015),
- u studentů s ruským občanstvím a studentů s občanstvím dalších třetích zemí byl patrný v letech 2011-2013 mírný nárůst jejich počtu a v letech 2013-2017 ustálení jejich počtu na stejné úrovni (studenti s ruským státním občanstvím), respektive jejich mírné snižování (studenti s občanstvím dalších třetích zemí) a
- také počet studentů s ukrajinským občanstvím mezi roky 2011 a 2013 rostl, v roce 2014 sice jejich počet poklesl, ale v letech 2015-2017 jejich počet opět narůstal, a to ještě výrazněji než před rokem 2014.

Z uvedeného je patrné, že rozdíly mezi jednotlivými skupinami cizinců z třetích zemí spočívaly nejenom v odlišných celkových trendech, velmi výrazně se lišila také i meziroční dynamika vývoje jejich počtu (viz graf č. 31).

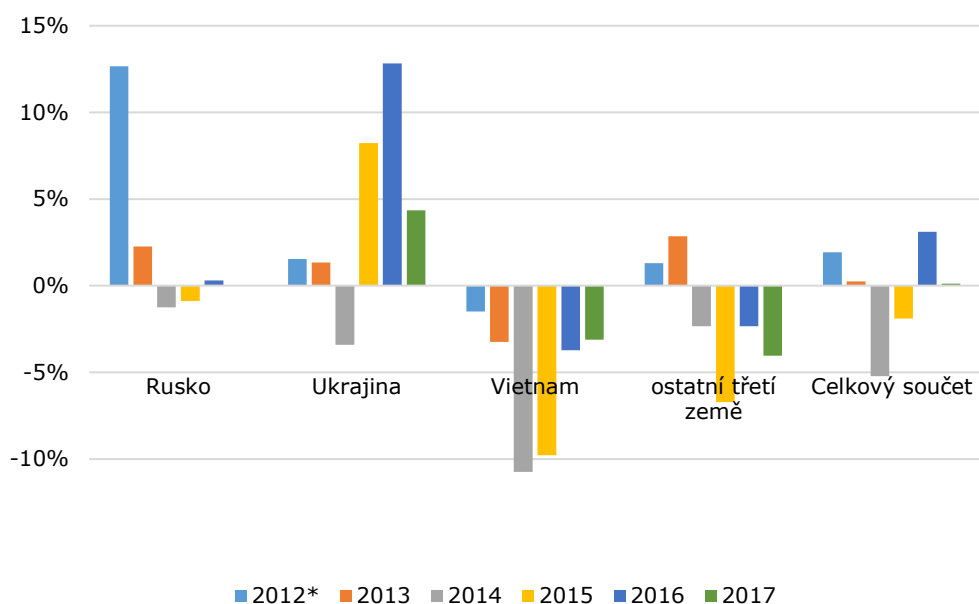
Graf č. 30 Vývoj počtu studentů z třetích zemí navštěvujících SŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím).

Graf č. 31 **Změna počtu studentů z třetích zemí navštěvujících SŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti (v %)**

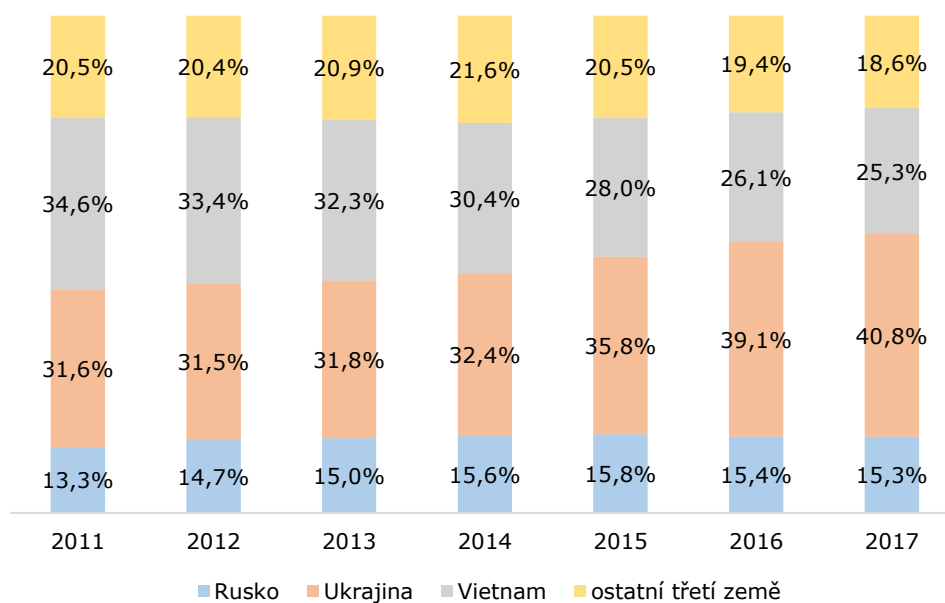

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským státním občanstvím). Hodnota za rok 2013 byla vypočtena s využitím údajů z let 2012 a 2013. Údaje za rok 2012 v tomto případě zahrnovaly i žáky s chorvatským státním občanstvím, naopak do údaje za rok 2013 již tito žáci zahrnuti nebyli.

Ze srovnání procentuálního zastoupení všech čtyř sledovaných skupin studentů středních škol z třetích zemí byl jasně patrný nárůst podílů ukrajinských studentů (ten během celého sledovaného období narostl o 9,2 %) a pokles podílu vietnamských studentů (pokles o 9,3 %). Již pouze malé změny byly zaznamenány u studentů s ruským státním občanstvím (jejich zastoupení vzrostlo o 2,0 %) a studentů se státním občanstvím dalších zemí (pokles o 1,9 %).

Graf č. 32 **Podíl počtu studentů z třetích zemí navštěvujících SŠ v letech 2011-2017 podle státní příslušnosti**

Zdroj: MŠMT, údaje k 30. 9. příslušného roku.

* Období před vstupem Chorvatska do EU (údaj zahrnuje i žáky s chorvatským stáním občanstvím).

3. Expertní dotazování

Cílem expertního dotazování bylo získat vhled do zkoumané problematiky a zmapovat specifika integrace nezletilých dětí cizinců na základě relevantních odborných vyjádření, názorů a zkušeností expertů a odborníků dlouhodobě se věnujících problematice integrace rodin cizinců do majoritní společnosti České republiky v rámci své odborné praxe. Expertní dotazník, jako nástroj sběru dat, byl vytvořen řešitelským týmem v součinnosti s pěti vybranými odborníky (vždy jedním) pro danou oblast: **integrace, vzdělávání, sociální vyloučení, sociálně-právní ochrany dětí a samosprávy**. Následně byl dotazník konzultován se zástupci poskytovatele dotace, vybranými odborníky připomínkován a rovněž proběhla jeho pilotáž. V rámci realizace samotného expertního dotazování bylo na základě výše uvedených oblastí osloveno třicet expertů a odborníků ze sedmi krajů ČR,²² jejichž odborná praxe zahrnovala jednu z vybraných oblastí výzkumu. Početní zastoupení odborníků v rámci pěti vybraných tematických oblastí výzkumu bylo vyrovnané. Výběr expertů měl ovšem své limity dané specifiky zkoumané problematiky a šíří vybraných oblastí, v rámci nichž byly aktivity expertů a míra jejich zapojení do zkoumané problematiky různé. Ze třiceti oslovených odborníků jich elektronický expertní dotazník vyplnilo dvacet devět. Jednalo se o odborníky ze státní správy, konkrétně MPSV, SUZ MV ČR, odborné pracovníky odborů školství a sociálních věcí krajské samosprávy a městských částí, včetně pedagogických pracovníků jimi zřízených škol a pracovníků kraji provozovaných center na podporu integrace cizinců. Expertního dotazování se zúčastnili rovněž odborníci z nestátních neziskových organizací, konkrétně Poradny pro integraci, z. ú., Organizace pro pomoc uprchlíkům a META o. p. s., kteří měli zkušenosti jak s metodickým uchopením integračních nástrojů a opatření, tak i s integračními aktivitami uplatňovanými v praxi v rámci terénní práce s cizinci.

Experti odpovídali v rámci expertního dotazování na dvanáct otázek týkajících se tematických okruhů zaměřených na mapování jejich odborné praxe související s problematikou začleňování rodin cizinců z tzv. třetích zemí s nezletilými dětmi do majoritní společnosti ČR. V rámci svých odpovědí měli experti zohlednit všechny odborné znalosti související s tématem a v případě potřeby uvést charakteristiky specifické pro konkrétní státní příslušnosti cizinců, případně i lokální specifika, která byla pro cizince žijící v dané lokalitě charakteristická. Pokud se jednalo o relevantní zkušenosti, tak mohli experti uvést také srovnání s majoritní společností ČR.

V rámci tematických okruhů expertního dotazování vztahujících se ke zkoumané problematice integrace nezletilých dětí cizinců a jejich rodin do majoritní společnosti byla nejvíce zmiňovanou oblastí především problematika vzdělávání dětí cizinců. Zejména hledání efektivních způsobů jak systémově a metodicky zajistit kontinuální začleňování dětí cizinců do systému vzdělávání České republiky a jak efektivně zajistit vzdělávání dětí cizinců v českém jazyce. Pozornost byla věnována také aktuálnímu dění v oblasti inkluze a jeho vlivu na financování a čerpání prostředků pro začleňování dětí cizinců do systému vzdělávání. Vyhodnocování expertního dotazování bylo anonymní, opíralo se o obsahově se opakující výpovědi expertů se zohledněním individuálních zkušeností odborníků z praxe, které se týkaly specifík konkrétních státních příslušností rodin cizinců či lokálních specifík. Zjištěné skutečnosti z expertního dotazování sloužily následně jako podklad při tvorbě a přípravě online dotazníku pro dotazování odborných pracovníků školství, sociálních služeb pro rodiny s dětmi, OSPOD,

²² Výběr krajů korespondoval se zadáním projektu a patřily do něj: Hlavní město Praha, Ústecký, Jihomoravský, Liberecký, Karlovarský, Jihočeský a Plzeňský kraj.

sociálních a školních odborů samosprávy, vybraných institucí státní správy a neziskového sektoru v sedmi vybraných krajích ČR.

V úvodních dvou otázkách dotazníku byla zjišťována konkrétní pracovní náplň dotazovaných expertů, v rámci které se věnovali problematice rodin cizinců z tzv. třetích zemí žijících na území České republiky a délka jejich praxe v této oblasti.

- Následující otázka zněla: ***Jaké otázky spojené s problematikou cizinců a jejich rodin v posledních dvou letech řešíte nejčastěji?***

V rámci identifikace oblastí a otázek, kterým se oslovení experti věnovali v průběhu posledních dvou let jejich odborné praxe, byla nejčastěji zmiňována oblast vzdělávání dětí cizinců a problémy s ní spojené. V souvislosti s touto problematikou byla experty z řad státní správy uvedena realizace konference na téma vzdělávání dětí cizinců ve spolupráci s neziskovou organizací Meta, o.p.s. a na základě dalších získaných informací z fokusních skupin byl vytvořen policy paper.²³ Experti státní správy na problematiku integrace cizinců se v praxi v rámci poskytovaných služeb věnovali ve zvýšené míře rovněž problematice vzdělávání dětí cizinců, a to především pomoci rodinám cizinců při vyhledávání a umísťování dětí do mateřských, základních, středních a vysokých škol, při uznávání zahraničního vzdělání (nostrifikace) a zajištěním tlumočení rodičům cizinců při jednání s mateřskými a základními školami. Rovněž během posledních dvou let spolupracovali se zástupci škol při překonávání jazykové bariéry a při podpoře výuky českého jazyka v rámci bezplatných jazykových kurzů.

Odborníci samosprávy se nejčastěji věnovali spolupráci mezi rodinami cizinců a školami, pro usnadnění vstupu dětí cizinců do školního prostředí a jejich lepší adaptaci. Zároveň pomáhali při zajištění financování kurzů českého jazyka.

Někteří oslovení experti samosprávy společně s dalšími aktéry řešili v době migrační vlny problematiku nezletilých cizinců bez doprovodu rodinného příslušníka nebo jiné dospělé osoby a jejich umístění do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jejich role byla zejména koordinační a metodická. V rámci spolupráce příslušných odborů samosprávy se rovněž někteří oslovení experti v rámci své odborné praxe podíleli na zajištění základních potřeb pro azylanty. Mezi základní potřeby patřilo zajištění bydlení, začlenění do předškolního a školního vzdělávání a zajištění zaměstnání. Dále se také v souvislosti s problematikou rodin cizinců věnovali řešení úpravy poměrů k nezletilému dítěti, jako je svěřením dítěte do péče jednomu z rodičů, úprava styku rodičů s dětmi, určení výživného a podobně.

- Další otázka expertního dotazování byla zaměřena na zjištění: ***Jak přispívá organizace, ve které v současné době působíte, k začleňování cizinců a jejich rodin do majoritní společnosti ČR (tj. do společnosti domácího obyvatelstva)?***

Experti na integraci cizinců z řad státní správy a samosprávy přispívali k začleňování cizinců především poskytováním celého spektra bezplatných služeb od kurzů českého jazyka a sociokulturních kurzů přes sociální a právní poradenství až po tlumočení a organizaci kulturních akcí, přispívajících k lepšímu poznávání majoritní společnosti. Dále pravidelně pořádali či se účastnili setkání v rámci komunitního

²³ Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem, systémová doporučení http://www.meta-ops.cz/sites/default/files/pp_blok_web_final_0.pdf

plánování, kulatých stolů a setkání v rámci regionálních platforem²⁴, které zajišťovaly průběžný a aktuální tok informací z oblasti integrace cizinců mezi klíčovými aktéry.

Odborníci příslušných odborů samosprávy přispívali k podpoře aktivit vedoucích k začleňování cizinců prostřednictvím administrativní podpory při čerpání finančních prostředků z dotačních programů²⁵ subjektům registrovaným v rámci sociální služeb a při čerpání prostředků na kulturně společenské aktivity. Podíleli se na zpracovávání a přípravě aktualizací regionálních koncepcí integrace cizinců a národnostních menšin ve spolupráci s dalšími zainteresovanými stranami. Spolupráce probíhala v rámci pravidelných setkání i s dalšími experty z řad pracovníků nestátních neziskových organizací a státní správy, kteří se zabývali poskytováním bezplatných asistenčních služeb pro cizince. Podíleli se na přípravě a distribuci informačních materiálů (webového portálu, brožur atd.) přispívajících ke zvyšování informovanosti cizinců i majoritního obyvatelstva. Odborníci samosprávy dále podporovali konkrétní školy a školská zařízení prostřednictvím administrativní pomoci při vzdělávání pedagogů a vytvoření sítě škol určených pro výuku českého jazyka pro děti cizinců v mateřských i základních školách. Dále tito oslovení odborníci ve spolupráci s konkrétními školami podporovali školní asistenty a zajišťovali i překlady a tlumočení do českého jazyka. Přispívali i k síťování různých aktérů z oblasti integrace cizinců a k informování o aktuálním dění či problémech v dané oblasti a sdíleli i příklady dobré praxe.

Oslovení pedagogičtí pracovníci se za pomoci neziskových organizací a integračních center vzdělávali formou různých (včetně akreditovaných) kurzů, školení a seminářů v problematice výuky žáků cizinců a s kolegy často doučovali tyto děti i po vyučování, popřípadě zprostředkovávali i komerční doučování češtiny.

Expertí z nestátních neziskových organizací poskytovali zejména odborné sociální poradenství v oblasti vzdělávání, realizovali vzdělávací aktivity pro pedagogické pracovníky a výchovné poradce, podporovali konkrétní žáky formou doučování, poskytováním volnočasových aktivit, kurzů češtiny a přípravných kurzů ke studiu na střední škole. Rovněž se věnovali v rámci své praxe tvorbě vzdělávacích a metodických materiálů ve spolupráci s dalšími klíčovými aktéry a snažili se definovat, jak by mělo vzdělávání dětí cizinců v daném regionu vypadat. Některé neziskové organizace (např. META), jejichž experti byli v rámci expertního šetření dotazování, se rovněž snažili dlouhodobě definovat vizi, ovlivnit směřování a vývoj problematiky „vzdělávání dětí s OMJ“²⁶ v rámci inkluzivního vzdělávání, což bylo jedním z jejich dlouhodobých cílů.

- Cílem následující otázky bylo identifikovat: ***Které překážky Vaší organizaci nejvíce ztěžují její působení při začleňování rodin cizinců do majoritní společnosti ČR? A co je jejich příčinou?***

překážky ze strany cizinců:

Naprostá většina oslovených expertů deklarovala jako zásadní překážku při začleňování nedostatečnou informovanost rodin, neznalost právního systému ČR a neochotu učit se český jazyk, který je a bude podle většiny expertů stěžejní pro jejich další integraci do majoritní společnosti. Podle zkušeností oslovených expertů z praxe cizinci v některých případech necítili potřebu začlenit se do majoritní společnosti České

²⁴ Poradních platforem se pravidelně účastnili zástupci z úřadů práce ČR, policie ČR, mateřských a základních škol, odborů krajského úřadu, magistrátu a městských úřadů.

²⁵ zvláště v rámci dotačních programů MV ČR a MŠMT

²⁶ Děti či žáky s odlišným mateřským jazykem, který se v souvislosti se zavedením inkluze ve školách používá.

republiky, spoléhali se na silné vazby v rámci svých uzavřených komunit²⁷, díky čemuž mohli v ČR žít bez znalosti českého jazyka a kulturně sociálního kontextu ČR. Tito cizinci žili v ČR na základě legislativního rámce a zvyků, na které byli zvyklí ze své země původu. Důvodem neochoty či neschopnosti integrovat se mohlo být dle expertů také přílišné pracovní vytížení, nedůvěra nebo závislost na klientelismu. Další překážkou byla pasivita některých rodin cizinců při řešení problémů. Docházelo tak k pozdnímu využití právního poradenství, až do chvíle, kdy téměř nebylo možné již problém vyřešit. Poté se spoléhali na pomoc úřadů a dalších institucí. Někteří klienti si dle názoru expertů nevážili bezplatných služeb sociálního a právního poradenství, byli nespolehliví a nedůslední. V jiných případech byly nezaplatněné služby využívány cizinci nad rámec možností.

překážky ze strany Vaší organizace:

Uváděny byly zejména byrokratické postupy, při čerpání finančních prostředků, malá ochota dalších odborů či oddělení státní správy ke spolupráci při realizaci opatření, která by integraci cizinců prospěla. Dále byly experty uváděny nedostatky plynoucí ze systému financování integračních projektů z evropských dotačních programů, které byly v přípravné fázi projektu plánovány na několik let dopředu a nebylo tak možné v průběhu realizace reagovat či cokoli měnit vzhledem k aktuální situaci a předpokládanému vývoji v dané oblasti. Na úrovni samosprávy bylo dle expertů zcela běžnou praxí, že nebyl pro agendu integrace cizinců vyčleněn konkrétní pracovník, ale agenda byla včleněna pod výkon přenesené působnosti na sociální odbor, kde byla agenda integrace vykonávána hlavně v rámci sociální práce. V důsledku toho řešil projekty zaměřené na integraci cizinců pouze izolovaný okruh lidí a problematika integrace cizinců se tak nedostávala do širších témat obcí, což vedlo k neznalostem základních principů integrace a komunitní práce na obecní úrovni obecně. Z výpovědí expertů neziskové organizace zaznívala kritika nezajištění dostatečného a kontinuálního financování služeb jejich organizace. Dále omezené možnosti jejich organizace ovlivňovat sféru, které se organizace věnuje, a omezené možnosti přenosu zkušeností z praxe do struktur a systémového nastavení. Omezený přenos zkušeností byl způsoben především nedostatečným dialogem klíčových aktérů při vytváření koncepcí a systémových nastavení.

jiné překážky:

Většina oslovených expertů neziskových organizací, samosprávy i státní správy průřezově deklarovala nárůst negativního vnímání migrace a cizinecké problematiky mezi majoritní společností, které souviselo především s migračními vlnami velkého rozsahu v posledních letech. Negativní postoje byly podle oslovených expertů jedním z důvodů, který umocňoval vzájemnou uzavřenost a vytváření předsudků, které narušovaly integrační aktivity, a to zejména ty, které byly zaměřeny na spolupráci cizinců a majoritní společnosti například v rámci společných volnočasových aktivit. Pracovníci neziskových organizací a samosprávy byli kritičtí vůči nekoncepčnímu přístupu k oblasti integrace cizinců na státní úrovni, především vůči rozštěpenosti, nedostatečné provázanosti služeb a nepřehlednosti zdrojů podpory v různých oblastech integrace cizinců, rozštěpené mezi kompetence MV ČR, MŠMT a MPSV. Dále kritizovali nedostatečné legislativní a institucionální ukotvení realizace agendy integrace cizinců

²⁷ Zejména Vietnamci, Mongolové v průmyslových zónách.

mezi státními i samosprávnými institucemi, například při udělování povolení k pobytu,²⁸ nezájem některých regionů, měst a obcí podílet se na integraci rodin cizinců žijících na jejich území. V oblasti vzdělávání byla experty z neziskového sektoru kritizována nedostatečná systémová podpora žáků s odlišným mateřským jazykem, zvláště v některých případech nedostupnosti výuky češtiny (např. dle zjištění online dotazování v případě škol v odlehlejších lokalitách), dále mezerami v systému nastavení koncepce vzdělávání, zejména nedostatečnými zdroji informací (chybějící metodiky) a nefunkčním přenosem informací mezi jednotlivými aktéry (efektivní síťování) či nedostatečnou znalostí vymezení rolí a kompetencí klíčových aktérů. Byly také zmiňovány překážky v oblasti legislativy, především chybějící jednotné výklady zákona příslušnými orgány státní správy.

- Následující otázkou bylo mezi oslovenými experty zjišťováno: **Co Vaší organizaci naopak pomáhá při začleňování rodin cizinců do majoritní společnosti a proč? (např. strategické materiály na státní úrovni, strategické materiály na regionální úrovni, spolupráce s dalšími organizacemi, spolupráce s krajskými sdruženími cizinců, regionální platforma apod.)**

Experti na oblast integrace cizinců a poskytování bezplatných asistenčních služeb pro cizince (integrační centra) hodnotili pozitivně zavádění systému při práci s cizinci podle cílových skupin. Tito experti naopak kvitovali spoluprací jednotlivých aktérů, institucí a organizací v rámci krajských platform, díky nimž byla posilována vzájemná informovanost a docházelo také k propagaci poskytovaných služeb mezi klienty a ostatní instituce. Regionální platformy podle zkušeností těchto expertů napomáhaly vytvořit stabilní síť spolupracujících subjektů, které si předávaly informace a strategické materiály na všech úrovních. Odborníkům poskytujícím v rámci své odborné praxe sociální poradenství pro cizince byla velmi nápomocná metodika sociální práce (sociální poradenství a terénní programy), která byla vytvořena centrálně správou uprchlických zařízení. Pomoc při začleňování rodin cizinců sociální poradenství a terénní programy představovala i spolupráce s cizinci-absolventy kurzů výuky českého jazyka, kteří pomáhali odborníkům na integraci při realizaci projektů jako komunitní tlumočníci. Na úrovni krajské samosprávy se jednalo o strategické materiály, jako byla koncepce integrace cizinců a na ni navazující aktualizovaný akční plán integrace, které vznikaly na základě spolupráce širokého spektra aktérů včetně poradních platform. Přínos regionálních krajských platform byl kromě výše uvedeného také v efektivitě následného naplňování stanovených aktivit a cílů pomocí spolupráce s nestátními neziskovými organizacemi, samotnými obcemi či městskými částmi (dopad i na školy a realizace opatření v lokalitě), ale i krajskými sdruženími.

Osloveným expertům z neziskového sektoru byla při začleňování dětí cizinců s odlišným mateřským jazykem nejvíce nápomocná spolupráce s dalšími klíčovými aktéry, mezi které patřily mateřské, základní a střední školy, jejich vedení a pedagogický sbor, dále obce coby zřizovatelé škol, školské odbory krajských úřadů, školská poradenská zařízení, zvláště pedagogicko-psychologické poradny, odborné ústavy, fakulty vzdělávající pedagogy, příslušná ministerstva, konkrétní rodiny cizinců a další neziskové organizace.

Na úrovni samosprávy byly nápomocny zejména koncepce integrace cizinců a národnostních menšin, na jejichž základě docházelo ke spolupráci se zainteresovanými stranami. Odborní pracovníci samosprávy pozitivně hodnotili spolupráci s nestátní

²⁸ Například neprovázanost a neshody v zákonech - o pobytu cizinců, o mezinárodní ochraně, o sociálně-právní ochraně dětí, o soc. službách, kdy například dle zákona o pobytu cizinců je na 15leté dítě pohlíženo, jako na zletilé a může vystupovat samostatně, dle dalších zákonů je tomu tak až od jeho 18 let.

neziskovou organizací Meta, o. p. s., a to zvláště při informování úřadů o dotačních programech určených na vzdělávání a jazykovou podporu žáků cizinců a při pomoci s přípravou projektů (dříve emergentní projekty). Rovněž vítali pomoc při zajišťování metodické podpory vzdělávání pedagogů, zajištění tlumočnických či asistentských služeb pro školy, pořádání seminářů a podpoře dobrovolníků. Samotným pedagogům při začleňování dětí cizinců velmi napomáhali výchovní poradci a školní psychologové, kteří dodávali třídním učitelům potřebné informace.

- Účelem této otázky bylo identifikovat problémy v začleňování a jejich závažnost: ***Na základě Vašich pracovních zkušeností se prosím zamyslete, jaké jsou podle Vašeho názoru největší problémy při začleňování cizinců a jejich rodin do majoritní společnosti a případně uveďte, které z těchto problémů vnímáte jako nejzávažnější:***

Mezi největšími problémy začleňování byla průřezově všemi experty uváděna především jazyková bariéra, která byla podle jejich zkušeností důsledkem široce rozšířeného nezájmu cizinců a jejich rodin učit se českému jazyku (což bylo potvrzeno i zjištěními online dotazování - viz kapitola 4), protože český jazyk nepotřebovali. V jejich komunitách byli vždy někteří cizinci, kteří jim potřebné věci tlumočili, nebo rodiny využívaly k tlumočení svoje děti. Ty měly velmi často velké problémy s výukou ve školách, protože učitelé měli problém v komunikaci jak s žáky samotnými, tak především s jejich rodiči, kteří často nepochopili základy systému školství v ČR. Dalším problémem byla nesystémovost v problematice vzdělávání dětí cizinců, která byla podle názoru řady oslovených expertů způsobena dlouhodobě nedostatečnou pozorností²⁹ ze strany MŠMT, která byla kompenzována individuálním přístupem jednotlivých škol a působením neziskových organizací. Vyšší nároky a zátěž pro personál školy spojená se vzděláváním dětí cizinců v některých případech vedla k podjatosti pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců. Častý byl také problém v komunikaci na úřadech, kdy cizinci nerozuměli tomu, co po nich úředníci požadovali a stejný problém měli i s písemnou úřední komunikací. V případě poskytnutí tlumočení na úřadech cizinci mnohdy zpochybňovali i kvalitu překladů tlumočnicků, což vzájemnou spolupráci ještě více komplikovalo.

S překonáním jazykové bariéry souvisela podle některých odborníků na začleňování i omezená možnost cizinců kontinuálně se učit český jazyk minimálně do úrovně B1. V některých krajích kritizovali experti nedostupnost jazykových kurzů a jejich omezenou časovou dotaci. Jednalo se většinou o několikaměsíční setkání v hodinové dotaci cca čtyř až šesti hodin týdně. Takové kurzy měly dlouhodobě nízkou efektivitu a poskytovaly pouze základní orientaci a přehled v jazyce. Jejich přínosem bylo podle expertů spíše navázání kontaktů s dalšími cizinci a získání praktických informací o životě v ČR. Mezi dalšími problémy, které experti uvedli, byl nezájem či nedostatečné kapacity některých dalších veřejných institucí, jako jsou úřady práce, či odborných lékařských a poradenských služeb (pedagogicko-psychologické poradny, psychologové, lékaři), které s cizinci přicházejí do styku. S tím souvisela i neochota některých pracovníků, kteří nahlíželi na cizince jako na problém, kvůli specifické péči, kterou často potřebovali například z důvodu jazykové bariéry. Problémem při začleňování na úrovni samosprávy byla uváděna nedostatečná práce s komunitou, kdy byl v integraci nejen na lokální úrovni spíše trend komunity cizinců oslabovat a začleňovat do majority jednotlivce. Nedostatečně pojatá práce s komunitou tak byla dle

²⁹ Zvláště nebyla věnována dostatečná pozornost vyučování a doučování žáků-cizinců z třetích zemí, dále školy neměly dostatečné informace, z jakých zdrojů lze zajistit přípravu učitelů na vyučování dětí cizinců.

vyjádření některých expertů spíše nahrazována kulturními aktivitami, které však neměly trvalý integrační dopad.

Dalším zásadním problémem byla uzavřenost některých skupin cizinců, a tím i jejich ztížená dostupnost při jejich aktivním zapojení do integračních procesů. V této souvislosti byly zmiňovány především rodiny cizinců, které jsou v zajetí tzv. klientelismu. Do ČR přišly za prací zajištěnou přes zprostředkovatele, s nízkou úrovní vzdělání a bez znalosti jazyka, často také bez znalosti práv a povinností ČR a s nízkým sociálním statutem. Podepisovali pro ně nevýhodné pracovní smlouvy, které byly často v rozporu s právem nebo neodpovídaly skutečnosti. Tito cizinci pracovali na turnusy ve fabrikách jako nekvalifikovaná pracovní síla za nízkou mzdu, neměli nárok na dovolenou nebo nemocenskou. Často museli splnit podmínku pro přidělení na práce, aby žili na konkrétní ubytovně³⁰ v izolaci průmyslových zón, kde uzavírali nevýhodné smlouvy. Náklady na ubytování byly vysoké, vzhledem k podmínkám, které byly často nevhodné pro ubytování nezletilých dětí, které v nich žily. Výše popsáný problém měl podle zkušeností expertů z terénu řadu negativních dopadů na rodinný život a vzdělávání dětí v těchto rodinách, zvláště na neplnění povinné školní docházky,³¹ neúspěch ve vzdělávacím systému, z důvodu minimální podpory ze strany rodičů při mimoškolní přípravě dětí, ale i kázeňské problémy, z důvodu problematického začlenění do školního kolektivu. Vzdělávací instituce pak měly problémy se zajištěním dostatečné podpory těmto žákům kvůli náročné spolupráci s rodinou, jazykové bariéry a z důvodu přesunu rodin za prací v průběhu školního roku.

Neznalost legislativy a nepřipravenost cizinců, kteří získali povolení k pobytu, byly důsledkem jak nezájmu z jejich strany, tak omezeného přístupu k informacím o povinnostech o právech cizinců v ČR. Bez včasné podpory těchto rodin, zvláště zvýšení jejich informovanosti, znalosti češtiny a zbavení závislosti na subsystémech odlišných od způsobu života většinové společnosti není dle vyjádření většiny oslovených expertů možné integrovat tyto rodiny do majoritní společnosti. Jako další problém integrace rodin byla některými experty zmíněna dlouhotrvající problematika zdravotního (komerčního) pojištění cizinců.

- Následující otázka byla formulována následovně: ***Liší se nějak společenské postavení, rodinné zázemí, výchozí sociální nebo ekonomická situace apod. u dětí cizinců oproti dětem z majority? Pokud ano, jak a proč tomu tak podle Vás je?***

Dle oslovených expertů docházelo k vzájemným odlišnostem zejména na úrovni sociálně-ekonomického zázemí rodin, přičemž se toto zázemí mezi rodinami cizinců lišilo podobně jako mezi rodinami v rámci majoritní společnosti. Několika experty bylo dokonce zmiňováno, že ekonomické postavení rodin cizinců je v řadě případů výrazně lepší než u rodin z řad majoritní společnosti. Jiná situace ovšem nastávala u rodin cizinců, kde se rodiče potýkali s horším uplatněním na trhu práce, ať už z důvodu jazykové bariéry či problémům s nostrifikací vzdělání. Hůře na tom byly také děti z rodin s nízkou znalostí kulturních a společenských zvyků, ale i absencí a sociálního kapitálu či nedůvěrou ze strany majoritní společnosti.

³⁰ Možnost získat levné dlouhodobé bydlení vhodné pro rodiny byla dle vyjádření některých expertů jedním ze základních předpokladů úspěšné integrace.

³¹ Důvodem pro neplnění povinné školní docházky může být i to, že škola odmítla děti cizinců přijmout, např. kvůli jazykové bariéře, nebo kvůli absenci zdravotního pojištění.

Většina oslovených expertů se shodla v názoru, že vůči dětem cizinců nebyly obecně uplatňovány rozdílné přístupy týkající se práv a možností navštěvovat stejné školy, zájmová a sportovní zařízení, jako mají děti z majoritní společnosti ČR. Často si ovšem nemohly dovolit placené kroužky a volnočasové aktivity, což je mohlo do určité míry vyčleňovat z kolektivu. V praxi docházelo také k tomu, že se děti cizinců neúčastnily školních výletů, pobytů v přírodě a lyžařských výcviků, a to jak z ekonomických důvodů, tak proto, že jejich rodiče tyto školní aktivity nepodporovali. Děti se často i samy vyčleňovaly, protože se za svou situaci styděly. V praxi se dle vyjádření některých expertů také stávalo, že děti cizinců naopak jely na tábor či školu v přírodě zadarmo, přestože jejich rodina byla ekonomicky silná a české děti z finančních důvodů na podobný pobyt jet nemohly. Tyto situace pak velmi poškozovaly postroje majority vůči cizincům.

Konstatována byla také velmi vysoká motivace dětí cizinců uspět. V případě manželství, kdy otec pocházel z muslimského prostředí a matka z nemuslimského, byly zaznamenány situace, kdy při školní neúspěšnosti syna byla jeho matka vůči vzdělávací instituci v útočné pozici, neboť v očích svého manžela selhávala. Většina cizinců dle zkušeností expertů ctíla rodinu a děti pomáhaly rodičům v práci nebo tam s nimi alespoň trávily volný čas (například Vietnamci). Měly málo času na dětské hry či jiné volnočasové aktivity (toto potvrdila také zjištění online dotazování, kde byla konstatována nepřiměřená mimoškolní pracovní vytíženost některých dětí, zejména z řad Vietnamců - viz kapitola 4). Rodiny cizinců přicházely do ČR zejména s cílem zlepšit svoji ekonomickou situaci a tomuto podřizovaly vše. Rodičům na rodinu nezbýval žádný volný čas a děti se tak mnohdy staraly samy o sebe, nebo o sourozence i domácnost. Stejně jako v rodinách majoritní společnosti hodně záleželo na přístupu rodičů, ale i na jejich dosaženém vzdělání, které ovlivňovalo motivaci k dosažení vyššího vzdělání i u jejich dětí.

- Cílem následující otázky bylo vztažení nejčastěji řešených problémů v praxi ke konkrétním skupinám dětí cizinců: ***Na základě Vašich pracovních zkušeností prosím specifikujte, s jakými nejčastějšími otázkami či problémy se setkáváte v souvislosti s níže uvedenými skupinami nezletilých dětí cizinců z tzv. třetích zemí a proč?***

a) děti v předškolním věku

V souvislosti se skupinou dětí v předškolním věku byly experty nejčastěji zmiňovány otázky zdravotního pojištění a nedostatečné dostupnosti návazné zdravotní péče, kdy převážně v oblasti pediatrie bylo poměrně těžké sehnat odborného lékaře. Dále velká část expertů kritizovala nedostatečné kapacity volných míst v mateřských školách. Samozřejmě byl oslovenými experty často zmiňován problém zásadní jazykové bariéry dětí cizinců v rámci komunikace s kolektivem dětí i s pedagogy, protože některé děti cizinců nedokázaly srozumitelně vyjádřit svou potřebu, což v některých případech činilo pedagogům značné potíže. Jazykovou bariéru však děti cizinců v tomto věku a v intenzivním prostředí svých vrstevníků z řad českých dětí obvykle rychle překonávaly a skoro ani nevnímaly. Pedagogický personál se ve většině případů vždy snažil s dítětem i jeho rodiči dorozumět a překonat i další komplikace, jako jsou například nedostatečné hygienické návyky dětí, protichůdné tendence ve výchově dětí, které dříve vyrůstaly v péči jiné osoby než rodičů (nejčastěji prarodičů). Problém dále představovaly snahy rodičů cizinců o setrvání jejich dětí mimo mateřskou školu, kterou považovali za levnější alternativu hlídání jejich dětí než jako prvotní socializační instituci v ČR, která pro ně nebyla důležitá. Experti se také často setkávali s menším důrazem rodičů cizinců na samostatnost dítěte. Problém pro řadu dotázaných expertů představovala také absence

metodiky k předškolnímu vzdělávání dětí cizinců, která v praxi vedla k individuálnímu přístupu v integračních aktivitách v rámci jednotlivých mateřských škol.

b) děti školou povinné

Experty byla nejčastěji uváděna oblast začlenění dětí cizinců do vzdělávacího systému a přetrvávající jazyková bariéra. V souvislosti se začleňováním dětí cizinců do vzdělávacího systému byla zmiňována častá absence znalostí pedagogů, jak vyučovat děti cizinců. Na základě zkušeností expertů z praxe vyplynulo, že inkluze na školy přenesla velkou odpovědnost nejen za děti cizinců, ale obecně za všechny děti s potřebou podpory. Tato situace částečně posunula školská zařízení ze vzdělávání do sociální práce, pokud jde o podporu a motivaci rodin dětí. Školy na to nebyly připravené a chyběli jim proškolení odborní pedagogové, sociální pedagogové a vzdělávací poradci. Některé školy potřebují větší vlastní proaktivní přístup, ale i pomoc a podporu kompetentních úřadů a institucí, aby lépe využívaly programy, které byly v tomto směru odbornými pracovníky učitelům nabízeny. Zmiňován byl také fakt, že v některých školských zařízeních chybělo doučování pro děti cizinců, nebo nebylo provázáno s volnočasovými aktivitami, které by mohly být zajišťovány v rámci školských zařízení, aby nejen děti cizinců mohly smysluplně trávit volný čas.

Přetrvávající jazyková bariéra a nesmělost žáků cizinců způsobovaly, že se děti hůře zapojovaly do výuky, což musel pedagog operativně řešit. Problémy nastávaly při diagnostice problému, zda se jednalo pouze o jazykovou bariéru nebo o poruchu učení, kdy museli pedagogové konkrétní případy řešit s pedagogicko-psychologickými poradnami, jejichž kapacity ovšem byly dlouhodobě přetížené.

Současně se museli pedagogové snažit poznat i celkové pozadí a situaci v rodině. Pokud se ovšem vyskytl vážnější problém v rodině dětí cizinců, bylo pro školy složité situaci vyřešit. V určitých případech pak z důvodu neposkytnutí součinnosti příslušného OSPODu docházelo ke kompetenčním sporům školského a sociálního odboru při řešení takovýchto situací. Experti samosprávy na základě svých odborných zkušeností zdůvodňovali tyto sporné situace nedostatečnou definicí spolupráce odboru školství a sociálních věcí³² příslušných obcí. Podpora dětí při vzdělávání ze strany rodiny byla i dle zkušeností expertů samosprávy v mnoha případech nedostatečná. Komunikaci mezi školou a rodiči „suplovaly“ děti (což bylo zjištěno i ve předcházejících výzkumech VÚPSV, v. v. i.), a to i v případě komunikace s úřady při řešení dalších problémů, takže tyto děti cizinců byly v brzkém věku vtaženy do problémů rodiny. Problém představovalo i neplnění školní docházky a nedostatečné naplnění volného času. Zvláště na školách s vyšším zastoupením cizinců docházelo k situacím, kdy bylo v jedné třídě příliš mnoho dětí cizinců jedné státní příslušnosti, v důsledku čehož měly děti cizinců tendenci komunikovat mezi sebou v jejich rodném jazyce a ve volných chvílích se rády sdružovaly podle státních příslušností. Někteří experti měli negativní zkušenost s nezájmem rodičů o speciálně připravené kurzy českého jazyka pro mongolské žáky. Dle zkušeností oslovených expertů většina českých žáků přijímala děti cizinců bez vážnějších problémů a běžným způsobem se zajímala i o jejich zvyky a tradice. Dle zkušeností některých oslovených expertů však docházelo i k situacím odmítání ze strany spolužáků a problémům při začlenění do kolektivu, a to zvláště u dětí cizinců pocházejících z odlišného náboženského (například muslimského) prostředí. Problémy či konflikty

³² Oblast školství a vzdělávání je samosprávnou činností, jejíž kompetence nejsou některými obcemi vždy správně chápány a využívány, zatímco oblast sociální je v rámci obcí vykonávána v přenesené státní působnosti a je tedy přesně definována. K dalším komplikacím dochází na malých obcích, které jsou zřizovateli škol, ale sociální služby poskytuje obec s rozšířenou působností.

příležitostně nastávaly i v případech, kdy byli čeští žáci negativně ovlivněni svými rodiči. V mnoha případech pak dětem cizinců chyběl ve škole kamarád, který by je pomohl provést složitými situacemi ve školním prostředí. U starších dětí, které do ČR přišly až ve školním věku, docházelo k zařazení dítěte do nižšího ročníku a dítě tak navštěvovalo školu s mladšími dětmi. Pokud byl věkový rozdíl vyšší, docházelo velmi často k vyčlenění tohoto dítěte z třídního kolektivu.

c) nezletilé děti po ukončení povinné školní docházky

Problematická byla dle expertů zejména příprava dětí cizinců na přijímací zkoušky na střední školu. V době realizace expertního dotazování byla i nadále aktivně řešena otázka úpravy podmínek přijímacího řízení na střední školu a uzpůsobení podmínek povinné zkoušky z českého jazyka v rámci maturitní zkoušky³³ na MŠMT i mezi dalšími klíčovými aktéry.³⁴ Většina středních škol nebyla dle oslovených expertů ochotna přijmout cizince s nízkou znalostí češtiny. Pokud děti cizinců nehovořily česky, nepokračovaly obvykle ve středoškolském vzdělání.³⁵ Dle zkušeností z praxe bylo další začleňování se do majoritní společnosti velmi omezené nebo žádné (toto bylo potvrzeno i zjištěními online dotazování). V takových případech zůstávaly děti cizinců po ukončení základní školy mimo systém většinou bez kvalifikace a sociálního zajištění. Jejich přístup na trh práce byl závislý na agenturách a klientech z vlastní komunity. Takový scénář byl charakteristický pro vietnamské děti, které do ČR často přicházely až v průběhu druhého stupně, po absolvování povinné školní docházky, nebo nastával zvláště u dětí cizinců, které neukončily povinnou školní docházku 9. ročníkem, ale dříve z důvodu dosažení 18 let věku (například kvůli opakování ročníků).

V rámci vzdělávacího systému ČR nebyla zajištěna dostatečná systémová podpora pro vzdělávání žáků-cizinců na středních školách, protože školy nemohly žádat o finanční podporu³⁶ na výuku češtiny (rovněž potvrzeno online dotazováním). Děti cizinců v mnoha případech na střední školu nenastoupily nebo školní docházku ukončily předčasně. V případech, kdy děti cizinců přicházely na střední školu přímo ze zahraničí, případně byly v ČR pouze krátkou dobu, bylo by dle vyjádření některých expertů vhodné vytvořit jakýsi přípravný „nulový ročník“, kde by si žáci osvojili český jazyk, byli seznámeni s občanskou výchovou a získali základní znalosti.

Rodiče dětí s odlišným mateřským jazykem se často neorientovali v možnostech dalšího vzdělávání na střední škole a vzhledem k tomu měli někteří z nich zájem o rady týkající se vzdělávacího systému v ČR. Jejich schopnost plánovat profesní budoucnost jejich dětí však byla nízká a kopírovala tak spíše zažitá vzory v rámci komunity.

³³ Legislativní úpravu podmínek prominutí přijímací zkoušky z českého jazyka řešil v době realizace expertního dotazování nově § 20, odst. 4, školského zákona, stejně jako uzpůsobení podmínek při konání povinné zkoušky z ČJ společně částí maturitní zkoušky § 5 odst. 4 vyhláška číslo 177/2009 Sb.

³⁴ Dle zkušeností z praxe však možnost požádat například o neklasifikování z českého jazyka v 1. ročníku neřešila situaci z jiných předmětů.

³⁵ Jedním z řešení těchto situací byla možnost navštěvovat roční přípravné kurzy ke studiu na střední škole, které nabízejí možnost rozvoje jazykových dovedností potřebných ke zvládnutí studia v češtině. Kurzy byly poskytovány ze strany NNO zdarma. Komerčně poskytované kurzy byly finančně náročné a po dobu navštěvování kurzu neměli cizinci uznaný statut studenta, což zvyšovalo náklady na pojištění a riziko ztráty povolení k pobytu.

³⁶ Podle § 20 školského zákona mohou být třídy pro jazykovou přípravu nově přichozích dětí cizinců bez znalosti českého jazyka realizovány pouze na základních školách nebo v posledním ročníku mateřské školy.

d) mladí dospělí

Problematická byla dle výpovědí opět zejména příprava na přijímací zkoušky na vysokou školu, výběr povolání (často docházelo ke zklamání či nenaplnění vlastních ambicí nebo ambicí jejich rodičů). Problémy nastávaly i s nostrifikací vzdělání ze země původu. Často mladým dospělým chyběla potřebná praxe a vzhledem k jazykové bariéře a nedostatku informací byly ohroženi špatnými pracovními podmínkami, nezaměstnaností popřípadě navázáním na zprostředkovatelské agentury. Někteří experti měli však na základě své odborné praxe s touto skupinou pozitivní zkušenosti, jak v jejich schopnostech studovat, najít si práci a běžně komunikovat, tak ve schopnostech využívat společenské a kulturní zázemí v ČR.

- Další otázka navazovala na předchozí otázku a jejím záměrem bylo zjistit, zda: ***Brání tyto otázky či problémy úspěšnému začleňování dětí cizinců do majoritní společnosti ČR a proč?***

Na základě vyjádření expertů lze konstatovat, že neřešení výše uvedených otázek a problémů úspěšnou integraci cizinců dlouhodobě komplikovalo a naopak vytvořilo předpoklady jejich kumulace. Vše se odvíjelo od neznalosti českého jazyka, která obecně bránila v komunikaci s českými dětmi. Děti cizinců si neuměly říct, co potřebují, hůře zvládaly výuku ve školách a nedomluvily se s učiteli. V případech, kdy nebylo možné umístit dítě do školky, ať už z důvodu nedostatečných kapacit či nezájmu rodičů, docházelo k zásadnímu omezení jeho možnosti kontaktu s vrstevníky z řad majoritní společnosti, a tudíž možnosti naučit se český jazyk. Z praxe a vyjádření expertů přitom bylo naprosto zřejmé, že mnohem snáze se začleňovaly děti v mateřských školách než na základních školách, kde se často nedařilo žáky začlenit ani na úrovni třídního kolektivu, což se dále negativně projevovalo jak na úrovni dosaženého vzdělání, tak v dalších etapách integrace do majoritní společnosti. Proto na úrovni krajů docházelo k podpoře začleňování prostřednictvím speciálních intenzivních kurzů českého jazyka. Nezanedbatelná část oslovených expertů uvedla, že ne zcela úspěšná integraci dětí byla způsobena také slabou akceschopností či v jistých případech nečinností odpovědných veřejných institucí při rostoucím počtu dětí migrantů ve školách. Oslovení experti z řad NNO kritizovali nedostatečnou schopnost podpořit a rozvinout potenciál žáků z odlišného jazykového a kulturního prostředí, který byl způsoben nedostatečnou výukou češtiny. Mezi experty zaznívaly i opačné názory, a to že úspěšnému začleňování dětí cizinců do majoritní společnosti ze strany ČR systémově nic nebránilo. Pokud k problémům docházelo, tak podle jejich názoru vznikaly především z důvodu odlišné mentality cizinců a odlišného nastavení hodnot. V důsledku toho se následně děti cizinců musely vypořádat se skutečností, že ve svých rodinách dodržovaly jiné normy chování než v majoritní společnosti.

- Předposlední otázka expertního dotazování navazovala obsahově na předchozí dvě otázky: ***Na závěr tohoto dotazníku se prosím zamyslete nad tím, zda vnímáte v souvislosti s uvedenými skupinami nezletilých dětí cizinců nějaký vývoj či změny v jejich začleňování do majoritní společnosti ČR. Pokud ano, jaké?***

Dle názoru expertů lze v rámci oblasti integrace zaznamenat pozitivní trend vývoje, a to především díky zintenzivnění opatření na začleňování dětí cizinců do školního prostředí, díky čemuž nastávalo méně situací, kdy byli žáci-cizinci ze strany škol odmítáni k přijetí do povinné školní docházky. Především v průběhu posledních dvou let zaznamenali oslovení experti větší zájem o tuto problematiku, který byl umocněn nárůstem dětí cizinců ve školách a legislativními možnostmi čerpání podpor

pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami ve výuce.³⁷ Docházelo k postupnému vytváření většího množství propracovanějších strategických materiálů a prohluboval se i zájem o problematiku ze stran dalších státních i neziskových organizací, které si předávaly informace. Zvýšila se rovněž ochota klíčových aktérů vést dialog při řešení koncepčních a systémových opatření při vzdělávání dětí cizinců i nárůst počtu pedagogů s těmito specifickými zkušenostmi. Dále se publikovaly informační materiály v různých jazykových mutacích, které se díky spolupráci se školami dařilo distribuovat. Školy a pedagogové si předávali v rámci společných seminářů příklady dobré praxe.

Oslovení pedagogové a experti na problematiku školství z oblasti samosprávy deklarovali pozvolnou změnu, během níž docházelo u nezletilých dětí cizinců ke zlepšování schopností komunikovat v českém jazyce, díky čemuž následně docházelo i ke zlepšování při výuce ve škole a při jejich sociálním začleňování. Získávaly kamarády i mezi českými dětmi, zapojovaly se obecně více i do aktivit pořádaných pro děti. Děti cizinců se stávaly běžnou součástí školních kolektivů, nicméně pedagogicko-psychologické poradny byly v době konání dotazování dlouhodobě přetížené, což podle expertů spolu s obtížemi při čerpání finanční podpory vedlo ke ztížení administrace celého procesu. Změnu bylo možné podle vyjádření odborníků zaznamenat i v přístupu institucí pracujících s dětmi, jako byly OSPODy či nízkoprahová zařízení, kdy se s přibývajícím počtem klientů-dětí cizinců znalosti a zkušenosti pracovníků v této oblasti rozšiřovaly. Přes postupné zlepšování situace především v oblasti vzdělávání dětí cizinců však dle oslovených odborníků přetrvávaly problémy rodin cizinců s bydlením a znalostí českého jazyka. Přesto, že se podle expertů některé školy v krajích více specializovaly na výuku dětí cizinců, tak plošně stále málo škol přistupovalo aktivně k organizování výuky českého jazyka pro tyto děti. Přes uvedené nedostatky se však situace postupně měnila a rostl počet škol, které začaly lépe pracovat s dětmi cizinců, zvláště při výuce předmětů v českém jazyce a při poskytování opory a zázemí při jejich začleňování. Kromě výše popsaných změn zejména v oblasti vzdělávání a školství však v rámci vybraných krajů nebyla odborníky uváděna jiná zvláštní prointegrační opatření nebo programy zaměřené speciálně na rodiny cizinců či integraci jejich dětí. Na základě zkušeností některých oslovených expertů zaznívaly i názory, že pokud rodiny cizinců dokázaly fungovat ve své zemi původu, dokázaly to i v ČR.

Cílem poslední otázky bylo zjišťování důsledků výše popsaného vývoje a změn v začleňování uvedených skupin dětí cizinců: **A jaké podle Vás tyto změny nesou:**

a) pozitiva pro děti

Pro děti cizinců se zvýšila možnost získat odpovídající a kvalifikované podpůrné opatření než kdykoliv dříve, což přispívalo k odbourání strachu z něčeho nového, neznámého, díky čemuž postupně docházelo k odbourání jazykové bariéry před nástupem do MŠ a ZŠ. Tato skutečnost přispívala ke zlepšení komunikace mezi dětmi, lepšímu sociálnímu začleňování do třídního kolektivu, rozvíjení dětského potenciálu, rozvíjení jejich znalostí a dovedností. Děti cizinců v případech úspěšného začlenění do společnosti získávaly oproti ostatním výhodu širšího spektra poznatků jak ze země původu, tak z ČR a možnost uplatnit se.

³⁷ Především prostřednictvím § 16 vyhlášky č. 27/2016 Sb., který definuje postup při poskytování podpůrných opatření druhého až pátého stupně.

b) negativa pro děti

Neadekvátní tlak na psychiku dítěte, více požadavků a očekávání bez odpovídající podpory rodičů v procesu vzdělávání. Plnění rodičovských rolí v rodině, které neodpovídají věku dětí cizinců. Pouze individuálně docházelo ve třídních kolektivech k vyčlenění dětí cizinců jako něčeho nového a neznámého, což vedlo k možnostem dětí šikanovat. Negativně přispěla i narůstající negativní stereo typizace cizinců ve společnosti a nepřizpůsobivost pracovníků některých institucí, kterých se problematika integrace dětí cizinců týkala. U dětí, které se narodily v České republice, například Mongolové či Vietnamci, a nenaučily se dobře svůj jazyk používaný v zemi původu, docházelo k vážným problémům v komunikaci s jejich rodiči-cizinci, kteří se nenaučili český jazyk. V některých školských zařízeních přetrvávala absence integračních opatření a děti cizinců se pak koncentrovaly ve školách, které byly na integraci dětí cizinců lépe připravené. V případě vyššího počtu dětí cizinců v jedné třídě docházelo dle vyjádření odborníků ze školství k narušení výuky ostatních žáků, kteří se přizpůsobili tempu výuky těchto dětí, a nedocházelo k probrání potřebného učiva. V jiných případech docházelo k sesazování s dětmi-krajaný, které ovládaly český jazyk, aby jim pomohly při výuce, což v některých případech vedlo ke snížení prospěchu a problémům s kázní.

c) pozitiva pro společnost ČR

Stávající podpůrné mechanismy a nástroje integrace cizinců a rodin cizinců podle oslovených expertů zvyšovaly pravděpodobnost úspěšné integrace cizinců do majoritní společnosti České republiky a rovněž zvyšovaly prevenci případných problémů, které vždy doprovázely neúspěšnou integraci. Pozitiva spatřovali experti i v možnostech poznávání tradic a zvyků jiných kultur a odbourání strachu ze setkávání s cizinci.

d) negativa pro společnost ČR

Pokud podle zkušeností expertů cizinci měli zájem a nebránili vlastní integraci a začlenění se do majoritní společnosti, negativních důsledků bylo minimálně. Negativem také mohlo být přehlčení cizinců „pozitivní diskriminací“ na úkor většinové společnosti, což v řadě případů vedlo ke ztrátě vlastní iniciativy při řešení problémů a snaze integrovat se. Problémy podle odborníků nastávaly v případě, kdy cizinci neměli zájem integrovat se a začali zneužívat či ignorovat systémy České republiky. V případě, že se nepodařilo děti cizinců začlenit do majoritní společnosti a ty se vnitřně s jejím fungováním nesmířily, měly snahu prosazovat v České republice zvyky a chování ze země jejich původu. Dle vyjádření více expertů, tyto situace následně vyvolávaly negativní nálady v majoritní společnosti a dávaly prostor radikálním silám. To by mohlo vést ke zvýšení kriminality a prohloubení bariéry mezi minoritou a majoritou. Bariéra umocněná negativní stereo typizací může být negativní pro celou společnost, protože ji radikalizuje a brání procesu integrace. Dalším negativem, které bylo dle zkušeností expertů vnímáno členy majoritní společnosti jako negativum pro společnost, byla finanční zátěž, spojená se vzděláváním dětí se specifickými vzdělávacími potřebami. Realizace začleňování dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, spolu s uplatňováním podpůrných opatření, vytvářením koncepcí, vyučovacích metod a vzdělávání pedagogů bylo v počáteční fázi velmi nákladné a komplikovalo se i díky byrokracií. Stejně tak byla dle odborníků vnímána i finanční zátěž související se zatěžováním sociálního systému a zdravotnictvím cizinci a jejich rodinami.

4. Online dotazování

Na expertní dotazování navázalo online dotazování. Dotazování bylo zacílené na širší skupinu odborných pracovníků veřejného sektoru mapovaných krajů, jejichž odborná praxe souvisela s oblastí integrace cizinců z třetích zemí. Příprava online dotazníku úročila zjištění získaná v rámci předcházejícího expertního dotazování. Nástroj online dotazování byl osloveným respondentům zpřístupněn prostřednictvím tzv. unikátního internetového linku. V rámci informační přípravy online dotazování pokračovala spolupráce s tzv. vybranými hlavními experty. Dále byla v rámci sedmi vybraných krajů navázána spolupráce s vedoucími odbornými pracovníky vybraných institucí samosprávy, státní správy a nestátního neziskového sektoru.

4.1 Metodika a nástroje dotazování

Pro účel výzkumu byly použity metody nenáhodného výběru, a to účelový výběr, kdy byly záměrně dotazovány subjekty z předem definovaných skupin odborných pracovníků vybraných oblastí veřejného sektoru v kombinaci se snowball výběrem, kdy část respondentů byla získána (neboli oslovena) doporučením od již získaných (oslovených) respondentů. Prostřednictvím těchto použitých metod cíleného výběru byl získán nereprezentativní výběr vzhledem k celkové populaci odborných pracovníků školství, samosprávy, státní správy a NNO. Váha výpovědní hodnoty zkoumaného souboru na jedné straně spočívá v objemu získaných odpovědí cíleně oslovených skupin respondentů odborně se zabývajících oblastí integrace cizinců do majoritní společnosti v mapovaných regionech, na straně druhé je zároveň do jisté míry limitována variabilním rozsahem a šíří praxe jednotlivých subjektů s mapovanou problematikou, a také specifikou variability četností subjektů jednotlivých mapovaných skupin. Z pohledu interferencí se zkoumaným systémem prostřednictvím online dotazování mohlo v určitých případech také docházet k tzv. výběru role, kdy si je dotazovaná osoba vědoma zkoumání a může se snažit ve svých odpovědích vypadat „co nejlépe“, nutné je také počítat s tzv. stereotypem ve volbě výběru, kdy volba odpovědí respondenta může být za určitých okolností ovlivněna jinými faktory než míněním respondenta. Jedná se však o běžná úskalí sociologického bádání.

Online dotazník byl připomínkován v rámci řešitelského týmu, dále také ze strany hlavních expertů a ze strany poskytovatele dotace projektu. Řešitelský tým dle možností zapracoval relevantní připomínky, čímž byl vytvořen nástroj dotazování určený pro oborově rozmanitou skupinu odborníků mateřských, základních a středních škol a učilišť a vyšších odborných škol (dále také pouze jednotný název „školy“), samosprávy, státní správy a nestátního neziskového sektoru, jejichž odborná praxe souvisela s oblastí integrace cizinců z tzv. třetích zemí.

Dotazník *„Specifika integrace nezletilých dětí cizinců na území České republiky“* již ve svém názvu (totožným s názvem projektu) respondentům avizoval zaměření dotazování. V úvodu dotazníku byli respondenti vyzváni, aby se v otázkách zaměřili na tematické okruhy jejich odborné praxe související s problematikou začleňování rodin cizinců z tzv. třetích zemí s nezletilými dětmi do majoritní společnosti ČR.³⁸ Uvedena byla i přesná definice skupiny cizinců z tzv. třetích zemí, do které spadali všichni státní

³⁸ Na základě zjištění pilotáže byla finální verze dotazníku rozšířena o zaměření také na skupinu mladých dospělých cizinců, čehož opodstatněnost doložila i zjištění online dotazování.

příslušníci zemí, které nejsou členskými zeměmi EU/EHP včetně Švýcarska, Norska, Lichtenštejska a Islandu. Zvýrazněno bylo upozornění respondentům, které je informovalo, že pro účely dotazování byl termín cizinec, cizinci z třetích zemí nahrazen zkráceným termínem „cizinec, cizinci“.

Respondenti byli dále v úvodu online dotazníku rovněž požádáni o zohlednění všech odborných znalostí souvisejících se zkoumanou problematikou a v případě potřeby uvedení jak charakteristik specifických pro konkrétní státní příslušnosti cizinců a jejich rodin (resp. rodinných příslušníků), tak i lokálních specifíků charakteristických pro cizince žijící v dané lokalitě či regionu. Akcent byl dán i na možnost - v otázkách k tomu určených - uvést relevantní srovnání s majoritní společností ČR.

Vzhledem k tomu, že zjišťované okolnosti mohly být zatíženy vysokou individualitou či jedinečností, respondenti byli požádáni, aby jejich odpověď vystihovala nejvíce obvyklé situace, se kterými se v průběhu své odborné praxe setkali.

Dotazníkem bylo osloveno celkem 837 osob, z kterých 44,6 % (tj. 373 osob) uvedlo, že se v rámci své odborné praxe setkávali s problematikou integrace cizinců z tzv. třetích zemí. Ti respondenti, kteří se v rámci své odborné praxe s problematikou integrace cizinců neselektovali, se již dalšího dotazování neúčastnili. Zkoumaný soubor tedy tvořilo celkem 373 respondentů s vysokou převahou žen, které tvořily 79,1 % zkoumaného souboru. Devět respondentů neuvedlo konkrétní pohlaví.

4.2 Popis zkoumaného souboru

Největší podíl zkoumaného souboru tvořili respondenti z kraje Hlavní město Praha (30,8 %), dále z Plzeňského (19,6 %), Jihomoravského (16,9 %) a Ústeckého kraje (11,3 %). Odborní pracovníci Karlovarského kraje tvořili necelých deset procent zkoumaného souboru a odborní pracovníci Jihočeského kraje 8,0 %. Nejmenší podíl 3,5 % tvořili respondenti Libereckého kraje. Osloveni byli odborní pracovníci vybraných krajů ČR, jejichž složení je uvedeno v následujícím tabulkovém přehledu. Krajské zastoupení respondentů víceméně kopírovalo krajskou strukturu poměrového rozložení cizinců v rámci mapovaných krajů ČR.

Tabulka č. 7 **Struktura respondentů podle vybraných krajů** (v %, N)

vybrané kraje	%	N
Hlavní město Praha	30,8	115
Plzeňský kraj	19,6	73
Jihomoravský kraj	16,9	63
Ústecký kraj	11,3	42
Karlovarský kraj	9,9	37
Jihočeský kraj	8,0	30
Liberecký kraj	3,5	13
celkem	100,0	373

Dotazováním byly osloveny vybrané organizace veřejného sektoru působící ve školství, samosprávě, státní správě a v nestátním neziskovém sektoru. Vzhledem ke skutečnosti, že s nezletilými dětmi přichází do styku zejména odborní pracovníci předškolních a školních zařízení, tvořili respondenti z mateřských, základních a středních

škol a VOŠ více než tři čtvrtiny zkoumaného souboru (77,5 %). Respondenti samosprávy a státní správy³⁹ se na zkoumaném souboru podíleli dohromady 14,7 % a NNO 4,0 %. Necelá čtyři procenta respondentů typ organizace, u které získává pracovní zkušenosti s cizinci, neuvedla. Detailněji viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 8 **Struktura zkoumaného souboru podle typu organizací, u které respondent získává pracovní zkušenosti s cizinci** (v N,⁴⁰ %)

<i>typy oslovených organizací veřejného sektoru</i>	%	N
školy	77,5	289
samospráva	7,5	28
státní správa	7,2	27
NNO	4,0	15
nezjištěno	3,8	14
celkem	100,0	373

Z následujícího tabulkového přehledu krajské struktury zkoumaného souboru vyplývá, že v rámci zkoumaného souboru byly oslovené typy organizací v rámci každého kraje zastoupeny minimálně jedním respondentem.

Tabulka č. 9 **Krajská struktura zkoumaného souboru podle typu organizací, u které respondent získává pracovní zkušenosti s cizinci** (v N)

<i>vybrané kraje/N</i>	typy oslovených organizací					celkem
	školy	samospráva	státní správa	NNO	nezjištěno	
Hlavní město Praha	88	9	4	5	9	115
Jihočeský kraj	23	2	2	3	0	30
Jihomoravský kraj	48	4	9	1	1	63
Karlovarský kraj	32	1	3	1	0	37
Liberecký kraj	6	3	3	1	0	13
Plzeňský kraj	59	6	4	2	2	73
Ústecký kraj	33	3	2	2	2	42
celkem	289	28	27	15	14	373

Nejvíce respondentů vykonávalo svoji pracovní činnost v oblasti vzdělávání (téměř dvě čtvrtiny). Čtvrtina respondentů vykonávala jednu z následujících činností: integrační služby a pomoc (8,3 %), pedagogicko-psychologické poradenství (5,9 %), sociální práci (3,8 %), sociální začleňování (2,1 %), sociálně-právní ochrana dětí (1,9 %), služby pro rodiny s dětmi (0,8 %), pobytovou agendu či prevenci kriminality (shodně 0,5 %) a volnočasové aktivity dětí (1 osoba). 13 respondentů konkrétní odpověď neuvedlo.

³⁹ Včetně organizací přímo řízených MŠMT, MV ČR (např. Národní institut pro další vzdělávání a Správa uprchlických zařízení).

⁴⁰ N=celkový počet

Tabulka č. 10 **Struktura respondentů podle pracovní činnosti, v rámci které získávají pracovní zkušenosti s cizinci (v N, %)**

<i>hlavní pracovní činnost organizace respondenta</i>	N	%
oblast vzdělávání	270	72,4
integrační služby a pomoc	31	8,3
pedagogicko-psychologické poradenství	22	5,9
sociální práce	14	3,8
nezjištěno	13	3,5
sociální začleňování	8	2,1
sociálně-právní ochrana dětí	7	1,9
služby pro rodiny s dětmi	3	0,8
pobytová agenda	2	0,5
prevence kriminality	2	0,5
jiné	1	0,3
celkem	373	100,0

4.3 Frekvence osobního kontaktu s cizinci v rámci odborné praxe

Pouze čtyři respondenti⁴¹ uvedli, že v rámci své odborné praxe osobně s cizinci nepracují. Naprostá většina respondentů zkoumaného souboru deklarovala osobní pracovní kontakt s cizinci, a to zejména s dětmi s povinnou školní docházkou (38,9 %), rodiči-cizinci (31,9 %), dále s dětmi v předškolním věku (22,0 %), s mladými cizinci ve věku 16 až 18 let (15,8 %), méně již s dospělými jednotlivci (13,1 %) a celými rodinami (11,8 %)⁴². Naprostá většina respondentů uvedla také osobní zkušenost s českou majoritou, kromě odborných pracovníků státní správy a NNO, jejichž pracovní náplň je zacílena výhradně na cizince, popř. jejich rodiny.

Dle charakteru a specifik odborné praxe dotazovaných respondentů se lišila frekvence, s jakou respondenti v rámci své pracovní činnosti přicházeli s cizinci či jejich rodinami do osobního kontaktu. Průměrně byl kontakt s cizinci častý, tento průměr byl však vychýlen velmi častým osobním kontaktem zejména odborných pracovníků školství, kteří do styku s dětmi-cizinci přicházejí v rámci své odborné praxe prakticky denně. Necelá polovina respondentů uvedla časté až velmi časté osobní pracovní kontakty s cizinci (48,6 %). Na základě získaných údajů lze konstatovat, že podstatná část odborných pracovníků se v rámci své odborné praxe s cizinci či jejich rodinami setkávala osobně spíše občas (28,7 %) až zřídka (14,2 %). Přehled frekvence osobního kontaktu respondentů s cizinci obsahuje následující tabulkový přehled.

⁴¹ ze státní správy, samosprávy a neziskového sektoru, pravděpodobně odborní řídící a metodičtí pracovníci

⁴² Pozn.: součet zde nečiní 100 % z důvodu možnosti zohlednění více odpovědí respondenta.

Tabulka č. 11 **Frekvence osobního kontaktu s respondentů s cizinci v rámci výkonu odborné praxe (v N, %)**

<i>frekvence osobního kontaktu s cizinci</i>	N	%
velmi často	89	23,9
často	92	24,7
občas	107	28,7
zřídka	53	14,2
vůbec	4	1,1
nevím, bez odpovědi	28	7,5
celkem	373	100,0
průměr	2,39	
modus	3	

Tabulka č. 12 **Respondenti měli možnost uvést, se kterou z vybraných skupin dětí pracují v rámci své odborné praxe osobně nejčastěji**

<i>skupiny osob/podíl respondentů v %</i>	s cizinci	s Čechy
s dětmi v předškolním věku	22,0	32,7
se školou povinnými dětmi ve věku cca 6 až 15 let	38,9	52,5
s mladými lidmi ve věku 16 až 18 let	15,8	23,6
s rodiči	31,9	39,1
s rodinami	11,8	12,6
s dospělými jednotlivci	13,1	14,2
s žádnou z uvedených skupin	0,8	0,8

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

4.4 Hodnocení současného stavu a vývoje integrace u vybraných skupin nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců

V rámci dotazníku byla pozornost věnována rovněž hodnocení současného stavu integrace nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců. Současný stav integrace byl posuzován u dětí v předškolním věku, u dětí školou povinných, dále u nezletilých dětí po ukončení povinné školní docházky a u mladých dospělých cizinců. Současný stav integrace vybraných skupin osob byl hodnocen prostřednictvím škály 1 až 4, kde 1=vyhovující, 2=spíše vyhovující, 3=spíše nevyhovující, 4=nevyhovující, respondenti měli také možnost označit variantu „nemohu posoudit“.

U všech mapovaných skupin nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců byl současný stav integrace hodnocen jako spíše vyhovující, s tendencí ke spíše nevyhovujícímu hodnocení procesu integrace mládeže po ukončení povinné školní docházky a mladých dospělých cizinců. Nejkritičtější pohled na stav integrace nezletilých cizinců po ukončení povinné školní docházky zastávali respondenti z kraje Hlavní město Praha a z Ústeckého kraje, přičemž obdobně tomu bylo i v případě mladých dospělých cizinců, kde však nejkritičtěji hodnotili stav odborní pracovníci Jihomoravského kraje - viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 13 Hodnocení stavu integrace vybraných skupin dětí-cizinců a mladých dospělých vybraných skupin cizinců podle mapovaných krajů

kraje/průměry hodnocení	děti			dospělí
	v předškolním věku	školou povinné	po ukončení ZŠ	mladí dospělí
Hlavní město Praha	2,16	2,25	2,60	2,63
Jihočeský kraj	1,86	1,90	2,46	2,42
Karlovarský kraj	1,95	2,33	2,29	2,21
Liberecký kraj	2,00	2,33	2,29	2,43
Jihomoravský kraj	2,09	2,09	2,47	2,68
Ústecký kraj	1,72	2,26	2,58	2,59
Plzeňský kraj	1,94	2,20	2,26	2,20
celkem	2,02	2,20	2,43	2,46

Pozn. Hodnotící škála na stupních hodnocení 1=vyhovující, 2=spíše vyhovující, 3=spíše nevyhovující, 4=nevyhovující.

Kromě regionálních rozdílů byly zjištěny i rozdíly v hodnocení současného stavu integrace vybraných skupin dětí a dorostu z řad cizinců podle typu organizace, do které respondent patřil, a to u dětí v předškolním věku a zejména u dětí po ukončení povinné školní docházky a u mladých dospělých. Současný stav začleňování dětí v předškolním věku nejpozitivněji hodnotili respondenti z NNO a ze škol, naopak nejkritičtěji odborní pracovníci samosprávy. Každopádně všechna hodnocení spadala do úrovně „spíše vyhovující“. Obzvláště respondenti z řad NNO také ze samosprávy považovali současný stav integrace nezletilých dětí po ukončení povinné školní docházky za „spíše nevyhovující“ a svůj kritický postoj obdobně projeví i při hodnocení současného stavu integrace mladých dospělých - detailněji viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 14 Hodnocení stavu integrace vybraných skupin dětí-cizinců a mladých dospělých vybraných skupin cizinců podle typů mapovaných organizací

typy oslovených organizací/ průměry hodnocení	děti			dospělí
	v předškolním věku	školou povinné	po ukončení ZŠ	mladí dospělí
školy	1,99	2,20	2,27	2,34
samospráva	2,27	2,30	2,73	2,77
státní správa	2,05	2,22	2,59	2,41
NNO	1,92	2,00	3,25	3,22
celkem	2,02	2,20	2,43	2,47

Pozn. Hodnotící škála na stupních hodnocení 1=vyhovující, 2=spíše vyhovující, 3=spíše nevyhovující, 4=nevyhovující.

Z pohledu mapování oblasti integrace je zajímavou stránkou také vzhled odborných pracovníků zabývajících se daným tématem na hodnocení vývoje integrace za poslední období. Pro potřeby dotazování byl časový úsek hodnocení stanoven v horizontu posledních dvou let. Dle hodnocení respondentů se vývoj integrace za poslední dva roky nezměnil u dětí po ukončení povinné školní docházky a u mladých dospělých cizinců, naopak u dětí v předškolním věku a u školou povinných dětí se situace v oblasti jejich začleňování do majoritní společnosti spíše zlepšila. Pozitivní vývoj

situace začleňování hodnotili respondenti zejména u dětí v předškolním věku a u školou povinných dětí. Naopak situaci v oblasti začleňování nezletilých dětí po skončení povinné školní docházky a zejména mladých dospělých hodnotili jako setrvalý stav na hranici klonící se k spíše nevyhovujícímu stavu - viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 15 Hodnocení vývoje integrace vybraných skupin dětí - cizinců a mladých dospělých vybraných skupin cizinců podle mapovaných krajů

kraje/průměry hodnocení	děti			dospělí
	v předškolním věku	školou povinné	po ukončení ZŠ	mladí dospělí
Hlavní město Praha	3,72	3,57	3,52	3,37
Jihočeský kraj	3,67	3,74	3,36	3,20
Karlovarský kraj	3,47	3,45	3,40	3,46
Liberecký kraj	3,67	3,60	3,33	3,33
Jihomoravský kraj	3,63	3,77	3,40	3,17
Ústecký kraj	3,79	3,73	3,24	3,38
Plzeňský kraj	3,63	3,43	3,32	3,15
celkem	3,67	3,59	3,38	3,27

Pozn. Hodnotící škála na stupních hodnocení 1=velmi se zhoršila, 2=spíše se zhoršila, 3=nezměnila se, 4=spíše se zlepšila, 5=velmi se zlepšila. Technická úprava dotazníku podporovala jasné rozlišení škál použitých v otázkách vyhodnocených v tabulkách č. 11 a č. 12.

Rovněž při hodnocení vývoje integrace za poslední dva roky byly konstatovány rozdíly mezi respondenty mapovaných organizací. Pozitivní posun v oblasti integrace zejména školou povinných dětí a také dětí v předškolním věku nejvíce uváděli respondenti státní správy a samosprávy. Pozitivně vnímali vývoj zejména integrace dětí na základních školách respondenti NNO, nejkritičtější byli naopak v hodnocení vývoje integrace nezletilých cizinců po ukončení povinné školní docházky a u mladých dospělých cizinců - viz níže uvedený tabulkový přehled.

Tabulka č. 16 Hodnocení vývoje integrace vybraných skupin dětí - cizinců a mladých dospělých vybraných skupin cizinců podle typů mapovaných organizací

typy oslovených organizací/ průměry hodnocení	děti			dospělí
	v předškolním věku	školou povinné	po ukončení ZŠ	mladí dospělí
školy	3,65	3,55	3,38	3,36
samospráva	3,76	3,64	3,15	2,75
státní správa	3,74	3,88	3,65	3,31
NNO	3,55	3,70	3,00	3,00
celkem	3,66	3,59	3,37	3,27

Pozn. Hodnotící škála na stupních hodnocení 1=velmi se zhoršila, 2=spíše se zhoršila, 3=nezměnila se, 4=spíše se zlepšila, 5=velmi se zlepšila.

4.5 Skutečnosti ovlivňující děti a mladistvé cizince vybraných skupin

V úvodní části dotazníku měli respondenti možnost zhodnotit vlastní odborné zkušenosti s vybranými skupinami dětí a mladistvých. Do matice k tomu určené otázky měli možnost označit, které z vybraných skutečností podle nich ovlivňují sledované skupiny dětí a mládeže, a to konkrétně Čechy, Ukrajince, Vietnamce, Rusy, děti a mládež dalších států bývalého SSSR (např. z Běloruska, Moldávie, Kazachstánu atd.), Číňany, Mongoly, děti a mládež států Blízkého východu (např. ze Sýrie, Iráku, Jordánska, Libanonu, Izraele atd.) a také děti a mládež států Afriky (např. Libye, Somálska, Tuniska, Nigérie atd.). Respondenti měli možnost výběru maximálně pěti z celkem 14 konkrétních skutečností, u kterých byl na základě výsledků expertního dotazování předpokládán vliv na děti a mládež. Konkrétně byly uvedeny následující skutečnosti: matka, otec, jiní dospělí členové rodiny, sourozenci, vrstevníci, učitelé, jiní dospělí krajané, jiní dospělí Češi, vlastní zkušenosti, informace z médií (např. z TV, rádia, literatury, časopisů, internetu mimo sociálních sítí apod.), sociální síť (např. facebook, internetové platformy, internetová diskusní fóra apod.), socioekonomické zázemí rodiny, kulturní zázemí rodiny a také víra/náboženská nebo spirituální orientace/morální hodnoty. Dále respondenti měli možnost uvést další jinou skutečnost, která podle jejich názoru ovlivňuje děti a mládež alespoň jedné ze sledovaných skupin. Otázka nebyla určena ke striktnímu definování, kdo a co ovlivňuje děti a mládež sledovaných skupin. Jejím cílem bylo získat informaci o tom, které skutečnosti podle oslovené skupiny odborných pracovníků pravděpodobně ovlivňují děti a mládež sledovaných skupin. Možnost zohlednit svoje odborné zkušenosti s konkrétními skupinami dětí a mládeže využila většina dotazovaných, přičemž rozdíly v počtu zaznamenaných odpovědí hodnotících jednotlivé skupiny dětí a mladistvých korespondovaly s četnostním zastoupením těchto skupin zejména na školách v České republice. Ke skupině dětí a mladistvých Čechů se vyjádřilo celkem 285 odborných pracovníků, k Ukrajincům 282 respondentů, k Vietnamcům 318 respondentů, k ruským dětem a mladistvým 210 osob, k mládeži z dalších států bývalého SSSR 178 osob, k Číňanům 113 osob, k Mongolům 118 osob, k mládeži ze států Blízkého východu 131 osob a k mládeži ze států Afriky se vyjádřilo celkem 86 odborníků. Skupiny dětí a mládeže Čechů, Ukrajinců a Vietnamců tudíž hodnotily více než tři čtvrtiny dotazovaných odborných pracovníků, a to zejména ze škol. Právě odborní pracovníci škol mají z podstaty výkonu své praxe pracovní zkušenosti nejenom s cizinci, ale také s českými dětmi. Vzhledem k potřebám interpretace získaných odpovědí byly vybrané skutečnosti zařazeny do čtyř obsahově blízkých nově vytvořených a definovaných oblastí rodina, sociální zázemí, sociální okolí a média, a to následujícím způsobem:

- oblast „rodina“ zahrnovala rodiče (matku a otce), sourozence a další členy rodiny,
- oblast „sociální zázemí“ zahrnovala socioekonomické a kulturní zázemí rodiny, víru/náboženství a vlastní zkušenosti dítěte,
- oblast „média“ zahrnovala informace z médií a sociální síť
- a oblast „sociální okolí“ zahrnovala učitele, vrstevníky, krajany a dospělé Čechy.

Dosažené procentuální hodnoty jednotlivých odpovědí byly použity pro určení průměrných hodnot čtyř těchto oblastí pro všechny sledované skupiny dětí a mládeže. Získané hodnoty se pohybovaly na intervalu 0 až 60 % a byly rozděleny podle míry intenzity předpokládaného vlivu na škálu slabý, slabší, silnější a silný. Dle výsledných zjištění zaznamenaných v následujícím tabulkovém přehledu lze konstatovat, že na děti

a mládež všech sledovaných skupin má - v perspektivě hodnocení odborných pracovníků - nejvýraznější vliv jejich rodina, ovšem s lišícím se postavením matky a otce u jednotlivých skupin dětí a mládeže (konkrétní zjištění viz v textu pod tabulkovým přehledem). Nejen české děti a mládež, ale také Ukrajince a Vietnamce pravděpodobně ovlivňuje také jejich sociální okolí, přičemž se liší významy jednotlivých komponentů této oblasti. Naopak, u dětí a mládeže z Ruské federace, dalších států bývalého SSSR, Číny, Mongolska, států Blízkého východu a států Afriky byl zaznamenán předpoklad výraznějšího vlivu spíše sociálního zázemí jejich rodiny. Velmi zajímavým zjištěním byla skutečnost konstatování předpokládaného výrazného vlivu médií, a to zejména sociálních sítí (např. facebooku, internetových platforem či internetových diskusních fór) právě na české děti a mládež, jejichž vliv dokonce předčil i vliv sociálního zázemí rodiny českých dětí. Ačkoliv konstatování výrazného vlivu sociálních sítí bylo zaznamenáno prakticky u všech mapovaných skupin dětí a mládeže, u českého dorostu mělo nejvýraznější pozici.

Tabulka č. 17 **Vliv vybraných oblastí na sledované skupiny dětí a mládeže dle zohlednění zkušeností odborných pracovníků**

	Češi	Ukrajinci	Vietnamci	Rusové	další státy býv. SSSR	Číňané	Mongolové	státy Blízkého východu	státy Afriky
oblasti vlivu	RODINA								
	soc. okolí	soc. okolí	soc. okolí	soc. zázemí	soc. zázemí	soc. zázemí	soc. zázemí	soc. zázemí	soc. zázemí
	média	soc. zázemí	soc. zázemí	soc. okolí	soc. okolí	soc. okolí	soc. okolí	soc. okolí	soc. okolí
	soc. zázemí	média	média	média	média	média	média	média	média

škála barev

slabý slabší silnější silný

Pozn.: Interval 0 až 60 % získaných souhlasných odpovědí byl transponován do kvalitativní škály určující intenzitu vlivu jednotlivých oblastí u sledovaných skupin dětí a mládeže, kde (intervaly zprava uzavřené) 0 až 15 % = slabý, 15 až 30 % = slabší, 30 až 45 % = silnější, 45 až 60 % = silný

Jak již bylo konstatováno výše, nejvýraznější vliv na děti a mládež všech mapovaných skupin měla, dle mínění odborníků, jejich rodina a její jednotliví příslušníci. Signifikantně nejvýraznější - až dominující - předpokládaný vliv matky na své děti byl zaznamenán u českých dětí, méně již u Ukrajinců a Vietnamců. U ruských dětí a dětí z dalších států bývalého SSSR byl předpoklad spíše vyrovnaného vlivu matky a otce na jejich potomky. Předpoklad výrazného vlivu otce naopak převládal u dětí ze států Blízkého východu a také z Číny, mírnější byl u Mongolů a dětí ze států Afriky.

Děti a mládež přichází ve školním a mimoškolním prostředí do interakcí se svými vrstevníky a vzájemně se ovlivňují. Nejvýraznější předpokládaný vliv vrstevníků a rovněž sociálních sítí byl zaznamenán právě u českých dětí. Vrstevníci zaujímali významnou roli také u ukrajinských dětí, naopak u ostatních mapovaných skupin dětí a mládeže vliv vrstevníků předčil vliv socioekonomického nebo kulturního zázemí jejich rodiny (Vietnamci, Rusové, děti z dalších států bývalého SSSR, Číňané, Mongolové). V případě dětí a mládeže ze států Blízkého východu a Afriky byl zaznamenán velmi výrazný předpokládaný vliv víry či náboženství. Rozdíly byly zaznamenány i v hodnocení vlivu učitelů na děti a mládež, přičemž nejmenší vliv učitelů byl předpokládán u ruských a mongolských dětí a u dětí ze států Blízkého východu.

Skupina dětí a mládež z řad cizinců je ovlivňována výrazně také ze strany ostatních rodinných příslušníků a dalších dospělých krajanů (zejména Vietnamců).

V souvislosti s uvedeným naopak u všech dětí a mládeže převládal nevýrazný předpokládaný vliv ze strany české dospělé populace, což může být důsledkem dlouhodobého snižování či omezování neorganizované sociální kontroly ze strany majority. Důvodům snižování sociální kontroly se v této studii nevěnujeme, ačkoliv se jedná o velmi zajímavé sociologické téma. Sociální kontrola předpokládá „konfrontaci reálného chování jedince nebo skupiny s kolektivně sdílenými hodnotami a normami tohoto chování“ (Velký sociologický slovník, 1996, str. 527) a měla by být „průběžně prováděná účastníky sociální interakce“ (tamtéž). Sociální kontrola „zjišťuje deviace od standardů společenského soužití a jako regulativní mechanismus směřuje k jejich odstranění,... zahrnuje nejen dodatečné posuzování sociální přijatelnosti či přiměřenosti určitého chování a případný postih, ale i výchozí informační aktivity o tom, co je považováno za žádoucí (tamtéž). Z výše uvedených zjištění tudíž vyplývá u dětí a mládeže cizinců předpoklad poměrně silné převahy sociální kontroly ze strany krajanů, naopak ze strany majority sociální kontrola je spíše slabší, nebo - za určitých okolností - může i zcela chybět.

Následující tabulkový přehled obsahuje sestupné řazení vybraných skutečností podle míry jejich předpokládaného vlivu na děti a mládež mapovaných skupin. Vzhledem k tomu, že předpokládaný vliv jednotlivých skutečností se u mapovaných skupin lišil, bylo pro lepší orientaci v tabulce použito barevné rozlišení jednotlivých položek, které je pro danou skutečnost totožné u všech sledovaných skupin respondentů.

Tabulka č. 15 **Předpokládaný vliv vybraných skutečností na mapované skupiny dětí a mládeže podle pracovních zkušeností odborných pracovníků** (řazeno významem sestupně)

Skutečnosti ovlivňující děti a mláďistvé vybraných skupin dle hodnocení odborných pracovníků (řazeno sestupně)				
Češi	Ukrajinci	Vietnamci	Rusové	další státy bývalého SSSR
matka	matka	otec	otec	matka
otec	otec	matka	matka	otec
vrstevníci	vrstevníci	kulturní zázemí rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny
sociální síť	socio-ekonomické zázemí rodiny	další dospělí členové rodiny	vrstevníci	vrstevníci
učitelé	učitelé	učitelé	sociální síť	kulturní zázemí rodiny
socio-ekonomické zázemí rodiny	sociální síť	dospělí krajané	kulturní zázemí rodiny	další dospělí členové rodiny
sourozenci	kulturní zázemí rodiny	vrstevníci	sourozenci	dospělí krajané
informace z médií	další dospělí členové rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny	dospělí krajané	učitelé
kulturní zázemí rodiny	dospělí krajané	sociální síť	další dospělí členové rodiny	sociální síť
další dospělí členové rodiny	sourozenci	sourozenci	učitelé	sourozenci
vlastní zkušenosti	víra/náboženství	víra/náboženství	víra/náboženství	víra/náboženství
dospělí krajané	vlastní zkušenosti	dospělí Češi	informace z médií	vlastní zkušenosti
víra/náboženství	informace z médií	vlastní zkušenosti	vlastní zkušenosti	informace z médií
	dospělí Češi	informace z médií	dospělí Češi	dospělí Češi
Číchané	Mongolové	státy Blízkého východu	státy Afriky	
otec	otec	otec	otec	
matka	matka	matka	matka	
kulturní zázemí rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny	víra/náboženství	víra/náboženství	
další dospělí členové rodiny	kulturní zázemí rodiny	další dospělí členové rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny	
socio-ekonomické zázemí	vrstevníci	kulturní zázemí rodiny	další dospělí členové rodiny	
vrstevníci	dospělí krajané	dospělí krajané	kulturní zázemí rodiny	
sourozenci	další dospělí členové rodiny	socio-ekonomické zázemí rodiny	vrstevníci	
učitelé	sourozenci	vrstevníci	učitelé	
sociální síť	sociální síť	sourozenci	dospělí krajané	
dospělí krajané	učitelé	učitelé	sourozenci	
víra/náboženství	víra/náboženství	sociální síť	informace z médií	
informace z médií	informace z médií	informace z médií	sociální síť	
vlastní zkušenosti	vlastní zkušenosti	vlastní zkušenosti	vlastní zkušenosti	
dospělí Češi	dospělí Češi	dospělí Češi	dospělí Češi	

5. Bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR

Následující blok dotazníku byl věnován překážkám v integraci cizinců z různých úhlů pohledu, včetně možných institucionálních bariér. Respondenti měli možnost zohlednit své pracovní zkušenosti a v několika otázkách uvést stěžejní bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR.

5.1 Bariéry integrace na straně dětí-cizinců a jejich rodičů

Úvodní otázka tohoto bloku byla zaměřena na zjištění největších překážek integrace cizinců do majoritní společnosti, a to konkrétně na straně dětí-cizinců a jejich rodičů. K otázce se vyjádřilo více než 90 % odborných pracovníků všech oslovených typů organizací. Respondenti měli možnost výběru maximálně pěti možností z šestnácti konkrétních bariér integrace na straně dětí-cizinců⁴³ a patnácti na straně rodičů-cizinců.⁴⁴ Respondenti měli také možnost uvést další jiné bariéry integrace na straně těchto dvou mapovaných skupin osob. Na základě zjištěného lze konstatovat, že i v tomto případě (viz např. předcházející výzkumy VÚPSV, v. v. i. o otázkách integrace cizinců) byla za stěžejní bariéru integrace považována nedostatečná znalost českého jazyka, a to jak na straně dětí-cizinců (dále také pouze „dětí“), tak na straně rodičů-cizinců (dále také pouze „rodiče“). Integraci dětí také brání nedostatečné vazby s vrstevníky (zejména) z majority a následně také nedostatečná podpora ze strany jejich rodičů. V případě obtížné, zdoluhavé či neúspěšně probíhající integrace může také docházet k uzavírání se dítěte do vlastního soukromého světa. Důležité je také poskytnout dítěti i jeho rodičům vhodnou formou a hlavně včas všechny potřebné informace o tom, jak to v českých školách tzv. chodí, jaké zde vládou pravidla, povinnosti i práva a zkontrolovat zpětnou vazbu správného pochopení těchto informací a jejich následného plnění. V opačném případě mohou děti doplácat na neznalost svou nebo svých rodičů o poměrech a zvycích v českých školách. Další překážky v úspěšné integraci dítěte či dětí do majoritní společnosti vnímali odborní pracovníci také v neochotě dětí učit se český jazyk a v jejich omezených kontaktech s českými vrstevníky či rodinami. Z neznalosti prostředí, zvyků, hodnot a norem hostitelské společnosti, ale také např. ze vzdoru k přesídlení z důvodu migrace může docházet u dětí k posilování či přetrvávání jejich nedůvěřivosti vůči novému prostředí a lidem, se kterými přicházejí do kontaktu v hostitelské společnosti. Úspěšnému průběhu integrace dítěte neprospívá také nevyhovující či nestabilní rodinné zázemí, častý pobyt v zemi

⁴³ Ve výčtu byly uvedeny následující varianty možných odpovědí: nedostatečná znalost českého jazyka, neochota učit se český jazyk, častý pobyt v zemi původu, neznalost „jak to v českých školách chodí“, uzavřenost, agresivita, nevrzlivost, nedůvěřivost, přetíženost, nevyhovující rodinné zázemí, nedostatečná podpora ze strany rodičů, nezáměr o českou společnost, nezáměr o vzdělávání, stesk po domově (zemi původu), nedostatečné vazby s českými vrstevníky, nedostatečné vazby s českými rodinami, „jiné, prosím uveďte“, žádné, nevím/nemohu posoudit.

⁴⁴ Ve výčtu byly uvedeny následující varianty možných odpovědí: nedostatečná znalost českého jazyka, neochota učit se český jazyk, častý pobyt v zemi původu, neznalost „jak to v českých školách chodí“, uzavřenost, agresivita, nevrzlivost, nedůvěřivost, vysoké pracovní vytížení, rodinné problémy, nezáměr o českou společnost, nezáměr o průběh vzdělávání jejich dětí, stesk po domově (zemi původu), nedostatečné vazby s Čechy/českými rodinami, neznalost právních předpisů ČR, „jiné, prosím uveďte“, žádné, nevím/nemohu posoudit.

původu či naopak stesk po domově a rodině v zemi původu. Úspěch v integraci může být ohrožen i v případech, kdy dítě nejeví zájem o vzdělávání, nebo je naopak z různých důvodů přetěžováno, či projevuje nezáměr o českou společnost. V ojedinělých případech - dle výpovědí konkrétně u dětí předškolního věku - může, dle odborníků, ze strany dítěte docházet až k agresivitě či nevraživosti. Na straně rodičů nepřispívá k úspěšné integraci jejich vysoké pracovní vytížení a neznalost tzv. poměrů na českých školách (jak již bylo konstatováno výše v textu). Poměrně častá, v mnohém spojená s pracovním vytížením či životními preferencemi, bývá neochota rodičů učit se český jazyk. Jazyková bariéra je následně udržuje v izolaci úplné či částečné od českých rodin a spíše je orientuje na jejich krajany, resp. různá krajanská uskupení. Nemožnost dorozumění a porozumění si s majoritou může také přispívat k většímu uzavírání se okolnímu světu a úzce koreluje s nedostatečnou znalostí právních předpisů České republiky. Neorientovaní a v mnohém také zmatení rodiče-cizinci mohou být až nedůvěřiví a přenášet tyto své pocity na své děti. Někteří rodiče naopak nepodporují integraci svých dětí nezájmem o průběh jejich vzdělávání či nezájmem o českou společnost. Jak již bylo konstatováno u dětí, i u rodičů lze za jistých okolností předpokládat negativní vliv na průběh integrace rodin a jejich rodinných příslušníků do majoritní společnosti tzv. cirkulační mezinárodní migraci a zároveň ale i stesk po domově, a to zejména po rodině v zemi původu. Dalším negativním specifickým cirkulační mezinárodní migrace je narušování nebo likvidace rodinných vazeb a sociálního prostředí ve zdrojové zemi (Drbohlav, D., 2015). Přitom právě cirkulační migrace patří u nás k rozvíjeným typům migrace. V případě českého prostředí se jedná zejména o dlouhodobý rozvoj transnacionálních vazeb zejména vietnamských a ukrajinských komunit. I v případě rodičů může, dle vyjádření některých odborných pracovníků škol, ovšem pouze v ojedinělých případech, docházet až k nevraživosti ze strany rodičů. Žádné bariéry integrace na straně rodičů neshledalo pouze cca jedno procento respondentů, kteří na otázku odpověděli.

Významné rozdíly v určení bariér integrace na straně dětí a jejich rodičů mezi jednotlivými typy oslovených organizací, tj. školami, samosprávou, státní správou a NNO a také mezi jednotlivými kraji, zjištěny nebyly. Žádné bariéry integrace na straně dětí neshledaly pouze cca čtyři procenta respondentů, kteří na otázku odpověděli.

Tabulka č. 16 **Bariéry integrace u dětí-cizinců a jejich rodičů-cizinců podle zhodnocení odborných pracovníků****Bariéry integrace**

u dětí - cizinců	N=360	u rodičů - cizinců	N=351
nedostatečná znalost českého jazyka	92,8%	nedostatečná znalost českého jazyka	89,5%
nedostatečné vazby s českými vrstevníky	40,0%	vysoké pracovní vytížení	48,4%
nedostatečná podpora ze strany rodičů	33,3%	neznalost "jak to v českých školách chodí"	41,6%
uzavřenost	31,4%	neochota učit se český jazyk	38,2%
neznalost "jak to v českých školách chodí"	28,3%	nedostatečné vazby s Čechy/českými rodinami	32,2%
neochota učit se český jazyk	17,5%	uzavřenost	20,8%
nedostatečné vazby s českými rodinami	17,2%	neznalost právních předpisů ČR	20,5%
nedůvěřivost	13,3%	nedůvěřivost	13,7%
nevychovující rodinné zázemí	11,7%	nezájem o průběh vzdělávání jejich dětí	12,5%
častý pobyt v zemi původu	11,4%	nezájem o českou společnost	10,8%
stěsť po domově (zemi původu)	10,8%	rodinné problémy	9,1%
nezájem o vzdělávání	7,8%	častý pobyt v zemi původu	7,7%
přetíženost	7,2%	stěsť po domově (zemi původu)	3,7%
nezájem o českou společnost	4,2%	žádné	1,1%
žádné	3,6%	jiné: "jiný vzhled", "vracejí se domů", "nemusí jít o nezájem, pouze není povědomí o tom, jak důležitá je v ČR úloha rodičů...", "izolace v komunitě/komunitou"	0,6%
jiné: "často se objevuje-přestěhování není projekt dítěte", "předchozí traumata", "strach z neznámého", "izolace v komunitě/komunitou"	2,5%	nevraživost	0,3%
agresivita	0,8%		
nevraživost	0,8%		

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Tříděním podle toho, s jakou věkovou skupinou dětí z řad cizinců respondenti pracují, bylo zjištěno, že častý pobyt v zemi původu může v určitých případech zabraňovat úspěšnému procesu integrace zejména u dětí předškolního věku a u dětí školou povinných. Dospívající mládež, doposud vyrůstající (zejména) v zemi původu, naopak může v hostitelské společnosti častěji řešit problémy spojené se steskem po domově, rodině a přátelích, a to obzvláště v případech, kdy o jejich migraci bylo rozhodnuto dalšími osobami, zpravidla rodiči. S neochotou učit se český jazyk se setkávají častěji pedagogové a další odborní pracovníci pracující se staršími dětmi ve věku 16 až 18 let, než je tomu u odborníků, kteří pracují s mladšími dětmi. Detailní přehled sestupného řazení bariér integrace tak, jak se s nimi setkali respondenti v rámci jejich odborné praxe v třídění podle vybraných skupin dětí a mládeže, obsahuje následující tabulkový přehled. Rovněž i v tomto případě byla z důvodu lepší přehlednosti každé položce přiřazena barva totožná pro všechny sledované skupiny osob.

Tabulka č. 17 **Bariéry integrace dětí-cizinců vybraných věkových skupin podle pracovních zkušeností odborných pracovníků**
(řazeno významem sestupně)

děti předškolního věku (N=80)	děti školou povinné (N=140)	děti ve věku 16 až 18 let (N=58)
nedostatečná znalost českého jazyka	nedostatečná znalost českého jazyka	nedostatečná znalost českého jazyka
nedostatečné vazby s českými vrstevníky	nedostatečná podpora ze strany rodičů	nedostatečné vazby s českými vrstevníky
nedostatečná podpora ze strany rodičů	nedostatečné vazby s českými vrstevníky	uzavřenost
neznalost "jak to v českých školách chodí"	uzavřenost	neznalost "jak to v českých školách chodí"
uzavřenost	neznalost "jak to v českých školách chodí"	nedostatečná podpora ze strany rodičů
nedostatečné vazby s českými rodinami	stesk po domově (zemí původu)	neochota učit se český jazyk
nedůvěřivost	neochota učit se český jazyk	nedostatečné vazby s českými rodinami
neochota učit se český jazyk	nevyhovující rodinné zázemí	stesk po domově (zemí původu)
častý pobyt v zemi původu	častý pobyt v zemi původu	nedůvěřivost
stesk po domově (zemí původu)	nezájem o vzdělávání	nezájem o vzdělávání
přetíženost	nedostatečné vazby s českými rodinami	přetíženost
nevyhovující rodinné zázemí	nedůvěřivost	nevyhovující rodinné zázemí
nezájem o českou společnost	přetíženost	nezájem o českou společnost
žádné	nezájem o českou společnost	častý pobyt v zemi původu
agresivita	žádné	žádné
nevraživost	agresivita	

Respondenti měli také možnost uvést v rámci navazující otázky doplňující volnou odpověď na téma bariér integrace u dětí-cizinců a jejich rodičů. Tuto možnost využilo celkem 24 respondentů. Odborní pracovníci škol a samosprávy s bohatšími pracovními zkušenostmi s cizinci častěji akcentovali uzavřenost komunit národnostních menšin, se kterými v rámci své práce přicházejí do styku, problémy spojené s nedostatečnou znalostí českého jazyka studujících dětí a mládeže či následky zvýšené vytíženosti dětí i rodičů, což dokumentují následující citace volných odpovědí:

„Cizinci, zejména Mongolové, mají své komunity a málo k sobě pustí někoho z českých rodin.“ (školy)

„Pokud nastupují na střední školu, měli by mít základy jazyka, jinak hrozí neúspěch, i když zároveň začnou chodit na kurzy češtiny. Stává se, že jsou zde např. 2 měsíce (i méně) a začínají studovat na SŠ. Často odjíždí na delší dobu např. kvůli vyřízení dokladů, ale také aby složili zkoušky na školách (VŠ) na Ukrajině.“ (školy)

„Určité národy - Rusko, Arabské státy, Anglie apod. mají své komunity a nechtějí se tzv. podřítit českému režimu. Mnozí rodiče nechtějí používat český jazyk. Hodlají používat pouze angličtinu. Rodiče z Vietnamu a Číny - většina pracuje, a tedy žije v obchodě, nemá čas na své děti. Děti neznají ani okolí svého bydliště, nenavštěvují žádné české kulturní akce, ani kino, divadlo. Děti často jezdí do původní země, někdy jsou tam dlouhodobě (MŠ) i v průběhu roku a jazykové znalosti se tímto zhorší.“ (školy)

„Setkáváme se prakticky pouze s Ukrajinci a Vietnamci, kde hlavním rysem je uzavřenost komunity. Veškeré (moje) odpovědi na otázky jsou pouze odhady, bližší informace o komunitě nemáme, nelze tam úplně proniknout. Pokud něco řešíme na OSPOD, jsou rodiče uzavření, s úřadem nechtějí mít nic společného, bojí se. (samospráva)

„Nejedná se jen o neznalost jazyka, ale je i jiná úroveň základního vzdělání.“ (školy)

„Přetíženost na straně dětí cizinců - na základě mých zkušeností se týká např. dětí z Číny či Ruska (kromě české školy navštěvují některé děti také čínskou/ ruskou školu v odpoledních hodinách)“. (školy)

Někteří respondenti naopak vnímali kriticky spíše českou majoritu či nefunkčně nastavené podmínky ovlivňující proces integrace cizinců do majoritní společnosti:

„Česká společnost je celá značně xenofobní, je to pozůstatek totalitního režimu a to nezměníme hned... Rodiče často svůj názor přenášejí na děti, které slepě papouškují zejména negativní zkušenosti s příslušníky jiných národů. Jsme předpojatí, nedůvěřiví a cizinci u nás žijí až na výjimky v uzavřených komunitách.“ (školy)

„Pro pobyt u nás zavést povinnou výuku českého jazyka a naší kultury pro dospělé. Povinné. Závěrečná zkouška. Nikdo nechce mluvit...nepřízpůsobují se oni, ale my. To je špatně.“ (školy)

„Většina institucí nemá vypracován adekvátní přístup k cizincům. Děti-cizinci i jejich rodiče jsou odkázáni na to, aby vše zvládali samostatně. Mohou využít některých neziskových organizací, ale ty mají také jen omezené možnosti. Úřady, školy a jiné organizace nejsou připraveny komunikovat s cizinci bez znalosti českého jazyka. V první etapě, kdy by se i cizinec rád zkusil zapojit do všeho, neví

„jak a nikdo mu v tom adekvátně nepomáhá. Později, když už mluví česky, necítí potřebu se zapojovat, protože to po něm nikdo doposud nechtěl.“ (NNO)

Ačkoliv otázka nebyla zaměřena na mapování postupů vedoucích k úspěšné integraci (této oblasti se věnovalo expertní dotazování a online dotazování bylo zaměřeno zejména na problémové oblasti integrace), zaznamenány byly i pozitivní zkušenosti s integrací cizinců do majoritní společnosti a také popisy konkrétních skutečností a opatření ovlivňujících proces začleňování:

„Nemám dojem, že by děti cizinců obecně měly závažné překážky při začleňování do české společnosti. Pokud právě přijely, tak samozřejmě neznají jazyk, ale většina dětí se s jazykovou bariérou rychle vyrovnává. Pro rodiče bývá čeština mnohem větší problém.“ (školy)

„Dětem se snažíme individuálně pomáhat a včlenit je do kolektivu. Pomáháme i rodičům, spolupracujeme s tlumočníky ve firmě, kde pracují rodiče.“ (školy)

„Jistou roli hraje i přijetí cizince do kolektivu, kdy hrají roli i jeho povahové vlastnosti a zkušenosti z kolektivu předchozího.“ (školy)

5.2 Institucionální bariéry integrace cizinců

V další otázce měli respondenti možnost vybrat maximálně pět z celkem třinácti možností největších institucionálních překážek integrace dětí a jejich rodičů, s jakými se v rámci své praxe setkali. I v tomto případě byla součástí otázky možnost specifikovat také další jinou institucionální bariéru integrace těchto dvou skupin osob.

Institucionální bariéry integrace dětí-cizinců a jejich rodičů se podle hodnocení respondentů lišily. Za stěžejní institucionální bariéru integrace dětí cizinců do majoritní společnosti označili respondenti (N=304) nedostatek personálních kapacit ve školství (70,4 %). Část respondentů viděla určité překážky v nedostatečné kapacitě integračních služeb (28,0 %) a také v nedostatečné podpoře integrace ze strany státu (23,7 %). Úspěšnému začleňování dětí cizinců v určitých případech také může bránit protichůdnost určitých právních předpisů (13,2 %, viz kapitola 3. Expertní dotazování), nedostatečná podpora integrace ze strany samosprávy (12,5 %) či nedostatečná připravenost odborných služeb na práci s cizinci (11,8 %) a také nedostupnost vhodného levného (ve smyslu finančně únosného) bydlení pro rodiny cizinců s dětmi (11,8 %), nedostatky personálních kapacit na úrovni samosprávy (11,2 %) či podjatost pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců (11,2 %). Naopak, žádné institucionální bariéry v integraci dětí cizinců do majoritní společnosti nereflektovalo necelých deset procent respondentů, kteří na tuto otázku relevantně odpověděli.

Na straně rodičů respondenti (N=186) vnímali nekritičtěji nedostatečnost personálních kapacit v integračních službách (36,0 %). Respondenti jako významnější bariéry v tomto případě vnímali nedostatečnou podporu integrace cizinců spíše ze strany státu (29,1 %) a samosprávy (20,1 %), nedostatek personálních kapacit ve školství (28,6 %) a na úrovni samosprávy (24,3 %). Integraci cizinců-rodičů by také mohly negativně ovlivňovat i nevhodné bytové podmínky rodin cizinců (22,2 %) či protichůdnost určitých právních předpisů (21,7 %, viz výše v textu). Část respondentů se také obávala nedostatečné připravenosti odborných služeb na práci s rodiči-cizinci (16,9 %) a jisté podjatosti pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců (14,3 %). Naopak, žádné institucionální bariéry v integraci rodičů-cizinců neuvedlo necelých čtrnáct procent respondentů, kteří na tuto otázku uvedli konkrétní odpověď.

Tabulka č. 18 Přehled institucionálních bariér integrace dětí-cizinců a jejich rodičů

Institucionální bariéry integrace			
u dětí	N=304	u rodičů	N=189
nedostatečné personální kapacity ve školství	70,4%	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	36,0%
nedostatečné personální kapacity v integračních službách	28,0%	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	29,1%
nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	23,7%	nedostatečné personální kapacity ve školství	28,6%
protichůdnost právních předpisů ČR	13,2%	nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	24,3%
nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy	12,5%	nedostupnost levného vhodného bydlení pro rodiny cizinců	22,2%
nepřipravenost odborných služeb na práci s cizinci	11,8%	protichůdnost právních předpisů ČR	21,7%
nedostupnost levného vhodného bydlení pro rodiny cizinců	11,8%	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy	20,1%
nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	11,2%	nepřipravenost odborných služeb na práci s cizinci	16,9%
podjatost pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců	11,2%	podjatost pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců	14,3%
žádné	9,5%	žádné	13,8%
neochota kompetentních pracovníků vůči cizincům	4,9%	nedostupnost zdravotní péče	7,4%
nedostupnost zdravotní péče	4,6%	neochota kompetentních pracovníků vůči cizincům	5,8%
jiné: "chybí státní instituce zajišťující jazykovou přípravu před nástupem dítěte do školy", "nepřehlednost nabídky spolupráce", "neochota učitelů zařadit žáka do povinného vzdělávání", "je to více práce", "administrativní náročnost, dlouhá časová prodávka", "neochota pomoci např. při přestupu ze školy na školu (ze ZŠ na víceleté gymnázium)", "povinnost školy přijmout cizince hned prvního dne po příjezdu do školy i bez znalosti jazyka cizince", "učitel nemá při 30 žácích prostor více se věnovat cizinci, který nezvládá látku", "pracovníkům ve školství chybí informace o vzdělávacích systémech, ze kterých přijíždějí a dochází k omylům v komunikaci", "chybí přehled možností finanční podpory např. pro cizojazyčné učebnice, učitele češtiny ve městě", "dítě, které neumí česky, by na alespoň 2 měsíce mělo dostat asistenta - ve škole je jinak utopené"	5,6%	jiné: "často dostávají dávky, na které Češi nedosáhnou", "podjatost, občas xenofobie", "povinná výuka našeho jazyka a kultury, "při nezvládnutí zkoušky, neuroznit pobyt", "potřeba povinného jazykového vzdělávání", "chybí tlumočníci, odborné služby nemají školení pro práci s cizinci", "škola, vedení školy, či učitelé nejsou dostatečně ochotni pracovat s celou rodinou žáka cizince", "ěla by být vyžadována zkouška z ČJ, pokud dítě navštěvuje českou školu, rodiče téměř ve všech případech vůbec nerozumí", "nepřipravené koncepce, pomůcky, finanční neprůhlednost", "dlouhá doba k vyřizování nutných dokladů a tím znemožnění zařazení do pracovního procesu", "někteří pracovníci na úřadech neumí jednat s cizinci (nesnaží se mluvit pomalu a srozumitelně, jednájí s lidmi s despektem, neuvádí jasné informace)"	5,3%

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Nedostatečné personální kapacity představovaly hlavní institucionální bariéru ve všech mapovaných krajích, a to zejména v kraji Hlavní město Praha a v Jihočeském kraji, méně již Karlovarském a Libereckém kraji. Pravděpodobně i vzhledem k výrazně rozdílnému zastoupení populace cizinců v mapovaných krajích, byly zjištěny i regionální rozdíly v dalších hlavních institucionálních bariérách dětí-cizinců do majoritní společnosti - konkrétněji viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 19 Institucionální bariéry integrace dětí-cizinců do majoritní společnosti ČR podle hodnocení respondentů (řazeno sestupně)

Praha		Jihočeský kraj	Karlovarský kraj
nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství
nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nepřipravenost odborných služeb na práci s dětmi	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu
nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy
protichůdnost, resp. nejasnost právních předpisů ČR	podjatost pedagogických pracovníků vůči dětem cizinců	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	nedostatečné personální kapacity v integračních službách
nedostupnost levného bydlení pro rodiny cizinců		nedostupnost levného bydlení pro rodiny cizinců	nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy
Liberecký kraj		Jihomoravský kraj	Ústecký kraj
nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity ve školství
nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity v integračních službách
nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu
nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy	nedostupnost levného bydlení pro rodiny cizinců	nedostupnost levného bydlení pro rodiny cizinců	nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy
Plzeňský kraj			
	nedostatečné personální kapacity ve školství		
	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu		
	nedostatečné personální kapacity v integračních službách		
	nedostupnost levného bydlení pro rodiny cizinců		

Pro dokreslení výše uvedených zjištění jsou níže v textu uvedeny vybrané výroky respondentů z jednotlivých typů mapovaných organizací:

„Není vždy, ale bohužel se vyskytuje často, včetně diskriminace a xenofobie (šolské odbory).“ (NNO)

„Pracovníkům ve školství chybí informace o vzdělávacích systémech, ze kterých přijíždějí a dochází k omylům v komunikaci.“ (samospráva)

„S tvrzením "on tomu stejně nerozumí" a "budu mít práci navíc" jsem se setkala několikrát.“ (státní správa)

„...speciální příprava pro výuku českého jazyka a poznání pravidel české společnosti, pomoc při řešení dokladů...“ (školy)

„Bylo by dobré, kdyby žáci-cizinci prošli intenzivním kurzem češtiny pro cizince např. 2 měsíce, potom byli teprve zařazeni do běžných tříd. Chybí specifikace osnov češtiny jako druhého jazyka, chybí systém v pomoci, spolupráce s PPP, nedostatečná pomoc při přijetí na SŠ.“ (školy)

„Cizinec přijde s tím, že chce potvrzení, že ho škola přijme a potom může vyřizovat úřední záležitosti. Protože neumí český jazyk, škola ho nemůže přijmout. Jde o začarovaný kruh. Pokud zná češtinu alespoň částečně, nebývá s integrací problém.“ (školy)

„Vyšetření cizince v PPP není možné bez jeho znalosti ČJ, často není důvodem zaostávání SPU, ale pouhá neznalost vyučovacího jazyka (= nutná úprava vzdělávacího plánu).“ (školy)

Významnost institucionálních bariér integrace rodičů-cizinců se v mapovaných krajích lišila. K odstranění institucionálních bariér integrace cizinců pečujících o děti by podle pražských odborníků pomohlo personální navýšení kapacit v integračních službách, na úrovni samosprávy a také ve školství. Pravděpodobně vzhledem na zastoupení cizinců na území Hlavního města Prahy se zde častěji objevují problémy spojené s nastavením určitých právních předpisů ČR, tato oblast by si proto vyžadovala profesionální detailní analýzu s formulací následných doporučení. Odborníci Jihočeského kraje akcentovali nedostatečné personální kapacity zejména ve školství, dále na úrovni samosprávy a v integračních službách a také nedostatečnou podporu integrace cizinců ze strany samosprávy. Respondenti Karlovarského kraje vnímali jako zásadní překážku v začleňování rodičů-cizinců do majoritní společnosti nedostatečnou podporu integrace cizinců ze strany státu, obávali se také nepřipravenosti odborných služeb na práci s cizinci a nedostatečných personálních kapacit ve školství a v integračních službách. V Libereckém kraji vyvstal v souvislosti s řešením oblasti integrace cizinců pečujících o dítě problém nedostupného finančně únosného a zároveň vhodného bydlení pro rodiny cizinců spojený s přesvědčením o nedostačující podpoře integrace cizinců ze strany samosprávy. I v tomto kraji byly konstatovány nedostatečné personální kapacity ve školství a v integračních službách. V Jihomoravském kraji respondenti konstatovali nedostatečné personální kapacity v integračních službách, ve školství a také na úrovni samosprávy a nedostupnost vhodného a finančně únosného bydlení. Institucionální bariéry cizinců pečujících o dítě v Ústeckém kraji způsobují dle mínění odborných pracovníků zejména nedostatečné personální kapacity v integračních službách a ve školství a také nedostatečná podpora jak ze strany samosprávy, tak ze strany státu. V Plzeňském kraji brání dle respondentů úspěšnému procesu integrace cizinců a jejich rodin zejména nedostatečná podpora ze strany státu, nevyhovující personální kapacity

v integračních službách a také nedostatek finančně přístupného bydlení a problémy vyplývající z nastavení určitých právních předpisů ČR. Následující tabulkový výčet uvádí přehled čtyř nejčastěji uváděných překážek začleňování rodičů-cizinců v jednotlivých krajích.

Tabulka č. 20 **Institucionální bariéry integrace rodičů-cizinců do majoritní společnosti ČR podle hodnocení respondentů**
(řazeno sestupně)

Hlavní město Praha	Jihočeský kraj	Karlovarský kraj
nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu
nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	nepřípravenost odborných služeb na práci s cizinci
nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity ve školství
protichůdnost právních předpisů ČR	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy	nedostatečné personální kapacity v integračních službách
Liberecký kraj	Jihomoravský kraj	Ústecký kraj
nedostupnost levného vhodného bydlení pro rodiny cizinců	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity v integračních službách
nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy	nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany samosprávy
nedostatečné personální kapacity ve školství	nedostupnost levného vhodného bydlení pro rodiny cizinců	nedostatečné personální kapacity ve školství
nedostatečné personální kapacity v integračních službách	nedostatečné personální kapacity na úrovni samosprávy	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu
	Plzeňský kraj	
	nedostatečná podpora integrace cizinců ze strany státu	
	nedostatečné personální kapacity v integračních službách	
	nedostupnost levného vhodného bydlení pro rodiny cizinců	
	protichůdnost, resp. nejasnost právních předpisů ČR	

I v případě identifikace institucionálních bariér cizinců pečujících o dítě měli respondenti možnost uvést vlastní komentář k mapované otázce. Tuto možnost využilo celkem 22 respondentů. Zazněly např. následující odpovědi:

„Domnívám se, že v oblasti integrace mají cizinci ze strany České republiky velmi dobře nastavené služby pro integraci. Vždy se jedná o jednotlivý přístup jak ze strany cizince, tak ze strany státní, soukromé sféry.“ (státní správa)

„Veškeré instituce, kam s klienty docházím, jsou dle mé zkušenosti velmi vstřícné (školy, úřady práce apod.) a snaží se pomoci. Nedělají rozdíly. Největší bariérou je vždy jazyk, zde je na cizinci, aby se začal učit.“ (státní správa)

„Je málo učitelů i pro běžné třídy-žáky. Domnívám se, že jsou nyní peníze na integraci cizinců a podpora ze strany státu, Magistrátu hl. města Prahy, je nyní patrná. Co je problém, je komplikovanost při získávání dotací na žáky, kteří mají potřebu podpůrných opatření (včetně cizinců). Je zaveden dobrý systém výkaznictví - proč tento systém nevyužít efektivněji. Pedagogičtí pracovníci jsou zahlceni vyplňováním žádostí o dotace, individuálních plánů apod. Vykázat cizince a dostat na základě výkazu dotace, které škola dokáže efektivně využít. Dát větší pravomoc ředitelům škol - oni dokáží efektivně vynaložit peníze. Stručně: snížit byrokracii, poslat peníze školám a nechat rozdělení peněz v kompetenci škol.“ (školy)

„Nedostatek podpory pro učitele - školení, která jsou připravená, jsou nedostatečná, učitelé potřebují praktické náměty pro práci s dětmi s OMJ, rady logopedů a lidí, kteří mají s prací s těmito dětmi zkušenosti. Místo toho jsou školení většinou pojata velmi obecně.“ (školy)

„Nepružnost a neschopnost MŠMT. Cizinci jsou tady dvacet let a teď "vyplňujeme" dotazník? Trošku se bojím co z tohoto dotazníku "vypadne", možná další dokument, tabulka vykazování, tedy další administrativní práce pro učitele, který pak nemá čas na to nejdůležitější, tedy přímou práci s dětmi. Totální nespolupráce nejvyšších státních úřadů s článkem nejnižším - s pedagogickými pracovníky. Úsměvné je, že Hl. město Praha vydalo teprve letos v prosinci "desatero" - tedy manuál pro práci s dětmi s OMJ. To je asi špatný vtip. Každého průměrně inteligentního člověka napadne, že dítě, které přišlo ve 12 letech z ciziny a neumí vůbec česky, potřebuje intenzivní minimálně 1/2 roční výuku pouze českého jazyka a je zbytečné, aby sedělo v hodinách dějepisu, fyziky, nebo druhého cizího jazyka....“ (školy)

„Pedagogové by měli mít supervize, školení interkulturních kompetencí (zbavit se předsudků a nevhodných postojů), více nástrojů k adekvátní integraci cizinců. Na škole by mohl být koordinátor cizinců, který by uměl komunikovat i s rodiči. Instituce by měly být připraveny poskytovat rovnocennou pomoc cizincům - tedy mít k dispozici tlumočníka.“ (NNO)

„Pokud do země přicestují cizinci, měli by být nejprve po určitou dobu shromážděni, aby se seznámili s naší kulturou a jazykem a teprve potom jim umožnit volný pohyb po republice.“ (školy)

„Pro děti cizinců je velmi obtížné uspět u jednotných přijímacích zkoušek z českého jazyka, ale i z matematiky, protože předpokladem úspěchu u obou zkoušek je vynikající porozumění českému jazyku, o gramatických pravidlech nemluvě. Přejde-li do ČR dítě dejme tomu do 7., 8. nebo 9. ročníku ZŠ, nemá získané vzdělání ve škole mimo území české republiky, tudíž nemůže být osvobozeno z jednotné přijímací zkoušky z ČJ podle § 20 ŠZ, ale zároveň má téměř nulovou šanci znalost vyučovacího jazyka dohnat na potřebnou úroveň, čímž je mu jen z jazykových důvodů znemožněno studovat maturitní obor. Podobně úprava

podmínek konání maturitní zkoušky se netýká cizinců, resp. osob spadajících do kategorie "jiné životní podmínky-odlišné kulturní prostředí", mají prodloužený pouze čas a mají k dispozici slovník, ale nemají možnost tolerance specifické chybovosti v písemném projevu - písemný projev je pro cizince i po mnoha letech pobytu u nás problematický (navzdory ústní znalosti češtiny) - v uplatňování diakritiky, měkčení, pravopisných pravidel, slovosledu, tvarosloví. Všechny tyto symptomy jsou přitom tolerovány u osob s narušenou komunikační schopností a u žáků s poruchami učení, u nichž je prognóza zlepšení v těchto oblastech v důsledku zdravotního postižení horší. Bude-li stát cizincům klást takovéto překážky v dosažení středního vzdělání s maturitou, budou se integrovat hůře a budou se obtížněji prosazovat na trhu práce se všemi negativními důsledky, které to může pro společnost mít." (státní správa)

„Před sedmi a více lety byl žák bez znalosti českého jazyka ve škole velkým problémem. Na jeho doučování ve škole nebyly účelově vázané finance, mimoškolní vzdělávací instituce a agentury měly také finanční nároky, které rodiny nebyly schopny zajistit, a v neposlední řadě chyběla metodická podpora učitelů a učebnice pro cizince. Pomáhaly nám PPP a učebnice pro dyslektiky a dysfatie. V průběhu let došlo k výraznému zlepšení všech těchto služeb, které jsou i dostatečně finančně zajištěny, mnohdy výrazně nadstandardně ve srovnání s potřebami ostatních žáků."(školy)

Lze předpokládat, že heterogenita významu institucionálních bariér integrace dětí-cizinců a jejich rodičů do majoritní společnosti na regionální úrovni souvisí jak s krajskými disproporcemi zastoupení cizinců ve společnosti, tak s regionálními specifiky institucionálního, personálního a organizačního zajištění oblastí zasahujících do problematiky života cizinců v majoritní společnosti a jejich integrace. Každopádně je ovšem nutno konstatovat, že zvyšující se počet dětí cizinců v českých školách vyvolává v mapovaných krajích potřebu řešení personálních kapacit ve školství, a to nejen v počtu, ale i v odborných dovednostech. Za potřebu řešení personálních kapacit ve školství se vyslovila většina odborníků dotazovaných organizací, tj. škol, samosprávy, státní správy i NNO.

Zajímavým zjištěním bylo, že nedostatečné personální kapacity v integračních službách akcentovali ve zvýšené míře zejména odborníci samosprávy všech mapovaných krajů (cca 3/4 : 1/4 odborných pracovníků škol a státní správy). Na nepřipravenost odborných služeb na práci s cizinci zase upozorňovali spíše odborní pracovníci škol (cca desetina z nich, státní správy (cca pětina) a NNO (polovina), nikoliv však pracovníci samosprávy (pouze jeden respondent).

Nedostatečné personální kapacity ve školství byly identifikovány jako stěžejní institucionální bariéra integrace jak dětí předškolního věku, tak školou povinných dětí i dětí ve věku 16 až 18 let. Problémy s finančně únosným bydlením by mohly představovat hrozbu úspěšné integrace zejména pro malé děti předškolního a školního věku. Odborní pracovníci přímo pracující s dětmi se vyslovili i pro potřebu řešení personálních kapacit v integračních službách a výraznější podpoře ze strany státu.

5.3 Bariéry integrace ze strany majority

V posledním bloku věnovaném mapování tří vybraných forem bariér integrace byla pozornost respondentů zaměřena na identifikování bariér začleňování cizinců do majoritní společnosti, které se mohou vyskytovat na straně majoritní populace, a to jak na straně českých dětí, tak na straně dospělých Čechů.

Jak již bylo zmíněno výše, jedním ze stěžejních prostředí ovlivňujících průběh integrace a její úspěšnost u dětí, je prostředí ve kterém probíhají interakce mezi českými vrstevníky a dětmi-cizinci. Děti spolu interagují zejména ve třídních kolektivech a ve formálních či neformálních kolektivech vrstevníků spojených s mimoškolními aktivitami dětí. V těchto kolektivech děti nejenom komunikují mezi sebou, sdělují si svá poznání, upozornění, přání, výhrady, dotazy atd., ale také zároveň (což je nesmírně důležité) přijímají od svého okolí vrstevníků a zúčastněných autorit různá sdělení, informace, poznatky, upozornění, pochvaly, výhrady a všechna ostatní komunikační sdělení.

V případě, že je komunikaci vrstevníků a zúčastněných autorit jakkoliv zabráněno nebo je limitována, dochází nejenom k omezení komunikace v těchto kolektivech, ale vytváří se prostor pro vznik různých - někdy až nežádoucích - komunikačních šumů či nedorozumění. Tato tvrzení podporují i zjištění rozboru odpovědí respondentů, kteří za největší bariéru (podpory) integrace dětí-cizinců na straně českých dětí (N=358) určili právě jazykovou bariéru (68,2 %). Proces integrace může být také ovlivněn kulturními odlišnostmi (54,2 %), jejichž vnímání ze strany majority může být ovlivněno jak jazykovou bariérou, tak i vlivem předsudků (33,2 %) či přebíráním vlivů z rodiny (33,0 %). Část z výše uvedených skutečností může být do jisté míry spjata i s neznalostí (25,4 %) záležitostí spojených s cizinci. Další skutečností potencionálně ovlivňující proces integrace u dětí je vliv médií na jejich vrstevníky, který se může sekundárně projevat i v předsudcích dětí (nejen z majority), a také ovlivňovat dospělé jedince v rámci rodin, ve kterých děti vyrůstají a přebírají společenské a kulturní hodnoty a normy. Zejména komunikaci a vzájemným interakcím mezi dětmi může zabraňovat také případná zvýšená uzavřenost (12,8 %). Neblaze se může projevit i negativní vliv českých vrstevníků (9,5 %). Překážky v integraci dětí-cizinců mohou na straně českých dětí způsobovat také strach, ekonomické rozdíly rodin, neochota k pomoci či nevraživost. V krajních případech se může u českých dětí vyskytovat i agresivita. Žádné bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti u českých dětí neshledalo 8,4 % respondentů odpovídajících na danou otázku.

Dle mínění respondentů (N=327) stěžejní bariérou integrace ze strany dospělé majority je jazyková bariéra (61,2 %) a kulturní odlišnosti (51,1 %). Dle respondentů se cizinci ve vztahu s majoritou mohou setkávat také s předsudky (47,4 %), nedůvěřivostí Čechů (36,7 %). Postoje majority může podporovat nejen informační činnost médií (30,0 %), ale i osobní neznalost problematiky (28,7 %). Strach (17,4 %) z neznámého nebo naopak známého může rovněž sehrávat jistou roli v interakcích majority s cizinci a v určitých případech může napomáhat i nárůstu jak uzavřenosti Čechů (15,9 %), tak jejich neochotě pomáhat (11,6 %) či pocitu nevraživosti (10,4 %). Problémy s porozuměním v komunikaci s cizinci ovšem mohou ovlivňovat výše uvedené bariéry integrace, jakými jsou například nevraživost, předsudky, vliv médií a nedůvěřivost majority vůči cizincům. Jak je patrné z níže uvedeného tabulkového přehledu, u dospělé české populace lze ve vztahu k cizincům předpokládat spíše snížený vliv vrstevníků (5,8 %) a rodiny (4,0 %). I v případě dospělé české populace je agresivita zmiňována pouze ojediněle (1,8 %). Naopak, 2,4 % respondentů na straně dospělé české populace neuvedlo žádné bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti.

5. Bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR

Tabulka č. 21 **Bariéry integrace cizinců ze strany českých dětí a dospělých Čechů**

překážky integrace cizinců			
ze strany českých dětí	N=358	ze strany dospělých Čechů	N=327
jazyková bariéra	68,2 %	jazyková bariéra	61,2 %
kulturní odlišnosti	54,2 %	kulturní odlišnosti	51,1 %
předsudky	33,2 %	předsudky	47,4 %
vliv rodiny	33,0 %	nedůvěřivost	36,7 %
neznalost	25,4 %	vliv médií	30,0 %
nedůvěřivost	15,6 %	neznalost	28,7 %
vliv médií	15,1 %	strach	17,4 %
uzavřenost	12,8 %	uzavřenost	15,9 %
vliv českých vrstevníků	9,5 %	neochota pomoci	11,6 %
žádné	8,4 %	nevraživost	10,4 %
strach	7,5 %	ekonomické rozdíly	10,4 %
ekonomické rozdíly	7,3 %	vliv českých vrstevníků	5,8 %
neochota pomoci	4,5 %	vliv rodiny	4,0 %
nevraživost	2,8 %	žádné	2,4 %
agresivita	0,8 %	agresivita	1,8 %
jiné: „v případě větších komunit je pro cizince snazší být s vrstevníky, kterým rozumí“	0,8 %	jiné: „snižují cenu práce,“ „cizinci berou práci a snižují cenu práce“	1,2 %

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Tříděním dat podle jednotlivých krajů, při zohlednění čtyř nejčastěji uváděných bariér integrace ze strany českých dětí a českých dospělých, byly identifikovány určité strukturální rozdíly. Zatímco u českých dětí mohou v určitých případech sehrávat jistou roli v interakcích s cizinci předsudky, pravděpodobně získané vlivem rodiny a nejbližším okolím či neznalostí, u části dospělé populace mohou být tyto předsudky častěji spjaty s nedůvěřivostí a podporovány informacemi z médií. Detailněji viz následující tabulkové přehledy. Každopádně jak u dětí, tak u dospělých Čechů, může být proces integrace narušen zejména z důvodu jazykové bariéry a odlišností kultur.

Tabulka č. 22 **Bariéry integrace cizinců ze strany českých dětí podle mapovaných krajů**

Hlavní město Praha (N=110)	Jihomoravský kraj (N=60)	Ústecký kraj (N=39)	Plzeňský kraj (N=70)
jazyková bariéra	jazyková bariéra	kulturní odlišnosti	jazyková bariéra
kulturní odlišnosti	kulturní odlišnosti	jazyková bariéra	kulturní odlišnosti
vliv rodiny	předsudky	předsudky	předsudky
neznalost	neznalost	vliv rodiny	vliv rodiny
Jihočeský kraj (N=29)	Karlovarský kraj (N=37)	Liberecký kraj (N=13)	
jazyková bariéra	jazyková bariéra	jazyková bariéra	
kulturní odlišnosti	kulturní odlišnosti	předsudky	
předsudky	neznalost	kulturní odlišnosti	
vliv rodiny	vliv rodiny	vliv rodiny	

Tabulka č. 23 **Bariéry integrace cizinců ze strany dospělých podle mapovaných krajů**

Hlavní město Praha (N=104)	Jihomoravský kraj (N=55)	Ústecký kraj (N=38)	Plzeňský kraj (N=62)
jazyková bariéra	jazyková bariéra	kulturní odlišnosti	jazyková bariéra
kulturní odlišnosti	předsudky	předsudky	kulturní odlišnosti
předsudky	nedůvěřivost	jazyková bariéra	předsudky
nedůvěřivost	kulturní odlišnosti	vliv médií	nedůvěřivost
Jihočeský kraj (N=25)	Karlovarský kraj (N=31)	Liberecký kraj (N=12)	
jazyková bariéra	jazyková bariéra	jazyková bariéra	
předsudky	kulturní odlišnosti	předsudky	
nedůvěřivost	předsudky	nedůvěřivost	
kulturní odlišnosti	nedůvěřivost	kulturní odlišnosti	

Také v případě závěrečného dílu dotazníku věnovaného mapování bariér integrace cizinců na straně majority, měli respondenti možnost uvést komentář k tématu. Tuto možnost využilo jedenáct respondentů. Pro ilustraci odlišností v prezentovaných zkušenostech uvádíme následující vybrané citace:

„Největší překážkou je, že místo tohoto dotazníku a dalších zbytečností zavedte povinnou výuku našeho českého jazyka, která bude ukončena zkouškou. Možná by se někdo měl spíše ptát jak je ředitelům, učitelům.“ (školy)

„Politika a mediální masáž k uprchlické krizi situaci nepomáhá.“ (školy)

„...vysoký počet dětí ve třídách žáků se SVP.“ (školy)

„Naši žáci se vesměs snaží pomoci, cizinci se v rámci svých národností i sdružují a sami si ve studiu pomáhají.“ (školy)

„Žáci většinou nemají problém s cizinci, jsou ochotni pomáhat s výukou češtiny (spontánně), s orientací v českém prostředí, snaží se najít společné zájmy - dobrým příkladem pro ně je i vstřícný přístup učitelů k žákům-cizincům.“ (školy)

„U předškolních dětí jsem nezaznamenala žádné problémy se začleněním dětí-cizinců, děti se chovají jako dospělí, tedy když se učitelé chovají k cizincům normálně s respektem, i děti se tak chovají, a to bez rozdílu.“ (školy)

„Předsudky a negativní postoj je spíše na straně rodičů - vlivem médií, ostatních lidí z okolí apod. České děti v předškolním věku tuto nevěřivost nemají, pouze neznají odlišnosti kultury a pouze těm dětem nerozumí. Záleží hlavně na pedagozích, jak vysvětlí dětem odkud cizinec je a jak je přiblíží českým dětem. Je strašně důležitá škola!!! A v ní schopný pedagog!!!“ (školy)

„Děti jsou vůči dětským cizincům velice tolerantní, zvláště Ukrajince mají rády, jsou pro ně roztomilí, přátelští.“ (školy)

„Opět se jedná o individuální přístup. Média v dnešní době poskytují velmi zkreslený pohled na danou věc. Člověk, který se sám od sebe nezajímá o danou problematiku, nehledá odpovědi na svoje otázky, je tedy pouhým konzumentem. Jazyková bariéra a neznalost kulturních odlišností společně s nezájmem učit se nebo dozvídat se o nových věcech je proto veliký problém.“ (státní správa)

5.4 Nejčastěji řešené problémy s nezletilými dětmi cizinců a mladými dospělými cizinci

Následující blok čtyř otevřených otázek si kladl za cíl zmapovat, jaké nejčastější problémy řeší odborní pracovníci v rámci své praxe s dětmi-cizinci v předškolním věku, s dětmi školou povinnými, dále s nezletilými dětmi po ukončení povinné školní docházky a v neposlední řadě také s dospělými mladými cizinci.

Z podstaty řešené věci a vzhledem k četnosti zkušeností z praxe s dětmi-cizinci, nutně v následujících zjištěních převažují výpovědi odborných pracovníků škol. Na základě zjištěného lze v úvodu této části konstatovat, že nejčastěji uváděné problémy spojené s jednotlivými mapovanými skupinami dětí a mládeže z řad cizinců představují i nejčastěji uváděné bariéry jejich integrace do majoritní společnosti: neznalost češtiny u dítěte a rodičů dítěte a většinou blíže nespecifikovaná socio-kulturní odlišnost.⁴⁵

5.4.1 Děti v předškolním věku

Specifikaci konkrétních problémů, se kterými v rámci své praxe s dětmi-cizinci v předškolním věku nejčastěji potýkají, uvedlo celkem 59 % respondentů z mateřských škol, prvního stupně základních škol, odborů školství, sociálních odborů a jiných odborů oslovených samospráv, oslovených organizací státní správy a NNO. Jak vyplývá z následujícího tabulkového přehledu, odborní pracovníci pracující s dětmi předškolního věku se nejčastěji potýkají s jazykovou bariérou zejména na straně dětí, dále také i na straně jejich rodičů, či řeší záležitosti spojené s odlišnostmi sociokulturního prostředí, z kterého děti pocházejí. Necelých šest procent respondentů se setkalo s problémy spojenými s obtížným umístěním dětí-cizinců do mateřských škol, nebo také s nezájmem rodičů o výuku češtiny u jejich dítěte. U části těchto dětí narážejí na nedůvěřivost či neochotu začlenit se (přizpůsobit se) kolektivu ve školce. Část dětí může být zase, a to zejména z důvodu neznalosti jazyka a problémům v komunikaci a porozumění, určitou dobu zmatena a reagovat zvýšenou uzavřeností. Dále byly uváděny slabé vztahy s majoritou, nedostatečné zapojení cizinců do předškolní výchovy, neznalost systému fungování školek, vzájemné předsudky, registrace u pediatra či nejednotnost rodičů ve výchově či ve vztahu ke školce či jejím potřebám. Ojedinelé se mohou vyskytovat problémy spojené s odlišným stravováním a zvýšenými nároky na úpravu stravování, nebo s absencí základních návyků či poruchami chování dítěte, dále komplikace spojené s nedostatkem asistentů pedagogů, nedostatečnou odbornou znalostí pedagogů či problémy spojené s nezájmem rodičů o výchovu dítěte, nebo jejich pracovní vytížeností, nevyhovující finanční situací rodiny, silnou vázaností dítěte na rodiče nebo naopak důsledky rozpadu rodiny. K agresivnímu chování dochází velmi ojedinelé, a to zejména v případě zvýšené zmatenosti dítěte, jeho neúspěšného začlenění se do kolektivu, obtížné či ztížené komunikace apod.

⁴⁵ V případě detailnějšího popisu socio-kulturních odlišností byly uváděny následující skutečnosti: zvyky, hodnoty a normy chování, odlišné stolování, dodržování svátků a tradic apod.

Tabulka č. 24 **Nejčastěji řešené problémy dětí-cizinců v předškolním věku řešené v odborné praxi**

dětí v předškolním věku (N=221)			
neznalost češtiny	78,8 %	odlišné stravování	1,5 %
neznalost češtiny u rodičů	15,3 %	absence (základních) návyků	1,5 %
odlišnost sociokulturního prostředí	13,1 %	agresivita	1,5 %
obtížné umístění do MŠ	5,8 %	nedostatek asistentů	1,5 %
nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte	5,8 %	poruchy chování	0,7 %
nedůvěřivost	5,1 %	nedostatečné odborné znalosti pedagogů	0,7 %
neochota začlenit se	3,6 %	nezájem rodičů o výchovu dítěte	0,7 %
uzavřenost	3,6 %	volnočasové aktivity	0,7 %
zmatenost	2,9 %	neochota učit se česky	0,7 %
slabé vztahy s majoritou	2,9 %	absence postupné adaptace	0,7 %
nedostatečné zapojení cizinců do předškolní výchovy	2,2 %	vytíženost rodičů	0,7 %
neznalost školského systému	2,2 %	rozdělení rodiny	0,7 %
vzájemné předsudky	2,2 %	vázanost na rodiče	0,7 %
registrace u pediatra	2,2 %	špatná finanční situace rodiny	0,7 %
nejednotnost rodičů	2,2 %		

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Tříděním dat podle mapovaných krajů bylo zjištěno, že potíže s umístěním dětí-cizinců do mateřských škol uváděli respondenti z Jihomoravského, Ústeckého, Jihočeského a Libereckého kraje. Zajímavým zjištěním také byla skutečnost, že třetím nejčastějším problémem uváděným respondenty z Hlavního města Prahy byl nezájem rodičů o výuku češtiny u jejich dítěte.

Tabulka č. 25 Nejčastěji řešené problémy dětí-cizinců v předškolním věku řešené v odborné praxi v třídění podle mapovaných krajů

Hlavní město Praha (N=53)	Jihomoravský kraj (N=24)	Ústecký kraj (N=12)	Píseňský kraj (N=21)
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>
neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny
odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů	neznalost češtiny u rodičů	neznalost češtiny u rodičů
nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte	odlišnost socio-kulturního prostředí	odlišné umístění do MŠ	odlišnost socio-kulturního prostředí
neznalost češtiny u rodičů	obtěžné umístění do MŠ	znatelnost	nejednotnost rodičů
neochota začít se	registrace u pediatra		<i>jednočetné odpovědi</i>
nedůvěřivost	<i>jednočetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>	
uzavěření	odlišné stravování	nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte	nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte
absence (základních) návyků	nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte	slabé vztahy s majoritou	neznalost systému fungování školek
neznalost systému fungování školek	vzájemné předstupy	nedůvěřivost	špatná finanční situace rodiny
vzájemné předstupy	neochota začít se	nedostatek asistentů	
znatelnost	agresivita	uzavěření	
<i>jednočetné odpovědi</i>	slabé vztahy s majoritou	vázanost na rodiče	
poruchy chování	absence postupné adaptace		
nezájem rodičů o výchovu dítěte	vytíženost rodičů		
neochota učit se česky	nejednotnost rodičů		
agresivita	rozdělení rodiny		
slabé vztahy s majoritou			
nedostatek asistentů			
Karlovarský kraj (N=9)	Liberecký kraj (N=7)	Jihočeský kraj (N=11)	
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	
neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny	
odlišnost socio-kulturního prostředí	<i>jednočetné odpovědi</i>	obtěžné umístění do MŠ	
neznalost češtiny u rodičů	obtěžné umístění do MŠ	<i>jednočetné odpovědi</i>	
<i>jednočetné odpovědi</i>	nedostatečné odborné znalosti pedagogů	nedostatečné zapojení cizinců do předškolní výchovy	
odlišné stravování	nedostatečné zapojení cizinců do předškolní výchovy	slabé vztahy s majoritou	
nedostatečné zapojení cizinců do předškolní výchovy	volnočasové aktivity	nedůvěřivost	
nedůvěřivost	registrace u pediatra		

Pro detailnější vhléd do mapované problematiky uvádíme v následujícím textu konkrétní odpovědi respondentů k vybraným tématům:

- jazyková bariéra

„dyslalická výslovnost“⁴⁶ (školy)

„V počátcích je zde jazyková bariéra, tyto děti se však rychle učí, většinou se naučí česky a do kolektivu zapadnou.“ (státní správa)

„dobré zkušenosti, děti se aktivně snaží zapojit a překonat jazykovou bariéru, rodiče vyhledávají externí pomoc v soukromé výuce českého jazyka“ (školy)

„jazyková bariéra, rodiče dětí sami nezvládají český jazyk, obtížně se jim vysvětlují pravidla - školní řád“ (školy)

- obtížné umísťování do MŠ

„např. v průběhu roku, když přijedou do ČR“ (školy)

- odlišnost sociokulturního prostředí a vzdělávacích metod

„odlišnost kultury - pro některé cizince není žena-učitelka odpovídajícím partnerem k jednání“ (školy)

„děti nastupující do školky mají potíže s jídelníčkem - neochota vyjít vstříc ze strany školky, zvláště u muslimů. Personál neví, jak se situací naložit. Rozdíly v edukačních systémech - děti cizinců např. ze Sýrie již od 5 let se učí číst, psát a počítat. České školství se rodičům jeví jako málo kvalitní“ (státní správa)

„neznalostí cizinců v oblasti předškolního vzdělávání a systému českého školství, jiné představy o rozdělení odpovědnosti za výchovu a vzdělávání mezi rodinou a školou, potřebu pomoci dětem berou někteří jako ostudu a selhání rodiny“ (samospráva)

- nezájem rodičů o výuku češtiny u dítěte

„nemají základní návyky, nerozumí jim, rodina nepodpoří, protože je zde jazyková bariéra, těžko se učí česky bez podpory rodiny“ (školy)

- nedostatečné zapojení do systému předškolní výchovy

„nové ustanovení Inkluzivního zákona o povinném posledním ročníku mateřských škol - není zažité na žádné straně“ (NNO)

5.4.2 Děti školou povinné

Konkrétní problémy řešené v praxi s dětmi-cizinci navštěvujícími základní školu uvedlo celkem 54 % respondentů z prvního a druhého stupně základních škol, odborů školství, sociálních odborů a jiných odborů oslovených samospráv, oslovených organizací státní správy a NNO. V ojedinělých případech se k tématu vyjádřili

⁴⁶ Dyslalie je porucha nebo vada výslovnosti, neschopnost (dětí) tvořit správně některé hlásky, patlavost. (Akademický slovník cizích slov, 1995, str. 182)

i respondenti ze středních škol, kteří s těmito dětmi přicházejí do styku při jejich přestupu ze základní na střední školu či učiliště.

Také u této skupiny nezletilých dětí řeší odborní pracovníci zejména problémy spojené s obtížnou jazykovou komunikací, a to zejména s dítětem, které neovládá nebo ovládá češtinu pouze částečně (70,9 % respondentů), ale také rodiči dítěte, kteří češtinu neovládají (16,3 % respondentů). V praxi také u školou povinných dětí jsou řešeny záležitosti vyvstávající z odlišného sociokulturního prostředí cizinců.

Zajímavým zjištěním je skutečnost, že v pořadí čtvrtým nejčastěji zmiňovaným problémem byl u školou povinných dětí nezáměr rodičů o vzdělávání jejich dětí (7,4 %). Nezáměr rodičů o vzdělávání potomků lze vysvětlovat různým způsobem, nejčastěji byla respondenty uváděna souvislost s jejich neschopností komunikovat v češtině, nebo také s jejich vysokým pracovním vytížením, či nevyhovující ekonomickou situací rodiny, ale také v souvislosti s tím, že rodiče nevnímají vzdělání jako váženou hodnotu. V souvislosti s uvedenou skutečností, stojí za pozornost zjištění OECD týkající se přetrvávajícího rozdílu v úrovni dosaženého vzdělání dětí cizinců oproti dětem z majority. Pravděpodobnost, že děti cizinců dosáhnou nižšího vzdělání, je mimo jiné způsobena právě nižším zájmem rodičů-cizinců, aby jejich děti dosáhly vyššího vzdělání, a to protože úroveň jejich dosaženého vzdělání je obecně nižší oproti rodičům z majoritní společnosti (OECD, 2018). Zejména v případě přetrvávajících snížených schopností komunikace v češtině mohou mít děti-cizinci větší potíže v navazování a následném udržení si vzájemných vazeb s českými vrstevníky (6,4 %) a úspěšným začleněním se do třídního kolektivu či kolektivu kroužků.

V případě kumulace několika vzájemně propojených problémů, jakými mohou být např. neznalost či dlouhodobě přetrvávající omezená znalost češtiny, neochota dítěte učit se česky (3,9 %), slabá podpora rodičů v oblasti vzdělávání či jejich nezáměr o výuku češtiny u dítěte (0,5 %) nebo také nezáměr samotného dítěte o dění ve škole (2,5 %), může u některých dětí zvyšovat jejich školní neúspěšnost (4,9 %). K úspěchu ve studiu jak češtiny, tak ostatních školních předmětů dětem nepomáhá ani častá absence (3,5 %) způsobená z nezanedbatelné části cirkulační migrací do země původu i v průběhu školního roku. Obzvláště když dítě nastoupí do české školy do druhého stupně a nemluví česky a nezná školský systém (3,0 %), může se u něj projevat např. větší uzavřenost (3,4 %) a nedůvěřivost až strach (3,0 %). Část respondentů (2,5 %) uvedla také zkušenosti s tím, že u některých dětí se projevuje neochota začlenit se a přizpůsobit se podmínkám života v hostitelské společnosti. Tato neochota začlenit se může v určitých případech vycházet ze sociokulturních odlišností a vlivu rodiny či krajských uskupení, v určitých případech ale může být důsledkem obtížné až neúspěšné adaptace se dítěte v cizím prostředí. Riziko neúspěchu adaptace a přijetí dítěte cizince, které může být zatížené kumulací různých znevýhodnění - např. jazyková bariéra, odlišná úroveň vzdělání ze země původu (0,5 %), poruchy chování (0,5 %), snížený zájem rodičů o výchovu dítěte (1,5 %), rozdělení či rozpad rodiny (1,0 %) atd., viz níže uvedený tabulkový přehled, může vzrůstat při nedostatečné odborné připravenosti pedagogů (2,5 %) či jimi nedostatečně projevené empatie vůči takovému dítěti (2,0 %) nebo nepříznivé klima školy (0,5 %). Z důvodu neznalosti češtiny, a to zejména u starších dětí druhého stupně základní školy, může v určitých případech docházet k obtížnému umístění do základní školy v ČR. Bylo zjištěno, že v ojedinělých případech mohou některé školy odmítat cizince i v případě, že se jedná o jejich tzv. „spádové“ obyvatele. Problémy spojené s volbou dalšího studia (1,5 %) řeší pedagogové, popř. školní výchovní poradci zejména v případě dětí s nedostatečnou znalostí českého jazyka. Jazyková bariéra u dětí zejména vyšších ročníků základní školy (tj. třídy druhého stupně) zvyšuje tlak a nároky na pedagogy, a to obzvláště v případech, kdy je dětí cizinců s nedostatečnou znalostí češtiny ve třídě více. Část

odborných pracovníků škol vyjádřila nesouhlas se současným zařazováním dětí-cizinců do povinného vzdělávání bez ohledu na jejich jazykovou bariéru (2,0 %) a také možnosti řešení této bariéry. Děti cizinci na českých školách se také potýkají s důsledky emigrace ze země původu, a to obzvláště v případě jejich nesouhlasu s emigrací. Tyto děti pak pociťují stesk po domově (1,0 %) a čelí dopadům rozdělení jejich rodiny. U některých dětí dochází z důvodu častého stěhování ke střídání škol (0,5 %). Specifický přístup musí také odborní pracovníci (0,5 %) nejen ve školství zohledňovat u dětí bez doprovodu. V ojedinělých případech se vyskytují i děti, které se projevují špatnou pracovní morálkou (0,5 %) či agresivně (0,5 %). U některých dětí respondenti zaznamenali zvýšený tlak rodičů na jejich výkon (0,5 %), nejednotnost rodičů ve výchově (0,5 %) či zvýšenou vázanost dětí na rodiče (0,5 %). Vzácně bývají řešeny i problémy spojené se vzájemnými předsudky (0,5 %), reakcemi na odlišný vzhled dítěte (0,5 %). Sporadicky se také může vyskytnout problém při registraci u pediatra, důvody ovšem nebyly blíže specifikovány.

Tabulka č. 26 **Nejčastěji řešené problémy dětí-cizinců školou povinných v odborné praxi**

dětí školou povinné (N=203)			
neznalost češtiny	70,9 %	nedůsledná příprava do školy	1,5 %
neznalost češtiny u rodičů	16,3 %	poruchy chování	1,0 %
odlišnost socio-kulturního prostředí	15,3 %	rozdělení rodiny	1,0 %
nezájem rodičů o vzdělávání	7,4 %	stesk po domově	1,0 %
slabé vztahy s českými vrstevníky	6,4 %	plnění povinné školní docházky	1,0 %
školní neúspěšnost	4,9 %	neochota učit se i mimo vyučování	1,0 %
neochota učit se česky	3,9 %	absence (základních) návyků	0,5 %
častá absence	3,5 %	nezájem rodičů o výuku češtiny dítěte	0,5 %
uzavřenost	3,4 %	vzájemné předsudky	0,5 %
neznalost školského systému	3,0 %	zmatenost	0,5 %
nedůvěřivost/strach	3,0 %	agresivita	0,5 %
obtížné umísťování do ZŠ	2,5 %	registrace u pediatra	0,5 %
nedostatečné odborné znalosti pedagogů	2,5 %	nejednotnost u rodičů	0,5 %
neochota začlenit se	2,5 %	vázanost na rodiče	0,5 %
nezájem	2,5 %	střídání škol z důvodu častého stěhování	0,5 %
volnočasové aktivity	2,0 %	nepříznivé klima školy	0,5 %
vytíženost rodičů	2,0 %	špatná pracovní morálka	0,5 %
špatná finanční situace rodiny	2,0 %	děti bez doprovodu	0,5 %
zařazení do povinného vzdělávání bez ohledu na jazykovou bariéru	2,0 %	tlak rodičů na výkon	0,5 %
nedostatek empatie u učitelů	2,0 %	odlišný vzhled	0,5 %
nezájem rodičů o výchovu dítěte	1,5 %	úroveň vzdělávání ze země původu	0,5 %
studium po ZŠ	1,5 %		

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Nejvíce problémů řešených v souvislosti s dětmi-cizinci školou povinnými uvedli respondenti Hlavního města Prahy, Plzeňského a Jihomoravského kraje, přičemž častěji byly zmiňovány (kromě jazykové bariéry a sociokulturních odlišností) potíže žáků spojené se slabými vztahy s českými vrstevníky, nezájmem rodičů o výchovu dítěte a

školní neúspěšnost dětí. Názorová shoda dokládající nezájem rodičů o vzdělávání dítěte byla zjištěna minimálně u dvou respondentů z každého ze čtyř mapovaných krajů (Praha hlavní město, Plzeňský, Karlovarský a Ústecký kraj). Zařazování dětí do povinného vyučování bez ohledu na jeho jazykovou bariéru bylo uváděno jednotlivci ze čtyř krajů (Praha hlavní město, Plzeňský, Jihomoravský a Ústecký kraj), do této kategorie však byli zařazeni pouze respondenti explicitně uvádějící tuto skutečnost. Tuto skupinu respondentů do jisté míry doplňovali respondenti uvádějící řešení problémů jazykové bariéry u dětí, kdy dochází k tomu, že neznalost češtiny děti zásadně limituje v jejich školním prospěchu, dále také ve vztazích s ostatními spolužáky a v případě žáků devátých tříd ve výběru střední školy. Detailněji viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 27 Nejčastěji řešené problémy dětí-cizinců školou povinných řešené v odborné praxi v třídění podle mapovaných krajů (řazeno sestupně)

Hlavní město Praha (N=66) vícečetné odpovědi	Přiběžský kraj (N=37) vícečetné odpovědi	Jihomoravský kraj (N=27) vícečetné odpovědi	Karlovarský kraj (N=24) vícečetné odpovědi
neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny
odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů	odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů
neznalost češtiny u rodičů	odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů	neochota učt se česky
nezájem rodičů o vzdělávání	uzavřenost	obtížné umísťování do ZŠ	slabé vztahy s českými vstevníky
neznalost školského systému	nezájem rodičů o vzdělávání	školi neúspěšnost	nezájem rodičů o vzdělávání
slabé vztahy s českými vstevníky	neznalost odborné znalosti pedagogů	neochota učt se česky	plnění povinné školi docházky
neúvěřivost/strach	neznalost odborné znalosti pedagogů	slabé vztahy s českými vstevníky	jednočetné odpovědi
nezájem rodičů o výchovu dítěte	obtížné umísťování do ZŠ	uzavřenost	poruchy chování
neochota učt se česky	nezájem rodičů o výchovu dítěte	špatná finanční situace rodiny	nedostatečné odborné znalosti pedagogů
absence (základních) návyků	neochota učt se česky	volnočasové aktivity	volnočasové aktivity
neznájm rodičů o výuku češtiny u dítěte	slabé vztahy s českými vstevníky	neznalost školského systému	vyřizenost rodičů
vzájemné předsudky	neúvěřivost/strach	registrace u pediatra	uzavřenost
agresivita	vyřizenost rodičů	vyřizenost rodiny	rozdělení rodiny
vyřizenost rodičů	nejednotnost rodičů	rozdělení rodiny	stěhování škol z důvodu častého stěhování
neznájm rodičů	vázanost na rodě	nezájem rodičů o vzdělávání	děti bez doprovodu
uzavřenost	špatná finanční situace rodiny	studium po ZŠ	častá absence
stesk po domově	zařazení do povinného vzdělávání bez ohledu na jazykovou bariéru	zařazení do povinného vzdělávání bez zřehledu na jazykovou bariéru	tak rodičů na výjez
neochota učt se i mimo vyučování	nedostatek empatie u učitelů	nedůsledná příprava do školi	
zařazení do povinného vzdělávání bez zřehledu na jazykovou bariéru	nedostatek empatie u učitelů	častá absence	
nedostatek empatie u učitelů	častá absence		
nepriznivá klima školi	úroveň vzdělávání ze země původu		
cirkulární migrace		Liberecký kraj (N=12) vícečetné odpovědi	
neznájm	Ústecký kraj (N=18) vícečetné odpovědi	neznalost češtiny	
nedůsledná příprava do školi	neznalost češtiny	odlišnost socio-kulturního prostředí	
	odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů	
	neznalost češtiny u rodičů	slabé vztahy s českými vstevníky	
	neochota zařadit se	obtížné umísťování do ZŠ	jednočetné odpovědi
	nezájem rodičů o vzdělávání	nedostatečné odborné znalosti pedagogů	
	nedostatek empatie u učitelů	volnočasové aktivity	
	neznalost odborné znalosti pedagogů	neznalost školského systému	
	neznalost školského systému	neochota zařadit se	
	neúvěřivost/strach	studium po ZŠ	
	špatná finanční situace rodiny	cirkulární migrace	
	neochota učt se i mimo vyučování		
	zařazení do povinného vzdělávání bez zřehledu na jazykovou bariéru		
	odlišný zřehled		
Jihočeský kraj (N=19) vícečetné odpovědi			
neznalost češtiny	neznalost češtiny		
slabé vztahy s českými vstevníky	odlišnost socio-kulturního prostředí		
odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost češtiny u rodičů		
neochota zařadit se	neochota zařadit se		
poruchy chování	neznalost odborné znalosti pedagogů		
volnočasové aktivity	neznalost školského systému		
neochota učt se česky	neúvěřivost/strach		
neúvěřivost/strach	studium po ZŠ		
školi neúspěšnost	špatná pracovní morálka		
špatná pracovní morálka	cirkulární migrace		
nezájem	častá absence		

Rovněž i u této skupiny dětí uvádíme vybrané konkrétní odpovědi respondentů k vybraným tématům:

- neznalost češtiny (jazyková bariéra)

„Jazyková bariéra, neznalost českého jazyka a právního prostředí, absence státních jazykových škol (např. v krajských městech), které by zajišťovaly jazykovou přípravu dětí-cizinců před jejich nástupem do škol, zdlouhavé vyřizování žádostí o grant na bezplatnou výuku češtiny žáků - cizinců (žádost je podávána v říjnu a finance obdržíme až v červnu následujícího roku).“ (školy)

„Dítě přijde do školy a neumí česky, takže přijde-li dítě do 4. třídy., neumí česky, nezvládá učivo z českého jazyka 4. třídy., učitel mu musí vypracovat individuální plán a to dítě je přetížené doháněním učiva, frustrované z cizího prostředí, nemá kamarády, protože si nemůže popovídat. Ideální by bylo, aby cizinec nastoupil do české školy minimálně po půlročním studiu češtiny.“ (školy)

„... jazyková bariéra, děti - příslušníci ČR s OMJ - nemožnost zařadit je do rozvojového programu Bezplatná výuka českého jazyka pro cizince; způsob financování práce s cizinci...“ (školy)

- obtížné umisťování dětí do ZŠ

„... problém přijetí do ZŠ v případě, že dítě nemluví a nerozumí ČJ, snaha umístit dítě do jiné ZŠ, než je spádová, tj. předání problémů na někoho jiného.“ (státní správa)

- sociokulturní odlišnosti

„jiné priority rodiny, jiné postavení mužů - chlapců v rodině“ (školy)

„u chlapců z některých zemí nerespektování osoby vyučujícího (ženy)“ (školy)

- volnočasové aktivity

„Hodně záleží na znalosti ČJ, s tím souvisí jak vztahy s vrstevníky, tak výsledky ve škole. Velký vliv má rodina - pokud nepodporuje vzdělání, kroužky nebo jiné vztahy s českými vrstevníky, k integraci dochází v minimální míře.“ (státní správa)

- neznalost školského systému

„Rodiče dětí např. ze Sýrie mají pocit, že školní systém není dostatečně kvalitní.“ (státní správa)

- nezáměr rodičů o vzdělání jejich dětí

„Neznalost češtiny dětí a rodičů, odlišné přístupy při podpoře dítěte ve škole - ne všechny děti mají zodpovědné rodiče, kteří jim pomáhají s přípravou do školy, často to tak je pouze na dětech. Někteří rodiče chtějí po škole až příliš, aniž by sami přiložili ruku k dílu a snažili se dětem pomoci nebo je podpořit v učení se třeba tím, že se sami budou učit česky.“ (NNO)

- stesk po domově

*„U některých dětí nezáměrně učím se jazyk a vzdor, že musely s rodiči do jiné země.“
(školy)*

- školní neúspěšnost

„1. problém: povinnost výuky 2. cizího jazyka - řešení: automaticky by se navýšily hodiny ČJ (ne, že budou školy žádat o granty - nesystémové, nekonceptní, zatěžující školy, další nárůst byrokratického aparátu) 2. problém: povinnost klasifikovat - řešení: jeden rok všechny cizince neklasifikovat z naukových předmětů (D, Z, PŘ, F, Ch, SV), klasifikovat jen ČJ, M, popř. výchovy 3. problém: sdělování důležitých informací školou směrem k rodičům, nerozumí. 4. problém: nemožnost psychologického vyšetření dítěte ve školských poradenských pracovištích (vyšetření může provést jen psycholog v mateřském jazyce). (školy)

5.4.3 Nezletilé děti po ukončení povinné školní docházky

Problémy z praxe spojené s předposlední mapovanou skupinou dětí uvedlo celkem 21 % respondentů z druhého stupně základních škol, středních škol s nebo bez maturity, odborů školství, sociálních odborů a jiných odborů oslovených samospráv, oslovených organizací státní správy a NNO. V ojedinělých případech se k tématu vyjádřili i respondenti ze středních škol, kteří s těmito dětmi přicházejí do styku při jejich přestupu ze základní na střední školu či učiliště.

Pokud řeší respondenti v případě nezletilých dětí po ukončení povinné školní docházky nějaký problém, nejčastěji je to neznalost nebo nedostatečná znalost češtiny u dítěte. Právě s jazykovou bariérou bývá následně spojené obtížné umístění dítěte na střední školu či obtíže s přijímacím řízením. Odborní pracovníci dále řeší také záležitosti spojené s odlišností sociokulturního prostředí, ze kterého dítě pochází, a slabé vazby s českými vrstevníky. V případě, že dítě nastoupí do české školy spíše ve vyšších ročnících základní školy, navíc bez znalosti češtiny a kdy i rodiče češtinu neovládají, může hrozit riziko jeho tápaní z důvodu neznalosti českého školského systému a zavedených zvyklostí v hostitelské zemi. V případě, že rodiče neprojevují zájem o vzdělávání svého dítěte, ať už z důvodu jiných hodnotových preferencí či vlastní pracovní vytíženosti apod. nebo také v případě tzv. „dětí bez doprovodu“, může vzrůstat i riziko školní neúspěšnosti nebo také neochoty dítěte začlenit se do společnosti. Neochota dítěte začlenit se do majoritní společnosti může být ovšem motivována také např. vlivem rodiny. Problémy se mohou vyskytnout i v případě nedostatečné podpory ze strany školy a nedostatečné odborné znalosti pedagogů či pod tlakem (vzájemných) předsudků. Rizikovými faktory může být také projevovaný nezáměr dítěte o dění ve škole, nedostatečná příprava na vyučování, poruchy chování, v případě existence komunikační bariéry projevy strachu a nedůvěřivosti a dokonce již v tomto věku u některých dětí uváděná mimoškolní vysoká pracovní vytíženost způsobující jim zvýšenou únavu v průběhu vyučování (zejména u dětí z vietnamských rodin). Přetíženost dítěte může také vyvolat zvýšený tlak rodičů na dítě nebo „dohánění“ učiva při vyrovnávání úrovně vzdělání požadované v hostitelské zemi. Problém může vzniknout, když chybí doklad dítěte o dosaženém vzdělání nebo v případě, že dojde z nějakého důvodu ke změně či zániku pobytového oprávnění na území ČR. V porovnání s předcházejícími mapovanými skupinami dětí, u dětí opouštějících povinnou školní docházku byla častěji zmiňována neochota učit se český jazyk. Přehled nejčastěji řešených problémů u nezletilých dětí-cizinců po ukončení jejich povinné školní docházky uvádí následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 28 **Nejčastěji řešené problémy nezletilých dětí-cizinců po ukončení povinné školní docházky**

nezletilé děti po ukončení povinné školní docházky (N=80)			
neznalost češtiny	72,5 %	nezájem	2,5 %
obtížné umístění na SŠ	10,0 %	pobytová problematika	2,5 %
odlišnost sociokulturního prostředí	10,0 %	chybí doklad o ukončení dosaženého vzdělání	2,5 %
neochota učit se česky	8,8 %	nevhodný výběr SŠ	2,5 %
slabé vztahy s českými vrstevníky	7,5 %	poruchy chování	1,3 %
neznalost školského systému	5,0 %	nezájem rodičů o výchovu dítěte	1,3 %
nezájem rodičů o vzdělávání	5,0 %	nedůvěřivost/strach	1,3 %
neznalost češtiny u rodičů	3,8 %	vytíženost rodičů	1,3 %
neochota začlenit se	3,8 %	rozdělení rodiny	1,3 %
školní neúspěšnost	3,8 %	volba SŠ	1,3 %
nedostatečná podpora ze strany školy	3,8 %	děti bez doprovodu	1,3 %
tlak rodičů na výkon	3,8 %	nedůsledná příprava do školy	1,3 %
přijímací zkoušky na SŠ	3,8 %	častá absence	1,3 %
nedostatečné odborné znalosti pedagogů	2,5 %	úroveň vzdělávání ze země původu	1,3 %
volnočasové aktivity	2,5 %	mimoškolní pracovní přetíženost	1,3 %
vzájemné předsudky	2,5 %		

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Nezletilé děti-cizinci po ukončení školní docházky, v případě, že trpí jazykovou bariérou, se obtížněji umísťují na střední školy a učiliště, neznalostí jazyka při nástupu v mnohém ztrácejí, což může v určitých případech negativně ovlivnit jejich další možnosti ve vzdělávání. Náročnější pro ně bývá i přijímací řízení, přičemž vzrůstá riziko volby nevhodné střední školy či učiliště. Tuto skutečnost uváděli respondenti všech mapovaných krajů - viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 29 **Nejčastěji řešené problémy nezletilých dětí-cizinců po ukončení povinné školní docházky v třídění podle mapovaných krajů**

Jihomoravský kraj (N=21)	Ústecký kraj (N=11)	Karlovarský kraj (N=9)	Hlavní město Praha (N=10)
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>
neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny
obtížné umísťování na SŠ	obtížné umísťování na SŠ	obtížné umísťování na SŠ	přijímací zkoušky na SŠ
odlišnost sociokulturního prostředí	odlišnost sociokulturního prostředí	neochota začlenit se	<i>jednočetné odpovědi</i>
slabé vztahy s českými vrstevníky	nedostatečná podpora ze strany školy	nezájem rodičů o vzdělávání	odlišnost sociokulturního prostředí
chybí doklad o ukončení dosaženého vzdělání	<i>jednočetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>	vzájemné předsudky
<i>jednočetné odpovědi</i>	nedostatečné odborné znalosti pedagogů	neznalost češtiny u rodičů	slabé vztahy s českými vrstevníky
poruchy chování	vzájemné předsudky	neochota učit se česky	školní neúspěšnost
nezájem rodičů o výchovu dítěte	slabé vztahy s českými vrstevníky	slabé vztahy s českými vrstevníky	tlak rodičů na výkon
neochota učit se česky	nedůvěřivost/strach	vytíženost rodičů	pobyťová problematika
rozdělení rodiny	školní neúspěšnost	děti bez doprovodu	nevhodný výběr SŠ
školní neúspěšnost	úroveň vzdělávání ze země původu	tlak rodičů na výkon	
nezájem	Liberecký kraj (N=6)	Plzeňský kraj (N=17)	
mimoškolní pracovní přetíženost	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	
Jihočeský kraj (N=6)	neznalost češtiny	neznalost češtiny	
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>	odlišnost sociokulturního prostředí	
neznalost češtiny	obtížné umísťování na SŠ	neznalost školského systému	
neochota učit se česky	nedostatečné odborné znalosti pedagogů	neochota učit se česky	
<i>jednočetné odpovědi</i>	volnočasové aktivity	<i>jednočetné odpovědi</i>	
neznalost češtiny u rodičů	neznalost školského systému	neznalost češtiny u rodičů	
volnočasové aktivity	slabé vztahy s českými vrstevníky	nedostatečná podpora ze strany školy	
neochota začlenit se	nezájem rodičů o vzdělávání	nezájem	
nezájem rodičů o vzdělávání	přijímací zkoušky na SŠ	tlak rodičů na výkon	
volba SŠ	pobyťová problematika	nevhodný výběr SŠ	
nedůsledná příprava do školy			
častá absence			

Níže v textu uvádíme k vybraným tématům některé z konkrétních odpovědí respondentů o nejčastěji řešených problémech, se kterými se setkali u nezletilých dětí po ukončení školní docházky:

- neznalost češtiny (jazyková bariéra)

„Opět velmi záleží na znalosti ČJ, pokud děti cizinců přichází v tomto věku a neznají ČJ, jsou odmítány na SŠ a učilištích, dále se neučí, i když by chtěly. Nejhorší věk, kdy přijít do ČR bez znalosti ČJ. Tyto děti se většinou vůbec neintegrují, zůstávají pouze součástí své komunity.“ (státní správa)

- neochota začlenit se

„Neumí jazyk, někdy nemají zájem se učit - žijí ve své komunitě, nerespektují některé naše zvyklosti a zákony, uzavřenost v komunitě, parazitování na sociálním systému - neučí se jazyk, sedí na střední škole, stále opakují, ale potřebují sociální a zdrav. (ve smyslu sociální a zdravotní pojištění).“ (školy)

- tlak rodičů na výkon/nevhodný výběr školy

„Děti velmi často ovlivňovány rodiči ve výběru střední školy, na kterou střední školu by měly jít. Děti pak jdou na školu, která je nebaví a často jim i nejde, chybí

jím motivace, zapálení a chuť pracovat. Děti jsou pak frustrované tím, že se nedostaly na školu, na kterou chtěli jejich rodiče. Přehnané nároky rodičů, kteří se sami ani česky nedomluví. Pro děti jsou nové přijímací zkoušky velmi obtížné a vstup na střední školu frustrující, často děti trpí tím, že nároky na střední škole jsou těžší, než čekaly. Jdou se známky dolů, stává se, že děti ze sekundárního vzdělání vypadnou úplně a končí jen s dokončenou ZŠ. Je to způsobeno i téměř nulovou podporou na střední škole." (NNO)

- školní neúspěšnost

„Snížená možnost začlenění se do školského systému (učiliště, střední škola) z důvodu nižší jazykové vyspělosti, nedostatečná znalost v oblasti naukových předmětů - dějepis, zeměpis." (školy)

5.4.4 Mladí dospělí

Čtvrtou a poslední mapovanou skupinou osob, ne však nezletilých dětí, byli mladí dospělí cizinci, těsně po nabytí plnoletosti a nejčastější problémy řešené u této skupiny. Na tuto otázku odpovídali učitelé středních škol, učilišť a VOŠ, odborů školství a sociálních odborů oslovených samospráv, zástupci státní správy a NNO a také odborní pracovníci mateřských škol setkávající se s mladými rodiči-cizinci.

V rámci této skupiny mladých lidí lze rozlišit dvě základní podskupiny, a to skupinu mladých ekonomicky neaktivních dospělých⁴⁷ (tj. zejména studujících) a skupinu ekonomicky aktivních mladých dospělých (tj. zaměstnaných či nezaměstnaných). Problémy, se kterými se respondenti při této skupině mladých osob setkávali, byly zejména záležitosti spojené s jejich jazykovou bariérou. I v případě této skupiny se k jazykové bariéře kumulativně mohou přidávat další překážky či problémy, které mohou být ovlivněny i odlišným sociokulturním prostředím mladých cizinců žijících v ČR. Dále bylo respondenty uváděno, že mladí cizinci hledající si uplatnění na českém trhu práce mohou mít určité limity ve svém pracovním uplatnění, a to nejen z důvodu neznalosti češtiny, ale také z důvodu nedostatečných vazeb na členy majority, dále z důvodu obtíží spojených s nostrifikací dosaženého vzdělání v zemi původu, či z důvodu špatné orientace ve společnosti nebo mohou být tyto problémy ovlivněny i jejich špatnou pracovní morálkou.

Mladí dospělí studující cizinci, kteří jsou v České republice spíše kratší dobu a nedostatečně ovládají češtinu, mohou mít větší problémy ve studiu a v orientaci v českém školním systému středních škol a učilišť, vyšších odborných a vysokých škol a univerzit. V případě příjezdu do České republiky ve vyšším věku, mohou být jejich vazby na české vrstevníky spíše slabší a budování sítě přátel (nejen) z majority si vyžaduje nejen čas, ale i minimálně základní předpoklady: jazykové vybavení, základní síť kontaktů na známé a přátele v hostitelské zemi, zvyšování orientace ve společnosti apod. Překážky spojené s uplatněním se v hostitelské zemi se mohou zvětšovat v případě, že cizinec není ochoten učit se česky, naráží na vzájemné předsudky, nebo necítí podporu svých aktivit ze strany rodiny či blízkých osob, nebo sám nemá zájem začlenit se do majoritní společnosti. Za jistých okolností se mladí cizinci mohou cítit spíše osamoceni a pociťovat výraznější stesk po domově a širší rodině či nabývat dojmu

⁴⁷ Ekonomicky neaktivní jsou všechny osoby patnáctileté a starší, obvykle bydlící na sledovaném území, které v referenčním období nepatřily do kategorie "pracovních sil", tj. nemohou být klasifikovány jako osoby zaměstnané nebo nezaměstnané. Ukazatel je konstruován podle metodiky Eurostatu vypracované na základě doporučení Mezinárodní organizace práce (ILO). (Zdroj: ČSÚ Metodika Výběrové šetření pracovních sil https://www.czso.cz/csu/czso/zam_vspis)

své marginalizace ze společnosti. Mladí studující cizinci také v průběhu své studijní přípravy na povolání řeší vhodný výběr dalšího studia, přípravu na přijímací řízení, někteří mohou čelit tlaku rodičů na jejich výkon ve studiu. Byly zaznamenány i výpovědi odborných pracovníků o vyšší pracovní přetíženosti mladých cizinců zejména v rodinných firmách (např. u Vietnámců), kdy může docházet k přerušení či ukončení studia z důvodu finanční saturace rodinných potřeb. Někteří studenti můžou hledat možnosti dalšího uplatnění v zahraničí, a to formou pokračování ve studiu či prostřednictvím stáží. V souvislosti s touto skupinou mladých cizinců respondenti rovněž řešili poskytování kariérního poradenství (např. tvorba životopisu, orientace na trhu práce, orientace v oblasti vzdělávání a dalšího vzdělávání), dále také poradenství při hledání bydlení či řešení pobytové problematiky (zejména v případě změny pobytového statutu). Specifické poradenství či pomoc poskytují odborní pracovníci také při řešení problémů a záležitostí mladých cizinců se zdravotním postižením nebo osobám po výkonu trestu. Detailněji viz následující tabulkový přehled.

Tabulka č. 30 **Nejčastěji řešené problémy mladých dospělých cizinců**

mladí dospělí (N=67)			
neznalost češtiny	67,2 %	neochota učit se česky	1,5 %
odlišnost sociokulturního prostředí	10,4 %	nedůvěřivost/strach	1,5 %
limity uplatnění na trhu práce	9,0 %	nezájem rodičů o vzdělávání	1,5 %
neznalost školského systému	7,5 %	stesk po domově	1,5 %
neochota začlenit se	6,0 %	neochota učit se i mimo vyučování	1,5 %
slabé vztahy s českými vrstevníky	4,5 %	špatná pracovní morálka	1,5 %
pobytová problematika	4,5 %	nezájem	1,5 %
mimoškolní pracovní přetíženost	4,5 %	častá absence	1,5 %
nostrifikace vzdělání	4,5 %	tlak rodičů na výkon	1,5 %
vzájemné předsudky	3,0 %	volba správné VŠ	1,5 %
snížená orientace ve společnosti	3,0 %	nepřijetí majoritou	1,5 %
uzavřenost	3,0 %	osamocenost	1,5 %
kariérní poradenství	3,0 %	snaha pokračovat ve studiu v zahraničí	1,5 %
hledání bydlení	3,0 %	propuštění z výkonu trestu	1,5 %
nedostatečné odborné znalosti pedagogů	1,5 %	zdravotně postižené osoby	1,5 %
nezájem rodičů o výchovu dítěte	1,5 %	návaznost studia	1,5 %

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Lze předpokládat, že s rostoucím počtem mladých studujících cizinců, přetrvává i jejich poptávka (minimálně vznikne společenská potřeba) po nabytí kvalitní a pokud možno včasné orientace nejen ve vzdělávacím systému České republiky, ale také v základní a širší orientaci v rámci celé společnosti České republiky, a to zejména v krajích s vyšší koncentrací škol a studijních zařízení všech úrovní. V rámci zkoumaného souboru se konstatování snížené znalosti českého školského systému mladých cizinců vyskytlo např. u respondentů z kraje Hlavní město Praha a Plzeňského kraje. Respondenti z krajů se silnějším zastoupením vietnamských obyvatel, tj. z Jihočeského a Jihomoravského kraje, konstatovali možnost mimoškolní pracovní přetíženosti a slabších vazeb na české vrstevníky u určité skupiny mladých cizinců - viz následující tabulkový přehled, za kterým následují ukázky vybraných konkrétních

5. Bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR

odpovědí respondentů o nejčastěji řešených problémech, se kterými se setkali u mladých dospělých cizinců.

Tabulka č. 31 Nejčastěji řešené problémy mladých dospělých cizinců v třídění podle mapovaných krajů

Jihomoravský kraj (N=15)	Jihočeský kraj (N=6)	Hlavní město Praha (N=11)	Karlovarský kraj (N=6)
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>		<i>vícečetné odpovědi</i>
neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny	neznalost češtiny
limity uplatnění na trhu práce	mimoškolní pracovní přetíženosť	neznalost školského systému	<i>jednočetné odpovědi</i>
slabé vztahy s českými vrstevníky	<i>jednočetné odpovědi</i>	neochota začlenit se	stesk po domově
<i>jednočetné odpovědi</i>	neochota začlenit se	<i>jednočetné odpovědi</i>	tlak rodičů na výkon
odlišnost socio-kulturního prostředí	snížená orientace ve společnosti	odlišnost socio-kulturního prostředí	pobyťová problematika
nezájem rodičů o výchovu dítěte	uzavřenost	vzájemné předsudky	osamocenosť
neochota začlenit se	častá absence	nostrifikace vzdělání	nostrifikace vzdělání
uzavřenost	pobyťová problematika	propuštění z výkonu trestu	snaha pokračovat ve studiu v zahraničí
mimoškolní pracovní přetíženosť	kariérní poradenství	zdravotně postižené osoby	
kariérní poradenství	hledání bydlení	návaznost studia	
hledání bydlení	volba správné VŠ	Píseňský kraj (N=15)	
nepřijetí majoritou		<i>vícečetné odpovědi</i>	
nostrifikace vzdělání	Ústecký kraj (N=8)		
Liberecký kraj (N=6)	<i>vícečetné odpovědi</i>	neznalost češtiny	
<i>vícečetné odpovědi</i>	neznalost češtiny	odlišnost socio-kulturního prostředí	
neznalost češtiny	odlišnost socio-kulturního prostředí	neznalost školského systému	
<i>jednočetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>	limity uplatnění na trhu práce	
nedostatečné odborné znalosti pedagogů	vzájemné předsudky	<i>jednočetné odpovědi</i>	
snížená orientace ve společnosti	neochota učit se česky	nezájem rodičů o vzdělávání	
neochota učit se i mimo vyučování	slabé vztahy s českými vrstevníky	nezájem	
špatná pracovní morálka	nedůvěřivosť/strach		
pobyťová problematika			
limity uplatnění na trhu práce			

- neznalost češtiny (jazyková bariéra)

„Problémy se zvládnutím slohové práce, která je součástí maturitní zkoušky - v zákoně chybí možnost tolerance specifické chybovosti u této skupiny klientů.“
(státní správa)

„Neznalost nebo nízká úroveň znalosti českého jazyka, osamocenost (pobyt bez rodičů), stesk po domově.“ (školy)

- sociokulturní odlišnosti

„...mnohem menší práva dívek oproti chlapcům způsobené kulturními odlišnostmi...“ (školy)

- limity uplatnění na českém trhu práce

„...málo pracovních příležitostí pro cizince bez znalosti ČJ, chybějící kariérní poradenství, rekvalifikace, absence dlouhodobých kurzů ČJ (finanční dostupnost) ...“ (NNO)

„Pokud přicházejí do ČR jako "noví", je problém zajistit zaměstnání, nemluví česky, nemají doklady o ukončeném vzdělání v zemi původu, potom jsou dlouho na UP, nebo jsou jim nabízeny pouze pomocné a velmi špatně placené práce.“
(státní správa)

- nostrifikace vzdělání/nezájem rodičů o vzdělávání

„Záleží, kdy do ČR přijedou. Pokud nemají hotovou střední školu a přijedou do ČR, pak bývá velký problém nostrifikace a zvládnutí přijímacích zkoušek na střední školu. Pokud přijedou po střední škole a chtějí pokračovat na vysokou školu, pak bývá problém opět nostrifikace SŠ. Ne každá VŠ jí vyžaduje ihned při zápisu. Zásadní je motivace těchto dospělých, zda si chtějí hledat práci, studovat nebo využívat pomaturitního studia a užívat si. Další kapitolou je pak to, že často přijíždějí do ČR dělat chůvu svým mladším sourozencům. To se ale týká i dětí na SŠ.“ (NNO)

5.5 Skutečnosti negativně ovlivňující integraci nezletilých dětí vybraných skupin cizinců

Na předcházející otázky věnované bariérám integrace a vybraným otázkám řešeným ve vztahu k nezletilým dětem-cizincům a mladým dospělým cizincům navazovala baterie otázek zaměřená na mapování zásadních skutečností narušujících proces integrace vybraných skupin nezletilých cizinců. V rámci baterie otázek byly uvedené následující skupiny cizinců: Ukrajinci, Vietnamci, Rusové, státní příslušníci z dalších států bývalého SSSR, Číňané, Mongolové, státní příslušníci ze států Blízkého východu a státní příslušníci států Afriky. Respondenti měli možnost výběru maximálně dvou možností z celkem sedmi konkrétních možností⁴⁸, dále možnost uvedené volné odpovědi

⁴⁸ Byly uvedeny následující skutečnosti: častý opakovaný dlouhodobý pobyt v zemi původu, nedostatečná znalost českého jazyka, omezená schopnost komunikace rodičů dítěte se školou/školkou/ostatními institucemi, omezené kontakty dítěte s českými vrstevníky, časté kontakty s krajauskými vrstevníky, rozdělení rodiny z důvodu migrace, žádné z uvedených.

pro jinou/další skutečnost a také možnost uvést, že s danou skupinou nemají zkušenost či odpověď na danou otázku neuvedou.

Na základě rozboru zkušeností z praxe respondentů lze konstatovat, že nejrušivější vliv na proces integrace nezletilých dětí cizinců všech mapovaných skupin může mít zejména jejich nedostatečná znalost češtiny a omezená schopnost jejich rodičů komunikovat s institucemi (např. školou, školkou a ostatními institucemi, se kterými v hostitelské společnosti přicházejí do styku). Akcent jazykové bariéry dětí a jejich rodičů v komunikaci byl výraznější u kulturně a jazykově vzdálenějších skupin cizinců. Dopad dalších vybraných skutečností na proces integrace nezletilých dětí se již u jednotlivých mapovaných skupin lišil:

- Ukrajinci (vyjádřilo se celkem 265 respondentů)

V případě ukrajinských dětí se téměř čtvrtina respondentů domnívala, že proces integrace ukrajinských dětí může za jistých okolností výrazněji narušovat i častý a opakovaný pobyt dětí na Ukrajině a také rozdělení jejich rodiny z důvodu migrace. Pětina respondentů viděla překážku v omezených kontaktech s českými vrstevníky, cca šestina v častých kontaktech s krajanskými vrstevníky.

- Vietnamci (vyjádřilo se celkem 312 respondentů)

U části Vietnamců by mohl vážnout proces integrace také z důvodu omezených kontaktů s českými vrstevníky (cca čtvrtina respondentů) a naopak častých kontaktů s krajanskými vrstevníky (cca pětina respondentů). V menší míře může být proces integrace u této skupiny dětí ovlivněn vyšší frekvencí návratů do země původu⁴⁹ nebo rozdělením rodiny z důvodu migrace (cca desetina respondentů).

- Rusové (vyjádřilo se celkem 199 respondentů)

U ruských dětí může být proces začleňování do majoritní společnosti ztížen omezenými kontakty s českými vrstevníky (více než čtvrtina respondentů), méně však již kontakty s krajanskými vrstevníky (cca šestina respondentů) či rozpadem rodiny z důvodu migrace (méně než osmina respondentů).

- další bývalé státy SSSR (vyjádřilo se celkem 159 respondentů)

V případě této variabilní skupiny lze konstatovat, že cca pětina respondentů uvedla, že proces integrace by mohl být brzděn omezenými kontakty s českými vrstevníky či rozdělením rodiny z důvodu migrace. Pravděpodobně zejména vzhledem k zeměpisným vzdálenostem a finančním nárokům na cestování a také menšímu zastoupení cizinců této skupiny v ČR, opakovaný častý pobyt v zemi původu a časté kontakty s krajanskými vrstevníky mohou narušovat proces integrace dětí této skupiny méně často, než to bylo konstatováno u výše uvedených skupin.

- Číňané a Mongolové (vyjádřilo se celkem 111 a 112 respondentů)

Proces integrace čínských a mongolských dětí může být narušován také z důvodu omezených kontaktů s českými vrstevníky (cca čtvrtina respondentů), v menší míře již z důvodu rozpadem rodiny či častého pobytu v zemi původu.

- státy Blízkého východu a státy Afriky (vyjádřilo se celkem 119 a 75 respondentů)

Rovněž tato variabilní skupina nezletilých dětí může být při začleňování do společnosti ovlivněna omezenými kontakty s českými vrstevníky (necelá čtvrtina respondentů),

⁴⁹ U některých vietnamských dětí může být proces integrace ztížen spíše délkou pobytu v zemi původu, a to zejména z důvodu za účelem získání sociokulturních návyků země původu a zajištění sociálních vazeb s širší rodinou.

5. Bariéry integrace cizinců do majoritní společnosti ČR

méně již neúplností rodiny z důvodu migrace, častými krajanskými vazbami nebo častými opakovanými pobyty v zemi původu.

Tabulka č. 32 **Skutečnosti ovlivňující integraci nezletilých dětí vybraných skupin cizinců podle zkušeností z praxe respondentů**

Ukrajinci (N=265)		Vietnamci (N=312)	
nedostatečná znalost češtiny	65,7%	nedostatečná znalost češtiny	79,2%
omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	52,8%	omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	76,6%
častý opakovaný pobyt v zemi původu	24,2%	omezené kontakty s českými vrstevníky	24,4%
rozdělení rodiny z důvodu migrace	22,6%	časté kontakty s krajanskými vrstevníky	20,8%
omezené kontakty s českými vrstevníky	20,0%	častý opakovaný pobyt v zemi původu	11,5%
časté kontakty s krajanskými vrstevníky	15,8%	rozdělení rodiny z důvodu migrace	8,7%
Rusové (N=199)		další bývalé státy SSSR (N=159)	
nedostatečná znalost češtiny	67,8%	nedostatečná znalost češtiny	74,4%
omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	47,2%	omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	53,0%
omezené kontakty s českými vrstevníky	26,1%	omezené kontakty s českými vrstevníky	20,1%
časté kontakty s krajanskými vrstevníky	17,6%	rozdělení rodiny z důvodu migrace	17,1%
častý opakovaný pobyt v zemi původu	17,1%	častý opakovaný pobyt v zemi původu	12,8%
rozdělení rodiny z důvodu migrace	13,1%	časté kontakty s krajanskými vrstevníky	9,1%
Číňané (N=111)		Mongolové (N=112)	
nedostatečná znalost češtiny	83,8%	nedostatečná znalost češtiny	81,4%
omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	73,0%	omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	73,5%
omezené kontakty s českými vrstevníky	21,6%	omezené kontakty s českými vrstevníky	25,7%
časté kontakty s krajanskými vrstevníky	9,9%	časté kontakty s krajanskými vrstevníky	11,5%
rozdělení rodiny z důvodu migrace	7,2%	rozdělení rodiny z důvodu migrace	6,2%
častý opakovaný pobyt v zemi původu	6,3%	častý opakovaný pobyt v zemi původu	4,4%
státy Blízkého východu (N=119)		státy Afriky (N=75)	
nedostatečná znalost češtiny	83,5%	nedostatečná znalost češtiny	85,7%
omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	72,7%	omezená schopnost rodičů komunikovat s institucemi	75,3%
omezené kontakty s českými vrstevníky	22,3%	omezené kontakty s českými vrstevníky	13,0%
rozdělení rodiny z důvodu migrace	9,1%	rozdělení rodiny z důvodu migrace	10,4%
časté kontakty s krajanskými vrstevníky	6,6%	časté kontakty s krajanskými vrstevníky	5,2%
častý opakovaný pobyt v zemi původu	3,3%	častý opakovaný pobyt v zemi původu	2,6%

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Uvedení volné odpovědi využili celkem pouze čtyři respondenti. V rámci možností „jiná/další odpověď“ zazněly následující individuální odpovědi:

- odpověď jednoho respondenta ke všem mapovaným skupinám dětí cizinců: „*problém je na naší straně - odmítání cizinců*“ (samospráva)
- k Vietnamcům: „*parazitování na sociálním systému*“ (školy)
- k Rusům: „*převažuje národní hrdost, nechtějí přijmout česká pravidla*“ (školy)
- k státním příslušníkům dalších států bývalého SSSR: „*negativní vliv rodičů*“ (školy)

6. Návrhy opatření pro další vývoj integrace nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců

V závěrečné části dotazníku byli odborní pracovníci škol, samosprávy, státní správy a NNO vyzváni k zamyšlení se nad návrhy vhodných opatření určených pro další vývoj začleňování nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců do majoritní společnosti ČR. Rozborem získaných odpovědí bylo zjištěno, že většina navržených opatření či doporučení odborných pracovníků škol, samosprávy, státní správy a NNO všech mapovaných krajů se klonila ke kvalitnímu a včasnému zajištění zlepšení jazykové vybavenosti a znalosti češtiny u cizinců žijících na území České republiky. Již z podstaty zaměření výzkumu na nezletilé děti cizinců, se tato opatření v převážné většině týkala nezletilých dětí a mladých cizinců. Zazněly také ale i důrazné názory na opatření akcentující zajištění intenzivní a kontinuální výuky češtiny u rodičů-cizinců, či dokonce celých rodin, zejména formou intenzivních, vzájemně navazujících jazykových kurzů češtiny. Rozšířit a prohloubit by se rovněž měla spolupráce s rodiči/rodinami cizinců. Důležitost jazykové průpravy v češtině a její systémové zajištění rezonovalo u všech typů oslovených organizací, tj. u škol, samosprávy, státní správy a NNO. Ve všech mapovaných krajích odborníci škol, samosprávy, státní správy a NNO, věnující se v rámci své pracovní činnosti oblasti integrace cizinců, důrazně vyslovili požadavek hledání a ustanovení vhodného systémového řešení financování výuky českého jazyka a její odborné a personální zajištění. Navrhovaná opatření reagují na současnou situaci ve výuce českého jazyka u cizinců, kdy převládá nejednotnost nejen postupů, jak cizince češtinu učit, ale také kdo a s jakou odborností tuto výuku a za jakých podmínek zajišťuje či má zajišťovat.⁵⁰

⁵⁰ Pro ilustraci uvedeného uvádíme zjištění dotazování, kde více než polovina odborných pracovníků škol uvedla, že výuka češtiny jako druhého jazyka na jejich škole není zajišťována, cca třetina respondentů ze škol uvedla, že jejich škola si tuto výuku zajišťuje interně, čtyři procenta respondentů uvedla externí způsob zajištění, pět procent uvedlo jiný způsob zajištění výuky a čtyři procenta konkrétní způsob zajištění výuky češtiny neuvědla. Dané podílové rozložení ovšem nelze vztáhnout na specifikaci podílového rozložení výuky češtiny jako cizího/druhého jazyka na dotazovaných školách, protože z jedné školy se mohlo účastnit dotazování více odborných pracovníků. Výuku češtiny zajišťovali na mapovaných školách zejména pedagogové škol s aprobací českého jazyka, méně často pedagogové humanitních předmětů a učitelé mateřských škol. Ojedinelé byli při výuce využívání asistenti pedagogů či školní logoped. Odborně kvalifikovaní pedagogičtí pracovníci vyučující češtinu jako druhý/cizí jazyk byli uvedeni pouze cca sedminou respondentů. V ojedinělých případech škol děti-cizince vyučovali češtinu buď externí subjekty z řad agentur, NNO či jazykových škol (např. formou kroužků či doučování) nebo externí či interní pedagogové pouze formou doučování pro žáky s OMJ na škole či mimo školu. Některé školy spolupracují s krajským úřadem a děti-cizince posílají na kurzy organizované krajským úřadem. Nejednotnost či rozmanitost (podle toho, z kterého úhlu se na problém díváme) v subjektech zajišťujících výuku češtiny u dětí-cizinců je dána zejména nesystémovým uchopením tohoto problému, rozmanitostí finančních zdrojů, dále velmi variabilním počtem žáků-cizinců na českých školách a školkách, variabilitou jejich úrovně znalosti češtiny a také přesvědčením části pedagogů, že čeština je vyučujícím jazykem a není ji nutno vyučovat - jednoduše řečeno - zvlášť. S dětmi-cizinci v rámci jejich výuky češtiny proto pracovali zejména pedagogové českého jazyka. Pětina respondentů uvedla, že se těmto dětem věnují pedagogové, kteří absolvovali odborné kurzy/školení DVPP (dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků), nebo kurzy NNO např. META (8 respondentů), kurzy ÚJOP (5 respondentů), kurzy NIDV (3 respondenti), či kurzy CIC (1 respondent). Ostatní respondenti uváděli, že se pedagogové výuce češtiny cizinců věnují bez získání speciální kvalifikace, nebo se opírají o dlouhodobou praxi či samostudium. Uvedené byly i jednotlivé odpovědi dokumentující potíže s financováním pedagogů věnující se výuce češtiny u cizinců či jejich externím financováním od neziskové organizace.

Informovanost o zdrojích finanční podpory integrace nezletilých dětí cizinců (N=291) mělo 50,5 % odborníků a 49,5 % odborníků uvedlo, že tyto informace nemá. Z řad odborníků informovaných o

6. Návrhy opatření pro další vývoj integrace nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců

Tabulka č. 33 **Návrhy opatření pro další vývoj začleňování nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců**

návrhy opatření (N=169)			
jazyková průprava v češtině	54,4 %	snížení administrativy škol	1,8 %
včasné řešení jazykové bariéry	22,5 %	dostupné bydlení	1,2 %
najít systémové řešení	18,3 %	zvýšení informovanosti o finančních zdrojích	1,2 %
personální a odborná podpora pracovníků škol	11,8 %	více pravomocí OSPOD	1,2 %
znalost socio-kulturních norem	9,5 %	snížení počtu žáků ve třídě	1,2 %
finanční podpora škol	8,9 %	volnočasové aktivity	1,2 %
spolupráce s rodiči/rodinami	8,3 %	„škola pro cizince“	1,2 %
asistenti pedagoga	7,7 %	žádné zvýhodňování dětí-cizinců před českými dětmi	0,6 %
tlumočníci	6,5 %	dobrovolníci	0,6 %
lokální platforma pro integraci	5,3 %	interkulturní pracovníci	0,6 %
povinná jazyková zkouška z češtiny	5,3 %	prodloužení lhůty tolerance neznalosti češtiny	0,6 %
zvýšená podpora ze strany NNO	3,0 %	stejně podmínky jako u dětí z EU	0,6 %
adekvátnost současných inkluzivních opatření	2,4 %	pozitivní mediální obraz imigrantů	0,6 %
kontakt s majoritou	1,8 %	tolerance neznalosti češtiny	0,6 %

Pozn. Součet nedává 100 %, možnost více odpovědí.

Nejvíce návrhů na další integrační opatření uvedli odborní pracovníci škol, kteří také kladli důraz na zvýšení znalosti společenských a kulturních norem české společnosti u cizinců. Část respondentů ze všech typů oslovených organizací (nejvíce ze škol) se vyslovila za povinnou jazykovou zkoušku z češtiny. Obzvláště pedagogové se vyslovovali ve prospěch jazykové před přípravy dětí-cizinců před jejich nástupem na základní a střední školy či učiliště. Někteří respondenti ze škol a zejména NNO naopak upřednostňovali navýšení počtu asistentů pedagoga u dětí s odlišným mateřským jazykem či zpřístupnění institutu tlumočníka a interkulturního pracovníka. Detailní přehled všech agregovaných návrhů doporučení na další integrační rozvoj škol, samosprávy, státní správy a NNO obsahuje následující tabulkový přehled. Pro rychlejší a snadnější orientaci byla každému návrhu přiřazena konkrétní barva, podílové hodnocení jednotlivých variant odpovědí vzhledem k četnostním disproporcím respondentů v třídění podle typu organizace nelze v tomto případě použít.

finančních zdrojích podpory integrace nezletilých dětí cizinců uvedlo nejčastěji finanční zdroje MŠMT (včetně financování inkluze ze strany MŠMT), dále projekty samospráv a finanční zdroje MV ČR, dále také finanční zdroje z fondů EU a projekty NNO v oblasti vzdělávání. V menší míře byly uváděny finanční zdroje MPSV (včetně ESF).

Tabulka č. 34 Návrhy opatření pro další vývoj v začleňování nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců podle typů mapovaných organizací (řazeno sestupně)

školy (N=125)	samospráva (N=19)	státní správa (N=14)	NNO (N=11)
<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>	<i>vícečetné odpovědi</i>
jazyková příprava v češtině	jazyková příprava v češtině	jazyková příprava v češtině	jazyková příprava v češtině
včasné řešení jazykové bariéry	lokální platforma pro integraci	finanční podpora škol	asistenti pedagoga
najít systémové řešení	znalost socio-kulturních norem české společnosti u cizinců	najít systémové řešení	najít systémové řešení
personální a odborná podpora pracovníků škol	spolupráce s rodiči/rodinami	personální a odborná podpora pracovníků škol	včasné řešení jazykové bariéry
znalost socio-kulturních norem české společnosti u cizinců	najít systémové řešení	lokální platforma pro integraci	povinná jazyková zkouška z češtiny
spolupráce s rodiči/rodinami	včasné řešení jazykové bariéry	znalost socio-kulturních norem české společnosti u cizinců	adekvátnost současných inkluзивních opatření
finanční podpora škol	<i>jednočetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>	<i>jednočetné odpovědi</i>
asistenti pedagoga	asistenti pedagoga	dobrovolníci	personální a odborná podpora pracovníků škol
tlumočníci	personální a odborná podpora pracovníků škol	kontakt cizinců s majoritou	finanční podpora škol
povinná jazyková zkouška z češtiny	tlumočníci	povinná jazyková zkouška z češtiny	tlumočníci
lokální platforma pro integraci	žádné zvyhodňování dětí - cizinců před českými dětmi	zvýšení informovanosti o finančních zdrojích	lokální platforma pro integraci
snížení administrativy škol	dostupné bydlení	interkulturní pracovníci	tolerance neznalosti češtiny
zvýšená podpora ze strany NNO	povinná jazyková zkouška z češtiny	včasné řešení jazykové bariéry	
kontakt cizinců s majoritou	zvýšená podpora ze strany NNO	zvýšená podpora ze strany NNO	
adekvátnost současných inkluзивních opatření			
více pravomocí OSPOD			
snížení počtu žáků ve třídě			
volnočasové aktivity			
"škola pro cizince"			
<i>jednočetné odpovědi</i>			
dostupné bydlení			
zvýšení informovanosti o finančních zdrojích			
prodloužení lhůty tolerance neznalosti češtiny			
stejně podmiňky jako u dětí z EU			
pozitivní mediální obraz imigrantů			

Tabulka č. 35 Návrhy opatření pro další vývoj začleňování dětí cizinců a mladých dospělých cizinců podle mapovaných krajů

Hlavní město Praha (N=62)	Pízeňský kraj (N=29)	Jihomoravský kraj (N=27)	Karlovarský kraj (N=15)
jazyková průprava v češtině	jazyková průprava v češtině	jazyková průprava v češtině	jazyková průprava v češtině
včasné řešení jazykové bariéry	najít systémové řešení	včasné řešení jazykové bariéry	personální a odborná podpora pracovníků škol
najít systémové řešení	včasné řešení jazykové bariéry	asistenti pedagoga	finanční podpora škol
asistenti pedagoga	personální a odborná podpora pracovníků škol	finanční podpora škol	lokální platforma pro integraci
personální a odborná podpora pracovníků škol	spolupráce s rodiči/rodinami	najít systémové řešení	znalost socio-kulturních norem
znalost socio-kulturních norem	asistenti pedagoga	znalost socio-kulturních norem	včasné řešení jazykové bariéry
spolupráce s rodiči/rodinami	finanční podpora škol	personální a odborná podpora pracovníků škol	jednočetné odpovědi
tlumočníci	znalost socio-kulturních norem	povinná jazyková zkouška z češtiny	tlumočníci
povinná jazyková zkouška z češtiny	jednočetné odpovědi	jednočetné odpovědi	kontakt s majoritou
lokální platforma pro integraci	tlumočníci	tlumočníci	najít systémové řešení
zvyšovaná podpora ze strany NNO	žádné zvyšování dětí - dle před českými dětmi	dobrovolníci	více pravomocí OSPOD
snižování administrativy škol	kontakt s majoritou	kontakt s majoritou	snižování administrativy škol
jednočetné odpovědi	dostupné bydlení	dostupné bydlení	spolupráce s rodiči/rodinami
finanční podpora škol	povinná jazyková zkouška z češtiny	adekvátnost současných inkluzivních opatření	
adekvátnost současných inkluzivních opatření	adekvátnost současných inkluzivních opatření	zvyšovaná podpora ze strany NNO	
více pravomocí OSPOD	zvyšovaná podpora ze strany NNO	spolupráce s rodiči/rodinami	
snižování počtu žáků ve třídě	prodloužení lhůty tolerance neznalosti češtiny	stejně podmínky jako u dětí z EU	
"škola pro cizince"	snižování počtu žáků ve třídě	pozitivní mediální obraz imigrantů	
	tolerance neznalosti češtiny	volnočasové aktivity	
Jihočeský kraj (N=12)	Ústecký kraj (N=16)	Liberecký kraj (N=8)	
jazyková průprava v češtině	jazyková průprava v češtině	najít systémové řešení	
včasné řešení jazykové bariéry	najít systémové řešení	jazyková průprava v češtině	
finanční podpora škol	včasné řešení jazykové bariéry	lokální platforma pro integraci	
spolupráce s rodiči/rodinami	personální a odborná podpora pracovníků škol	povinná jazyková zkouška z češtiny	
personální a odborná podpora pracovníků škol	finanční podpora škol	včasné řešení jazykové bariéry	
najít systémové řešení	tlumočníci	jednočetné odpovědi	
jednočetné odpovědi	lokální platforma pro integraci	personální a odborná podpora pracovníků škol	
znalost socio-kulturních norem	znalost socio-kulturních norem	tlumočníci	
zvyšování informovanosti o finančních zdrojích	jednočetné odpovědi	zvyšování informovanosti o finančních zdrojích	
interkulturní pracovníci	asistenti pedagoga		
adekvátnost současných inkluzivních opatření			
volnočasové aktivity			

Závěr

V rámci projektu byla zkoumána subjektivní stanoviska hodnotící preference širší skupiny odborných pracovníků mateřských, základních, středních škol, učilišť a vyšších odborných škol, dále odborníků samosprávy, státní správy a nestátního neziskového sektoru v rámci vybraných sedmi krajů.⁵¹ Cílem výzkumu bylo na základě získaných poznatků rozšířit znalosti o specifických integrací nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců v mapovaných regionech.

V případě dětí migrantů lze považovat za hlavní funkci škol právě integraci do hostitelské společnosti, a to skrze mimo rodinnou socializaci v rámci školního kolektivu vrstevníků z majoritní společnosti České republiky či vlivem médií. Socializace v rámci vrstevnických skupin charakter člověka spoluvytváří tím víc, čím je oslabena socializace vlivem rodiny (například neúplné rodiny). Podobná zkušenost v rámci vzdělávacího procesu a socializace jak u dětí cizinců, tak u jejich vrstevníků - spolužáků z majoritní společnosti, může být předpokladem podobného přístupu, postojů a orientace v budoucích životních situacích, které jsou jednou z podmínek zachování sociální koheze, protože získávají sociální i kulturní kapitál, který jim pomáhá při orientaci v nové hostitelské společnosti a usnadňuje tak celkovou integraci nejen jich samotných, ale i jejich rodin. Význam vlivu a funkcí vzdělávání nezletilých dětí cizinců ve školách a školských zařízeních České republiky je o to důležitější, že v letech 2015 až 2017 narůstal podíl žáků CTZ z celkového počtu žáků ZŠ meziročně o 0,1 procentního bodu a v roce 2016 tak podíl CTZ z celkového počtu žáků základních škol činil 1,6 %. V souvislosti s tímto vývojem, ale především vzhledem ke změnám v českém školství, které se týkaly inkluze, došlo k řadě legislativních změn. V návaznosti na ně došlo v oblasti vzdělávání dětí cizinců v praxi k určitému metodickému a koncepčnímu vakuu, v jehož důsledku došlo jak ke značnému nárůstu aktivit a vlivu NNO v této problematice, tak k vysoce individualistickému metodickému přístupu ve výuce českého jazyka jako cizího/druhého jazyka a vzdělávání dětí cizinců v rámci jednotlivých škol a školských zařízení. Přitom právě překonání jazykové bariéry a dostatečná jazyková způsobilost dětí cizinců je jednou ze zásadních příčin úspěchu dětí cizinců ve vzdělávacím procesu a souvisí i s celou vzdělanostní trajektorií a dosaženou úrovní vzdělání. Úzce souvisí samozřejmě i s dosaženou jazykovou úrovní jejich rodičů, kdy důležité místo pro zdokonalování jazykové úrovně představuje komunikace doma. Proto co nejvčasnější vystavení dětí cizinců jazyku hostitelské společnosti je pro celkový úspěch zásadní, protože existují silné důkazy, že vzdělávání v raném dětství například v rámci předškolních vzdělávacích zařízení je pro celkovou školní připravenost a dosažení jazykových dovedností stěžejní nezávisle na jazyce, kterým se mluví doma. V reakci na výše popsany vývoj v oblasti vzdělávání nezletilých dětí cizinců v posledních letech v této problematice přetrvává značná nesystémovost, protože se v ní setkává řada sociálních aktérů, z nichž každý sleduje své cíle, jenž nemusí být totožné.

V rámci sběru dat k projektu bylo uskutečněno expertní dotazování následované online dotazováním odborných pracovníků škol, samosprávy, státní správy a nestátního neziskového sektoru ve vybraných sedmi krajích ČR. Zjištěné poznatky byly rozšířeny i o focusní skupiny s třídními kolektivy žáků zahrnujících i děti-cizince. Na základě výsledků expertního dotazování byla identifikována řada problémů, ale ze zkušeností expertů vyplývá, že pokud cizinci měli zájem a nebránili vlastní integraci či začlenění se do majoritní společnosti, negativní důsledky byly minimální. Negativem také mohlo být přehlazení cizinců „pozitivní diskriminací“ na úkor většinové společnosti,

⁵¹ HL. m. Praha, Plzeňský, Ústecký, Liberecký, Jihočeský, Karlovarský, Jihomoravský kraj.

což v řadě případů vedlo ke ztrátě vlastní iniciativy při řešení problémů. Problémy podle odborníků nastávaly v situacích, kdy cizinci neměli zájem integrovat se a začali zneužívat či ignorovat systémy České republiky. Například rodiny cizinců v některých případech necítili potřebu začlenit se do majoritní společnosti České republiky, spoléhali se na silné vazby v rámci svých uzavřených komunit, díky čemuž mohli v ČR žít bez znalosti českého jazyka a kulturně sociálního kontextu ČR. V takovýchto případech často žili v ČR na základě legislativního rámce a zvyků, na které byli zvyklí ze své země původu. Patřily mezi ně i rodiny cizinců, které do ČR přišly za prací zajištěnou přes zprostředkovatele, s nízkou úrovní vzdělání a bez znalosti jazyka, často také bez znalosti práv a povinností ČR a s nízkým sociálním statutem. Často museli splnit podmínku pro přidělení na práce, aby žili na konkrétní ubytovně, což vyvolávalo problémy rodin cizinců s bydlením. Překážku rovněž představovala pasivita některých rodin cizinců při řešení problémů. Docházelo tak k pozdnímu využití bezplatného právního poradenství až do chvíle, kdy téměř nebylo možné již problém vyřešit. V jiných případech byly nezpлатněné služby využívány cizinci nad rámec možností. Tyto negativní situace následně vyvolávaly negativní nálady v majoritní společnosti a dávaly prostor radikálním silám. To by mohlo vést ke zvýšení kriminality a prohloubení bariéry mezi minoritou a majoritou.

V otázkách integrace rodin cizinců na úrovni samosprávy byly identifikovány především problémy, které souvisely s izolovaností okruhu lidí, kteří se problematikou integrace cizinců zabývali a problematika integrace se tak nedostávala do širších témat obcí, což vedlo k neznalostem základních principů integrace a komunitní práce na obecní úrovni obecně. Pracovníci neziskových organizací a samosprávy byli kritičtí vůči nekoncepčnímu přístupu k oblasti integrace cizinců na státní úrovni, především vůči rozštěpenosti, nedostatečné provázanosti služeb a nepřehlednosti zdrojů podpory v různých oblastech integrace cizinců, rozštěpené mezi kompetence MV ČR, MŠMT a MPSV. Zmiňovány byly i překážky v oblasti legislativy, především chybějící jednotné výklady zákona příslušnými orgány státní správy.

Experti na oblast integrace cizinců a poskytování bezplatných asistenčních služeb pro cizince (integrační centra) hodnotili pozitivně zavádění systému při práci s cizinci podle cílových skupin. Kvitovali spolupráci jednotlivých aktérů, institucí a organizací v rámci krajských platforem, díky nimž byla posilována vzájemná informovanost a docházelo také k propagaci poskytovaných služeb mezi klienty a ostatní instituce. Regionální platformy podle zkušeností těchto expertů napomáhaly vytvořit stabilní síť spolupracujících subjektů, které si předávaly informace a strategické materiály na všech úrovních. Odborníkům poskytujícím v rámci své odborné praxe sociální poradenství pro cizince byla zase velmi nápomocná centrálně vytvořená metodika sociální práce. Dále byly konstatovány mezery v systému nastavení koncepce vzdělávání, zejména nedostatečnými zdroji informací (chybějící metodiky) a nefunkčním přenosem informací mezi jednotlivými aktéry (efektivní síťování) či nedostatečnou znalostí vymezení rolí a kompetencí klíčových aktérů. V oblasti problematiky vzdělávání dětí cizinců dle zkušeností expertů z praxe vyplynulo, že inkluze na školy přenesla velkou odpovědnost nejen za děti cizinců, ale obecně za všechny děti s potřebou podpory. Tato situace částečně posunula školská zařízení ze vzdělávání do sociální práce. Většina oslovených expertů se shodla v názoru, že vůči dětem cizinců nebyly obecně uplatňovány rozdílné přístupy týkající se práv a možností navštěvovat stejné školy, zájmová a sportovní zařízení, jako mají děti z majoritní společnosti ČR.

Problém pro řadu dotázaných expertů představovala také absence metodiky k předškolnímu vzdělávání dětí cizinců, která v praxi vedla k individuálnímu přístupu v integračních aktivitách v rámci jednotlivých mateřských škol. Problém představovala i nedostatečná systémová podpora pro vzdělávání žáků-cizinců na středních školách,

protože školy nemohly žádat o finanční podporu na výuku češtiny. Přes postupné zlepšování situace, kdy rostl počet škol, které začaly lépe pracovat s dětmi cizinců, zvláště při výuce předmětů v českém jazyce a při poskytování opory a zázemí při jejich začleňování, přetrvávaly problémy, kdy plošně stále málo škol přistupovalo aktivně k organizování výuky českého jazyka pro tyto děti.

U všech mapovaných skupin nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců byl současný stav integrace hodnocen odborníky online dotazování jako spíše vyhovující, kritičtější již bylo hodnocení procesu integrace mládeže po ukončení povinné školní docházky a mladých dospělých cizinců.

U dětí a mládeže cizinců lze předpokládat poměrně silné převahy sociální kontroly ze strany krajanů, naopak ze strany majority sociální kontrola je spíše slabší nebo - za určitých okolností - může i zcela chybět. Úspěšnému procesu integrace může v určitých případech zabraňovat také častý dlouhodobější pobyt v zemi původu zejména u dětí předškolního věku a u dětí školou povinných. Neochota učit se český jazyk byla markantnější u starších dětí ve věku 16 až 18 let než u dětí mladších. Dle očekávání, se většina odborníků dotazovaných organizací vyslovila za potřebu řešení personálních a odborných kapacit ve školství.

Zkoumané problematice je nezbytné věnovat patřičnou kontinuální pozornost nejen odborné veřejnosti, ale zejména zajistit funkční spolupráci dotčených vládních a regionálních resortů.

Literatura

Fick, P., Wöhler, T., Diehl, C., Hinz, T. 2014 Integration gelungen? Die fünf größten Zuwanderergruppen in Baden-Württemberg im Generationenvergleich. Konstanz: Universität Konstanz Konstanzer Online-Publikations-System (KOPS)

Jarkovská, L., Lišková, K., Obrovská, J., Souralová, A. 2015, Etnická rozmanitost ve škole-Stejnost v různosti. Praha: Portál ISBN 978-80-262-0792-4

Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A. 1996, Velký sociologický slovník 1. svazek. Praha: Karolinum ISBN 80-7184-310-5

Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A. 1996, Velký sociologický slovník 2. svazek. Praha: Karolinum ISBN 80-7184-310-5

Alan, J. 1989, Etapy života očima sociologie. Praha: Panorama ISBN 80-7038-044-6

Možný, I. 1999, Sociologie rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství SLON ISBN 80-85850-75-3

Heckmann, F. 2008, Education and the Integration of Migrants- Challenges for Education Systems Arising from Immigration and Strategies for the Successful of Migrant Children in European Schools and Societies. Bamberg: EFMS NES 51708-004-2

Markus, A. 2014, Attitudes to immigration and cultural diversity in Australia. Victoria: Monash University DOI: 10.1177/1440783314522188

OECD (2018), Catching Up? Country studies on Intergenerational Mobility and Children of Immigrants. Paris: OECD publishing ISBN 978-92-64-30102-3

OECD (2015), Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling in. Paris: OECD publishing ISBN 978-92-64-23230-3

Petráčková, V., Kraus, J. 1995, Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia ISBN 80-7184-164-1

Drbohlav, D. 2015 Ukrajinská pracovní migrace v Česku: Migrace- remittance- (rozvoj). Praha: Karolinum ISBN 978-80-246-2995-7

Internetové zdroje:

<http://www.csicr.cz/getattachment/a11fb238-13ec-49e9-8b54-1e7cab1629c3>

<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2017-do-31-8-2018>

<http://www.csicr.cz/html/TZ2014-15-07/flipviewerexpress.html>

<http://www.msmt.cz/file/16097>

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodika-prace-s-zaky-cizinci-na-zakladnich-skolach>

<http://www.msmt.cz/file/35210/>

<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/vyhlaska-c-27-2016-sb-o-vzdelavani-zaku-se-specialnimi-2?highlightWords=vyhl%C3%A1%C5%A1ka+27%2F2016>

[http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp.](http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp)

<http://katalogpo.upol.cz/obecna-cast/3-komu-jsou-podpurna-opatreni-urcena/3-1-stupne-podpurnych-opatreni/>

http://meta-ops.cz/sites/default/files/meta_systemova_doporuceni.pdf

http://www.meta-ops.cz/sites/default/files/pp_blok_web_final_0.pdf

https://www.czso.cz/csu/czso/zam_vsp

Výtahy z oponentských posudků

Mgr. Rut Kolínská

Řešitelský tým pojistil kvalitu zjišťovaných dat již při přípravě online dotazníku. A to zejména spoluprací s experty, kteří se podíleli na expertním dotazování, a také podrobným navedením pro respondenty v úvodu online dotazníku. Za každým blokem dotazů následovala doplňující volná otázka. Respondenti tak získali možnost dokreslit své odpovědi vlastními slovy. Tyto odpovědi jsou cenné především pro návrhy opatření v závěru monografie.

Získaná data jsou prezentovaná velmi přehledně v tabulkách. Vždy s úvodem, který nastiňuje danou oblast a doplněná podrobným výkladem. Zajímavý pohled přináší porovnání výsledků dotazování v jednotlivých krajích. Porovnání názorové škály podle národností by bylo určitě možné i v jiných oblastech než autorská dvojice uvádí. Stejně tak rozdílnost odpovědí respondentů podle typů organizací, které se podílely na výzkumu.

Závěry přinášejí přehled skutečností, které negativně ovlivňují integraci nezletilých dětí cizinců a mladých dospělých cizinců v ČR. Výsledky jsou porovnané podle skupin rozdělných na základě zemí původu. Prezentovaná opatření vycházejí z odpovědí respondentů, kteří se měli nad vhodnými návrhy opatření zamyslet. Nejvíce návrhů podali respondenti z řad škol, které sehrávají stěžejní roli v integraci dětí cizinců. Ve školách dochází k nejen ke vzdělávání, ale i k nezbytné socializaci.

Výsledky šetření přinášejí všem repondentům jasný signál, kam by se měla práce zaměřená na integraci cizinců ubírat. Jedná se především o vytvoření jednotného systému, který by zahrnoval otevřenou a plně funkční spolupráci všech dotčených subjektů. Závěry mohou posloužit inspirací právě pro tvůrce zmíněného systému. Přehled zjištěného stavu se může také stát příkadem i jiných organizací a v dalších krajích, které nebyly do šetření zahrnuty.

Mgr. Selma Muhič Dizarevič, Ph.D.

Kvalita dat a jejich zpracování je na velmi vysoké úrovni. Publikace poskytuje rozsáhlý a hluboký vhled do zkušenosti jednotlivých institucí a organizací v oblasti integrace dětí cizinců, zejména v aspektu integračního procesu ve vzdělávání. Anonymita respondentů a respondentek v mnoha ohledech přispěla k odhalení skutečných problémů, silných stránek a příležitosti ve zkoumané oblasti. Je zejména potřeba ocenit jednak zapojení široké škály pracujících v státní správě, samosprávě a relevantních nestátních neziskových organizací kromě názorů vybraných expertů a expertek. Je navíc potřeba ocenit poznatky získané v rámci jednotlivých krajů, čímž publikace podporuje rozvoj řešení agendy integrace i na lokální úrovni.

Je potřeba říct, že se výzkum a celkově publikace zaměřila výlučně na zkušenosti a poznatky osob, které pracují s dětmi cizinců v roli žáků, studentů nebo klientů. Ve výzkumu, navzdory četným odkazům na důležitost fenoménu, není zohledněn názor rodičů nebo i samotných dětí cizinců na specifika jejich integrace. Pokud však odmyslíme od toho omezení, publikace poskytuje široký a podstatný soubor poznatků využitelných v praxi.

Bc. Milada Šnajdrová

Kapitola 2. obsahuje vyčerpávající data o počtech žáků - cizinců a zajímavá porovnání s údaji o počtech žáků hostitelské společnosti.

Výstupy expertního dotazování jsou mimo jiné rozdělené podle oblastí, ve kterých odborníci působí, a porovnávání jejich odpovědí je zajímavým doplněním předkládaných dat.

U výstupů z on-line dotazování dochází díky dobře nastaveným otázkám ke vzájemnému potvrzování sbíraných dat. Zde bych přivítala také častější rozdělení odpovědí podle oblastí působení dotazovaných odborníků.

Součástí dotazování byly i výzvy k zamyšlení se nad vhodnými opatřeními, které by zefektivnily další začleňování dětí - cizinců do majoritní společnosti. Z nich pak přímo vychází závěry této práce.

Důležitým výstupem práce je popsání nedostatku odborníků v práci s cizinci, většinou přímo provázaný s nedostatkem finančních prostředků na tuto práci. A otevřené konstatování nekonceptnosti práce s cizinci, absence metodik a jednotné legislativy.

Ukázala se rozdílnost pohledů jednotlivých odborníků, kdy experti z integračních center ocenili spolupráci institucí a organizací při práci s cizinci a vzájemné předávání zkušeností. Zatímco pracovníci, poskytující sociální poradenství, konstatovali nefunkční přenos informací mezi jednotlivými aktéry.

Drobnou, ale podle mne důležitou informací je negativní hodnocení českého školství ze strany syrských rodičů, tedy zjištění, že přejímání našich vzdělávacích metod může být vnímáno některými kulturami jako krok zpět.

Výzkum jednoznačně prokazuje nutnost věnovat se problematice integrace cizinců komplexně. Vychází z něj potřeba metodik práce i financování služeb pro cizince a zejména vytvoření střešní koncepce výuky českého jazyka, a to včetně finančního zajištění.

Pro širokou veřejnost jsou výstupy nesmírně přínosné, neboť vyvrací bohužel rozšířenou myšlenku, že cizinci se ve většině nechtějí do naší společnosti začlenit a vina za jejich odlišnost a izolaci je pouze na nich.

Výzkum jasně prokazuje, že problematika integrace je velmi široká, je potřeba pochopit všechny souvislosti a řešit je komplexně a jednotně. K tomu je nutná ochota všech resortů vlády ČR a veřejné správy. Výstupy ukazují, že je třeba trvat na začlenění cizinců do majoritní společnosti, včetně osvojení si českého jazyka, a mít nástroje na kontrolu této integrace. Současně je nutné poskytnout cizincům veškerou potřebnou podporu a pomoc k tomu, aby jejich začlenění bylo co nejrychlejší.